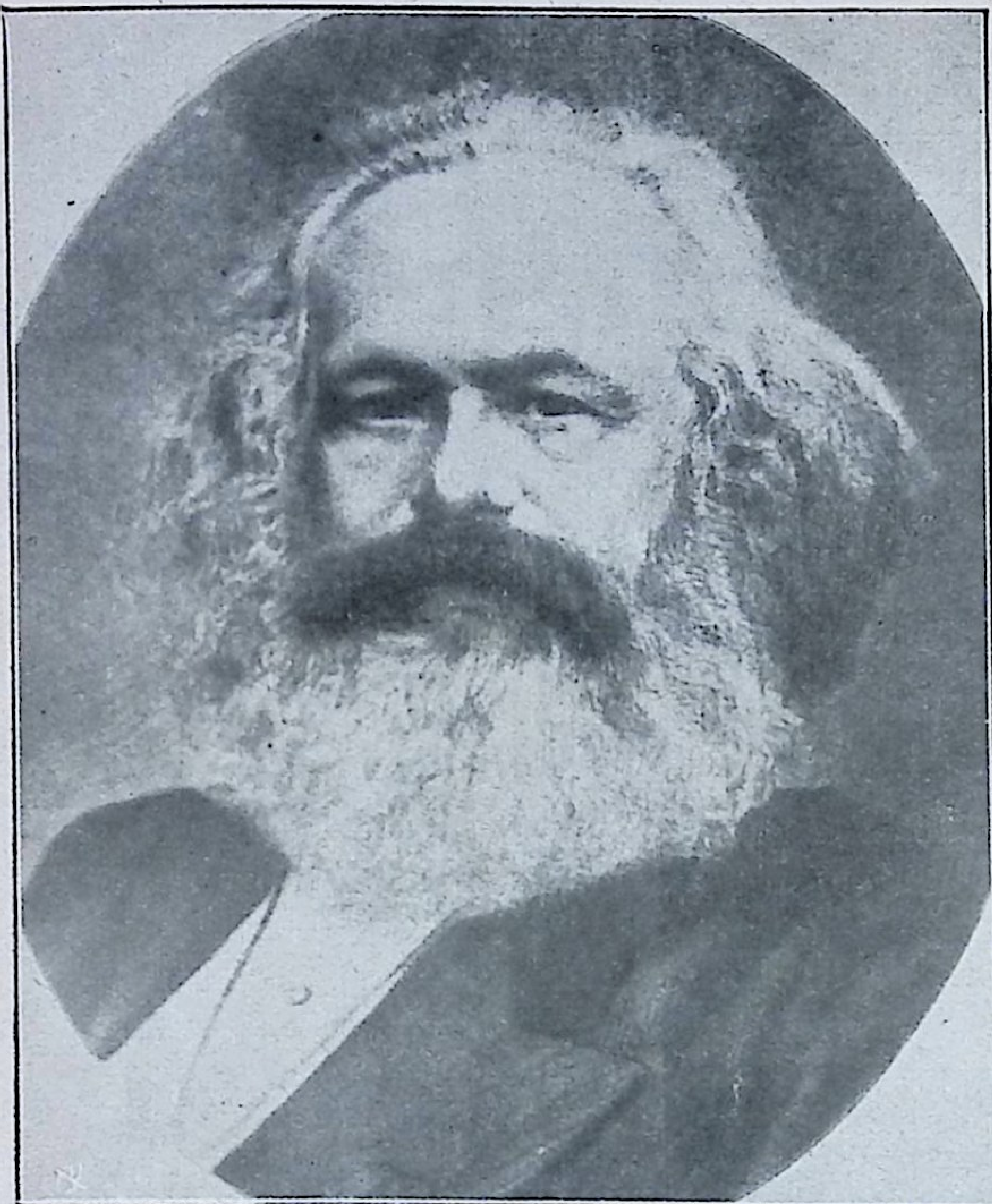
י. יברכיהו

תורת החברה

(הסוציאליות המדעית)

לקוטי מרקס ואנגלס



קרל מרכס
לזכר שנת החמשים למותו
מרס 1883 — 1933

קרל מרכס ופרידריך אנגלס

תורת החברה

(הסוציאליות המדעית)

מסודר ומלוקט בידי

ישראל יברכיהו

הוצאת המתרגם, תל־אביב

תרצ״ב

Printed in Palestine



דפוס קואופרטיבי „אחדות״ בע״מ, תל־אביב

מאת המתרגם והמסדר

לא מרכס ולא אנגלס לא כתבו ספר בשם „תורת־החברה״, – ואם העזתי להציג את שמם על חלק ב׳ של אנתולוגיה מרכסיסטית זו – עשיתי זאת רק משום שכל הקטעים המובאים בחלק זה – מספריהם וממאמריהם הם לקוחים כלשונם וככתבם בלי חסר ויתיר וגם התרגום נעשה בקפדנות יתירה, כדי לשמור עד כמה שאפשר גם על סגנונם המיוחד. (משום כך אולי יסלחו לי הקוראים אי אלו „ברבריזם״ בתרגום). רק על הביטויים הפולמוסיים דלגתי באותם הקטעים שמצאתי לנחוץ לאספם כאן. לפי הסדר שנקטתי והחלוקה לפרקים השתדלתי שדבריהם כמו שהם יתנו מושג שלם מ„תורת־החברה״ המדעית המרכסיסטית ולא לפי „שמבארים״ אותה ומפרשים המבארים והמפרשים הרבים...

כידוע נולדה תורת החברה המדעית, הפרוליטרית (שאין לה ענין לסרס ולאַנס את הענינים דוגמת המדע האזרחי) „בין החומות״; אגב פולמוס פוליטי, אגב הגנה על הענינים החיוניים של מעמד הפועלים של זמנם, בספרים שנכתבו לשם בקורת ותקון השקפות־עולם מוטעות שהתהלכו ב„חברה״ יצרו שני גאוני רוח אלה, מרכס ואנגלס, שיטה חדשה אשר על פיה דנו בכל שאלות החיים של זמנם – ושיטה זו היא החדוש הגדול ביותר שנתחדש בבית מדרשם.

המבקרים המושבעים לא מצאו (ועדיין אינם מוצאים) בחיבורי מרכס „כל חדוש״. הכל כבר היה גלוי וידוע בשבילם. בפילוסופיה לא חדש מרכס כלום, כי יצא בעקבות היגל וגם לא כדאי לדעת „איך״ הוא משתמש בשיטת גאון הפילוסופיה

האידיאליסטית לענינו הוא. בסוציאליות? כלום חסר היה העולם סוציאליסטים אשר התימרו לתקן עולם במלכות „הצדק והיושר" על פי „תכניות" מוכנות מראש; אלא מה, „כלכלה מדינית", אבל כלום הוסיף מרכס משלו על הכלכלה המדינית המופתית מבית מדרשם של סמית־ריקרדו...

והסלוף שבדבריהם הוא קטן מאוד, פעוט לגמרי: מרכס ואנגלס רכזו את כל הרעיונות הגאוניים המפוזרים בדברי הסוציאליסטים האוטופיסטים והחיו אותם. הם הפיחו רוח חיים באידיאות שאמנם כבר נאמרו, אבל גם אומריהם לא הרגישו בערכן הרב. השערות הפכו אצלם עקרונים וחוקי ברזל. מרכס ואנגלס לקחו מהפילוסופיה האידיאליסטית של היגל את השיטה הדיאלקטית שלה והפכוה למנוף כביר כוח לבאור תופעות ועובדות באור אמתי. מרכס קבל מאת „הכלכלה המדינית המופתית" את חוק ערך העבודה שבסחורות, אולם הוציא את המסקנה שהיא לא העזה להוציא: כי חלק היוצרים את הסחורות הנופל בכיסם של הבעלים הוא הוא הריוח ואין „ריוח" אחר בלתו; בקצור הם שגלו את הבסיס המדעי לכל מה שהיה רופף ופורח באויר בתורת החברה ומתוך כך נוצרה הסוציאליות המדעית, ותורה זו שהיא פזורה בספריהם ובמאמריהם המרובים השתדלתי לתת כאן ע"י סדור מתאים.

ביסוד הסדור שלי הונח ספרו של י. צ׳רנישוב „ספר זכרון למרכסיסטן", אלא שהוספתי הרבה ושניתי גם מן הסדר שלו. בעיקר היו לי לעינים בענין זה ספריו של הפרופיסור ש. סימקובסקי: א) המטריאליות ההיסטורית, 1908 וב) כריסטומטיה מרכסיסטית ח׳ א׳ יקטרינוסלב 1920.

י. יברביהו.

תל־אביב, א"י, אוגוסט 1932.

במקום הקדמה

א. האידיאל של החברה הסוציאליסטית

זה אלפי שנים חי האידיאל בלב האדם. לא אידיאל הצדק, אלא אידיאל השלום והאושר, אידיאל חברה שאין בה „שלי" „ושלך", שהכל בה שייך לכל ושויון ואחוה מהוים את הקשרים היחידים בהם קשורים האנשים זה בזה. בשעות נסערות בהיסטוריה תארו חוקרים נועזים בעלי נשמה יתרה את החברה האידיאלית הזאת באוטופיות מקסימות ומושכות את הלב וגבורים שמו נפשם בכפם על התגשמותה.

האידיאל הזה אינו אמצאת־בחירה של מוח האדם, אלא זכר לאותו תור הזהב, לאותו גן־עדן התחתון, אשר עליו מספרות לנו האמונות; זהו זכרון רחוק של השתפנות הקדומה אשר חי האדם בה לפני היות הקנין הפרטי.

אם הפלֵיבּיים הרומיים ואביוני ערי יון נחלו מפלה במרידותיהם המרובות נגד הפטריציים והעשירים — במרידות, שמטרתן היתה העמדת הנכסים ברשות הרבים; אם כתות הכופרים העממים בימי הבינים לא הצליחו בנסיונותיהן להקים על האדמה שויון ואחוה — אין זאת אלא משום שסבות מובנות למדי גרמו לידי כך מתוך הכרח. כבתקופת הירידה של יון ורומי כן גם בסופם של ימי הבינים לא נתנו היחסים הכלכליים להעמיד ברשות הרבים את הנכסים; הם השפיעו דוקא בכון הפוך — לצד השמדת השרידים האחרונים של השתפנות והנחת יסודות לרשות היחיד (קנין פרטי).

במוחותינו קם לתחיה האידיאל השתפני בכוח חדש, בכוח חזק ומושך מאשר בזמן מן הזמנים. אך האידיאל הזה — אינו כבר זכרון טבעי דהה; הוא צמח מתהום המציאות, אומן וטופח בידי החיים המציאותיים בהיותו פרי התפתחות כלכלית. אין אנו אוטופיסטים, גם לא בעלי הזיה דוגמת החברים לחברות „לינת צדק" (לולארדן) האנגליים והפליביים הרומיים; אנו — אנשי מדע, שאינם ממציאים צורות חברה חדשות, אלא עוזרים רק לסדר הרכושני עזרת מילדת בשעה שהגיע עד המשבר ללדת את החברה השתפנית.

אנו סוציאליסטים — משום שנוכחנו שכוחות הכלכלה של הייצור הרכושני מוליכים בכוח הכורח הטבעי את החברה לשתפנות. אנו, שמאשימים אותנו בשסוי ובגרוי נגודי המעמדות, דורשים, להפך, בטול המעמדות, משום שנוכחנו, שכבר אין במציאות הכורח הכלכלי, אשר גרם לחלוקת האנשים למעמד מנצלים ולמעמד מנוצלים.

אריסטו, ענק החוקרים, חזה מראש, שבשעה שהמכונות תמלאנה בעצמן את מלאכתן לא יהיו עוד האזרחים בני החורין זקוקים לעבדים היוצרים להם את אפשרות הפנאי. אנו, הסוציא־ליסטים, רואים מראש סופה של עבודה שכורה — צורה אחרונה זו של עבדות, משום שיודעים אנו ששולט האדם בעבד ברזל ופלדה, — במכונה המתנועעת מעצמה.

מעולם, לא בזמן העתיק ואף לא בתקופה היסטורית אחרת, לא היה לאזרחים בני החורין מספר רב כזה של עבדים כמו בדורנו.

לראיה אביא מספרים אחדים מן העתון השנתי לסטטיסטיקה שהתפרסם בשנת 1890 על ידי וזיר המסחר בצרפת.

בשנת 1887 הגיע מספר מכונות הקיטור בצרפת (בתעשיה, בחקלאות ובתחבורה הימית והיבשתית) ל־135.748 שהן 9 מיליוני כוחות־סוס. לפי חשבונות המנהלה הראשית של המכרות שוה

כל כוח־סוס לכוחם של 21 פועל. מכאן שתשעה מיליון כוחות־סוס מהוים כוח 189 מיליונים של עבדים.

לפי מפקד 1886 יש לה לצרפת 39 מיליוני תושבים, יוצא שעל כל צרפתי ישנם 4,8 עבדים, או על כל ראש משפחה בת חמש נפשות — 24 עבדי ברזל.

עבודתם של 189 מיליונים עבדי ברזל אלה שלוקח לעצמו במונופולין מעמד אחד שאינו מוכשר להנהלה יוצר בקרב שפעת עושר אגדתי עניות נוראה של היוצרים.

כשיוצאו מכשירי הייצור מתחת ידי הרכושנים החלשות ואין עושות וימסרו לרשות הכלל, לרשותה של כל האומה, ישובו שוב ימי אושר ושלוה עלי אדמות, כי החברה תכבוש את כוחות הטבע. רק אז יהיה האדם בן חורין, כי הוא יעשה אדון לגורלו הסוציאלי.

רק אז תשתחרר האנושיות מהכוחות ההיסטוריים נטולי ההכרה.

ב. המטריאליות ההיסטורית של מרכס

לפני יותר מיובל שנים יצר מרכס תורה היסטורית חדשה, אשר הונחה ביסוד החקירות ההיסטוריות שלו ושל אנגלס. ההיסטוריוניים הסוציאולוגים והפילוסופים חדורים פחד ואימה מפני שטן־שתפנות זה, אשר בכוחו להמיט חרפה עליהם ולאנס את צניעותם הבורגנית, עד כדי כך שהם אוטמים אזנם משמוע דבר על תורה זו: הם עוברים עליה בשתיקה גמורה. וסוציאליסטים רבים, היודעים אותה, אינם מעיזים לקבלה מיראה פן תוציא אותם מהמסלול הרגיל של ההשקפות הבורגניות אשר הם ממשיכים להאמין בהן. במקום לנסות את תורת מרכס למעשה מנהלים הם וכוחים לאין סוף בדבר ערכה כשהוא לעצמו ומוצאים בה על ידי זה שורה ארוכה של חסרונות: הוא מקל

בערך האידיאל – אומרים הם – הוא מתנהג מנהג גסות עם העקרונות והאמיתיות הנצחיים; תורתו אינה נותנת את המקום הראוי לאישיות ולפעולותיה; היא גורסת פטליות כלכלית הגורמת לעצלות ואפס פעולה... וכו׳ וכו׳.

ברם מה היו אומרים כל המבקרים האלה על נגר, אשר במקום לעבוד בפטיש, במשור ובמעצד היה פותח בבקורת עליהם? ימים רבים מאוד היה יכול לחרפם ולגדפם, כי מכשירי מלאכה „מושלמים" אין! בקורת עקרה כזו יכולה להפך למועילה רק בשעה שהיא נשענת על נסיון המלמד יותר מכל ראיות מפולפלות למצוא את מומי כלי האדם ולתקנם. בתחילה היה האדם משתמש בפטיש אבן גלמית עשוי גס ורק בתהליך השמוש במכשיר בלתי משוכלל זה עבד האדם ופתח את הפטיש מכל הצדדים עד כדי כך, שבזמן הזה אנו מוצאים בתעשיה יותר ממאה מיני פטישים השונים זה מזה בטיב החומר, במשקל ובצורה.

האידיאולוגים מסתבכים תמיד במקום שאדם עובד לא יתעה לעולם. ליבקיפ ותלמידו דימוקריט הכניסו חמש מאות שנה לפני סה״נ את המושג „אטום" כדי להגדיר את מבנה החומר; והנה באו הפילוסופים וכמקום לבדוק למעשה את ההשערה בדבר האטום התוכחו במשך אלפים שנה וכוחים ממושכים על אודותיו, על התדירות הנצחית של החומר, על שטח ריק, על חליפות העצמים וכו׳ וכו׳ ורק בתחילת המאה התשע־עשרה השתמשו החימיקאים בהשערתו של דימוקריט כדי לבאר את מבנה הגופים והאדים. בידיהם היה האטום ל„אחד מאמצעי החקירה כבירי הכוח ביותר אשר המציא מוחו של אדם", כמו שהודיע זה לא מזמן אחד המלומדים המפורסמים, ברם בתהליך השמוש נמצא בכל זאת האמצעי הזה בלתי שלם. רדיאקטיות החומר, המתגלית בצורת קרני איקס וקטוד, אלצה את הפיזיקאים להפריד את האטום, החלק הקטנטן הבלתי מחולק והבלתי מחודר

של החומר זה, לחלקים קטנים עוד יותר, השוים בכל האטומים ומצוידים חשמל. גם האטום הקטן ביותר, אטום המימן, מורכב מאלפי חלקים כאלה, המסתובבים במהירות רבה מסביב הגרעין המרכזי בדיוק כמו האדמה ושאר כוכבי לכת מסביב לשמש. אטום אם כן הנהו כעין שיטת שמש בזעיר אנפין. אין למצוא דוגמה חותכת יותר לעקרות הוכוחים ופריון הנסיון. רק המעשה פורה גם בעולם העשיה וגם בעולם האצילות: „בתחלה היה המעשה" — אומר גיטה!

הבנה כלכלית בהיסטוריה היא מכשיר חדש שנתן מרכס בידי הסוציאליסטים, ובעזרתו אפשר להביא סדר־מה באנדרלמוסיה של עובדות היסטוריות אשר ההיסטוריונים, הסוציאולוגים והפילוסופים לא מצאו את ידיהם ואת רגליהם לבאר אותן או למיינן. דעותיהם הקדומות המעמדיות וצרות אפקם גרמו לידי כך, שהמונופולין על המכשיר הזה בזמננו הוא בידי הסוציאליסטים הרוצים בכל זאת להוכח אם מצטיין הוא באמת בתכלית השלמות ונותן מפתח לכל פרובלימות ההיסטוריה. אבל הם יכולים כל ימי חייהם לנהל כך וכוחים, לכתוב מאמרים, חוברות ואפילו ספרים שלמים ובכל זאת לא לזוז בשאלה זו אף כמלוא נימה. תלמידי חכמים אינם מצטיינים במורך לב כזה וחושבים, כי „למעשה לא חשוב כל כך אם משוכללות הן התיאוריות וההשערות ובלבד שתביאנה אותנו לתוצאות העומדות בהתאמה עם עובדות" (ו. ריוקר, נאום הפתיחה בקונגרס חוקרי הטבע בגלזגו 1901).

הפיזיקאים יכולים כיום למצוא שההשערה של דימוקריט מוטעית ואינה דיה לבאור פינומן החומר, אשר בזמן האחרון העמיקו לחקור בו הרבה; אבל אין זה מכחיש במשהו את העובדה, שההשערה האטומית יצרה את החימיה החדישה. מרכס לא כתב לנו את תורתו ההיסטורית בצורת שרשרת משתלשלת של

אכסיאומות, תיאורימות ולימות: היא לו רק מכשיר חקירה, לפיכך הוא מנסחה בקצור ובצמצום כדי לבדקה אחר כך למעשה. ולבקרה אפשר רק על ידי מחלוקת על התוצאות שהיא נותנת לנו, כגון בהכחישנו את תורת מלחמת המעמדות.

ברם דוקא את זה נזהרים מלעשות. ההיסטוריונים והפילו־סופים חושבים את תורת מרכס למכשיר חקירה מסטרא אחרא דוקא לפי שהביאה לגלות את המנוף הכביר הזה של תהליך ההיסטוריה.

מתוך הפולמוס עם ג׳ורס — פ. לפרג

פרק ראשון

הפילוסופיה

אופן המחשבה המתפיזי. המתפיזיקה והדיאלקטיקה. המטריאליות של ימינו היא דיאלקטית. הצד המהפכני שבפילוסופית היגל. תורת היגל הוכחשה, נתקבלה שיטת היגל. היחס בין המחשבה ובין ההויה. התסרונות של המטריאליות הקודמת על פי מרכס. החופש וההכרה. המחשבה — היא פרי פעולת המוח. כמות ואיכות. אחדות העולם כלולה במטריאליות שלו. הפילוסופיה נסתיימה בשיטת היגל ובמקומה באו המדעים החיוביים.

הפרדת הטבע ליסודותיה העיקריים, חלוקת יסודותיה והופעותיה לסוגים שונים, הכרת הבניה הפנימית של הגופים האורגניים בצורותיהם האנטומיות הרבגוניות — שמשו יסוד לאותן ההצלחות הענקיות, אשר הביאו לנו ארבע מאות השנים האחרונות בשדה מדעי הטבע. אבל כל אלה הרגילו אותנו לראות את העצמים והתופעות של הטבע כשהם נפרדים, את כל אחד ואחד לחוד, מחוץ לקשר האמיץ והחזק הכללי שביניהם; לא כשהם נעים, אלא כשהם נחים ועומדים; לא כמו שהם, על פי מהותם, הולכים ומשתנים, אלא כבלתי משתנים; לא כשהם חיים — אלא כשהם מתים. השקפה זו שבֵּקון ולוק העבירוה מתורת מדע הטבע אל הפילוסופיה, הביאה לידי צרות־המוח המיוחדת של שנות המאות האחרונות — את דרך המחשבה המתפיזית.

למתפיזיקן כל העצמים והפשטתם בשכלנו, המושגים — הם דברים קבועים ומוצקים, בלתי משתנים, הנתנים לחקירה ודרישה רק בזה אחר זה וכל אחד בפני עצמו. לגבו אפשריים הפכים

ישרים בלתי אמצעיים: הן — הן, לאו — לאו וכל השאר הוא — מסטרא אחרא, לגבו — כל עצם או שישנו או שאינו; לגבו אי אפשר שאיזה עצם יהיה מה שהוא כשהוא לעצמו ובאותה שעה יהיה גם דבר אחר. החיוב והשלילה — שוללים זה את זה: הסיבה והמסובב הם תמיד שני הפכים המכחישים זה את זה. (A.D. 6-7)

בחיים היום־יומיים אפשר לנו להבחין בין עצם חי ובין עצם מת; אבל אם נעמיק לחקור בדבר נמצא שזאת היא לעתים קרובות שאלה מסובכת, כידוע לעורכי הדין העמלים לשוא להציג את הגבול הנכון, אשר ממנו והלאה נחשבה המתת עובר במעי אמו לרציחת נפש; כיוצא בזה אי אפשר להגביל בדיוק את רגע המות, בשעה שהפיזיאולוגיים מוכיחים, שהמות איננו פעולה בת רגע, אלא פעולה נמשכת ואטית למדי. כמו כן נמצא שכל עצם אורגני הוא בכל רגע הוא ולא הוא: בכל רגע הוא מעבד ומעכל את החמרים הבאים אל קרבו מן החוץ ופולט את החמרים הנמצאים בקרבו מקודם. בכל רגע מתים בגופו תאים ישנים ומתהוים תאים חדשים; כעבור זמן פחות או יותר ארוך הרי חומר אותו הגוף מתחדש לגמרי, מתחלף באטומי חמרים אחרים, באופן שכל גוף אורגני הוא תמיד מה שהוא וגם איזה דבר אחר. כמו כן נמצא, בהתעמקנו לחשוב בדבר, כי שני הקצוות של דבר והפכו, החיוב והשלילה אינם נפרדים זה מזה וגם שוללים זה את זה ועל אף כל הנגוד שביניהם הם נעוצים זה בזה; והוא הדין בסבה ומסובב: הם מושגים, אשר יש להם ערך בתור שכאלה, רק בשעה שאנו משתמשים בהם ביחס למקרה בודד, אבל בשעה שנחקור את המקרה הזה בקשרו הכללי בעולם המלא, משתוים המושגים האלה ומתמזגים בתמונת הפעולה ההדדית העולמית. הסיבה והמסובב מחליפים מקומותיהם ומה שהיום וכאן סיבה הוא מחר ושם מסובב ולהפך.

לכל אופני המחשבה האלה ופעולותיה אין מקום במסגרת דרך המחשבה המתפיזית. אבל לגבי הדיאלקטיקה שהיא, בעיקר, בוחנת את כל העצמים — והפשטתם בשכלנו — המושגים — בקשרם ההדדי, בהתלכדותם, בתנועה, בהתהוות וחדלון — לדידה כל אלה התופעות שהזכרנו וכיוצא בהן הן הנה עדות נאמנה על אמתת שיטתה. הטבע היא אבן בוחנת לדיאלקטיקה, ועלינו להודות למדעי הטבע שהם מרבים להביא חומר רב בשביל בחינה זו והחומר הולך ורב ברבות הימים ובאופן כזה הוכיחה שבטבע הכל מתהוה ונעשה באופן דיאלקטי ולא באופן מתפיזי. (עמ׳ 8 — 7 .A. D).

ההכרה בחולשתה המוחלטת של האידיאליות הקודמת הביאה בהכרח אל המטריאליות, אבל, מאליו מובן, לא אל המטריאליות המטפיזית של המאה השמונה־עשרה — שהיתה מטריאלית־מיכנית בלבד. במקום ההכחשה הפשוטה והתמימה בהיסטוריה הקודמת רואה המטריאליות של זמננו בהיסטוריה פעולה של התפתחות אנושית וחושבת לתעודתה לגלות את חוקיה של התפתחות זו. במקום ההשערה, כמו אצל הצרפתים של המאה־השמונה עשרה כן גם אצל היגל, שהטבע היא שלמות גמורה הנשארת תמיד דומה לעצמה ומתנועעת בגבולות צרים עם גרמי שמים נצחיים, כמו אצל ניוטון, עם סוגי בעלי חיים בלתי משתנים, כמו אצל לִינֵי, — מאחדת המטריאליות את התגליות של מדעי הטבע של זמננו, שעל פיהן יוצא שגם לטבע עצמה ישנה היסטוריה מִשֶׁלָּהּ, מוגבלת בזמן וגרמי השמים, כמו כל בעלי החיים אשר עליהם, מתהוים ונפסדים בתנאים נאותים, וכי חוגי גבולי התנועה, עד כמה ששכלנו יכול להשיג אותם, הולכים וגדלים עד לאין חקר. בשני המקרים האלה

היא, המטריאליות, במהותה — דיאלקטית, ואיננה זקוקה עוד לשום פילוסופיה העומדת ממעל לכל המדעים.

אבל אם אנו דורשים מכל מדע ומדע לברר את מקומו ביחס הכללי של התופעות ובחוג ההכרה על־אודותיו — הרי כל תורה מיוחדת אודות יחס זה מיותרת לגמרי. אם נשאר עוד מה מן הפילוסופיה הקודמת כדבר העומד ברשות עצמו הוא — המדע בדבר המחשבה וחוקותיה — חכמת ההגיון והדיאלקטיקה. כל השאר אינו אלא חלק מן המדע החיובי בדבר הטבע וההיסטוריה. (עמ' 11 — 10 A. D.).

השאלה בדבר היחס שבין המחשבה ובין ההויה, אשר מלאה תפקיד חשוב עוד בתורת הסכולסטיקה בימות הבינים, השאלה מה קָדַם — הרוח או חומר — קבלה ביחס לדת צורה כזאת: האם נברא העולם בידי אלוהים, או הוא קדמון וקיים מעולם?

על פי התשובה שהשיבו על שאלה זו נפרדו הפילוסופים והיו לשתי מחנות: אלה שהודו שהרוח קדמון ולא חומר, במלים אחרות, אלה שהודו, אחרי ככלות הכל, בצורה זו או אחרת, בבריאת העולם — היו למחנה האידיאליסטים (בריאת העולם זו מסובכת אצל הפילוסופים, כמו, למשל, אצל היגל, ובלתי אפשרית עוד יותר מאשר בתורת הנצרות) ואלה החושבים להתחלת כל ההתחלות את הטבע היו שייכים לבתי המדרש השונים של המטריאליות. לשני המושגים האלה: — האידיאליות והמטריאליות — לא היה בתחילה כל מובן אחר וגם אנחנו משתמשים בהם כאן רק במובן זה.

אבל יש עוד צד אחד לשאלה על דבר יחס המחשבה אל ההויה: באיזה יחס נמצאים המושגים שלנו בדבר העולם הסובב אותנו אל אותו עולם עצמו? האם יש לאל יד המחשבה

שלנו להכיר את עולם המציאות והם, המושגים שלנו, בדבר אותו העולם הם בבואה נכונה של המציאות? שאלה זו נקראת בלשון הפילוסופים שאלת השויון של המחשבה אל המציאות. רוב הפילוסופים עונים על שאלה זו בחיוב. אצל היגל מובנה תשובה חיובית זו מעצמה: היות וכל מה שאנו משיגים בעולם המציאות הוא רק התוכן הרוחני שבו, היינו, רק זה שבגללו העולם הוא הגשמה הדרגית של האידיאה המוחלטת הקיימת היכן שהוא לנצח, בלתי תלויה בעולם ובריאתו. שהמחשבה יכולה לתפוש רק את זה, שהוא בעצם ומאליו רק רוחני על פי התוכן — הוא דבר שאינו זקוק לבאורים. אבל ברור גם זה, שַמַה שזקוק להוכחה ניתן כאן כמוכח כבר. בכל זאת לא היה זה מעצור להיגל מלהוציא מהוכחתו את השויון של המחשבה אל עולם המוחשי, מסקנה, שאם הפילוסופיה שלו נכונה בשביל מהלך מחשבותיו הוא — היא היחידה הנכונה בכלל, ולפיכך, כדי לקיים את העקרון של שויון זה, צריכה האנושיות להוציא את הפילוסופיה שלו מכוח אל הפועל ולתקן את העולם על יסודותיה. זאת — הזיה שכמעט כל הפילוסופים נכשלים בה.

אבל ישנה שורה שלמה של פילוסופים החולקים על האפשרות להשיג את העולם, או, לכל הפחות, על אפשרות השגתו המוחלטת. מן הפילוסופים החדשים שייכים להם יום וקנט, שמלאו תפקיד חשוב בהיסטוריה של ההתפתחות הפילוסופית. הכחשה מוחלטת של דעה זו כבר נתן, עד כמה שדבר זה היה אפשרי עם השקפתו האידיאלית, היגל. כל מה שהוסיף על זה פייאֶרבך מצד המטריאליות הוא פלפול ולא עמוק. אבל את ההכחשה היותר חזקה, שאין להשיב עליה, נותן המעשה, כלומר הנסיון והתעשיה. אם אנו יכולים להוכיח את אמתת הכרתנו את אחת התופעות של הטבע בזה שאנו יכולים ליצרה, להוציאה מן היסודות המתאימים ולהכריחה לשַמֵש

לטובת מטרתנו — לא נשאר ולא כלום מן ה„עצם כשהוא לעצמו" של קנט שאין להשיגו כלל. ההרכבות הכימיות המתהוות בגופי הצמחים ובעלי החיים נשארו „עצמים כשהם לעצמם" כאלה עד שבאה הכימיה האורגנית והתחילה להכינם בזה אחר זה. בזה נהפך ה„עצם כשהוא לעצמו" של קנט ל„עצם בשבילנו"; כן היה, למשל, בחומר הצבע של מרין — אליזרין. עכשיו אין לנו כל צורך לגדל את הצמח מרין כדי להוציא משרשיו את הצבע אליזרין. אנו מוציאים אותו במדה מרובה יותר ובאופן זול יותר מעטרן של פחמי אבן. שיטת מערכת השמש של קופרניק היתה במשך 300 שנה רק השערה, אף על פי שאמתתה היתה שָׁוָה למאה, לאלף, לרבוא נגד אחד; אבל משעה שבא לֵיבֶרְיֶה והוכיח על יסוד ההנחות של שיטה זו שישנו בהכרת כוכב לכת בלתי ידוע והגביל גם את מקומו ברקיע השמים. ומשעה שבא אחריו הַלְלוֹ ומצא את הכוכב הזה — מאז היתה שיטת קופרניק לודאות. ואם בכל זאת באים הניאו־קנטיאניים בגרמניה לחדש את דעותיו של קנט והאגנוסטים באנגליה — את דעותיו של יום אין זה ביחס לתשובות העיוניות והמעשיות שנתגלו מכבר, אלא נסיגה בתורת העיון ולהלכה למעשה הוא — מידה מגונה להודות בתורת המטריאליות בסתר ובאותה שעה עצמה לכחש בה בגלוי (עמ' 16 — 14 .L. F).

החסרון העיקרי שבתורת המטריאליות הקודמת וגם זו של פייארבך בכלל — הוא זה, שאת העצם, המציאות, החושיות רואים רק בתור אוֹבְּיֶקט, או הסתכלות, ולא בתור פעולת האדם החושית, מעשה — לא סוּבְּיֶקטיבי. לכן יצא, שהצד הפעילי בנגוד למטריאליות פֻּתַּח על ידי האידיאליות — אבל רק באופן מפשט, משום שהאידיאליות איננה יודעת, כמובן, את הפעולה החושית האמתית בתור שכזו. פייארבך רוצה באובייקטים חושיים,

הנבדלים מאובייקטי המחשבה; אבל הוא איננו רואה את פעולת האדם עצמה כפעולה חמרית. לכן הוא מוצא בחבורו „מהות הנצרות" רק את התיאוריה כפעולת האדם האמתית; את המעשה הוא רואה ומביא בחשבון רק בצורתו הגסה שהוא מתגלה בה. ולפיכך אין פייארבך מבין גם את ערך פעולת הבקורת המעשית „המהפכנית" (K. Marx über Feuerbach L. F. 59)

השאלה אם ישנה למחשבת האדם אמת אובייקטיבית — איננה שאלה עיונית, אלא שאלה מעשית. לעולם חייב האדם להוכיח במעשה את אמתתה, כלומר מציאותה, כוחה וטבעיותה של מחשבתו. הויכוח אם המחשבה היא אמתית או בלתי אמתית באופן נבדל מן המעשה — הוא ויכוח סכולסתי גמור. (K. Marx über Feuerbach L. F. 59—60)

היגל היה הראשון אשר כִּוֵּן אל האמת בהגבילו את היחס שבין החופש וההכרח. לדידיה החופש הוא הבנת ההכרח. „ההכרח הוא עִוֵּר עד כמה שאינו מובן". אין החופש אי שעבוד מדומה לחוקי הטבע, אלא — הכרת החוקים האלה ויצירת אפשרות הדרגית להשתמש בהם לשם מטרות ידועות. דבר זה נוגע גם לחוקי הטבע החיצונית וגם לחוקים המעריכים את הֲוָיָה הפיסית והרוחנית של האדם עצמו. שני סוגי חוקים אשר אנו יכולים להבדיל ביניהם אולי רק בהשגתנו, אבל לא במציאות. ולפיכך אין הבחירה החפשית אלא הכשרון להוציא החלטות מתוך השענה על הבנת הענין. נמצא שעד כמה שהחלטת האדם חפשית היא בשאלה ידועה עוד יותר הכרחי הוא תכנה של החלטה זו, בשעה שהַסַפְקָנוּת המיוסדת על אי ידיעה, אשר לכאורה היא בוחרת מתוך חופש באחד הפתרונים השונים המכחישים זה את זה מוכיחה בזה עצמה את אי חפשיותה, שעבודה לאותו

דבר, שבאמת היא צריכה למשול בו. הֱנֵה אומר, שהחופש כלול בשלטון, המבוסס על הבנת ההכרח הטבעי, בנו בעצמנו ובכל היקום אשר מסביבנו. לפיכך הנו בהכרח פרי ההתפתחות ההיסטורית. (A. D. 112 — 113)

ואם ישאל השואל מה זאת „מחשבה" ו„שכל" ומהו המקור ממנו חוצבו אף אנו — נאמר לו שהם פרי מוחו של האדם והאדם גופא הוא פרי הטבע המתפתח בסביבה ידועה יחד עם אותה הסביבה — וכדבר הלמוד מעצמו, שפרי מוחו של האדם — שהוא גופא כמו כן אינו סוף סוף, אלא פרי הטבע — אינו מתנגד, אלא מתאים לכל שאר הטבע. (A. D 22)

מדרגה ידועה של התפתחות התעשיה הרכושנית דורשת שהרכושני יוכל לעסוק, כל זמן שהוא פועל בתור רכושני, כלומר כסמל הרכוש עצמו, ברכישת עבודת אחרים, בהשגחה עליה ובמכירת פרי עבודה זו. התעשיה המקצועית (צֶיך) של ימות הבינים התאמצה להפריע בכפיה לאומן מליהָפֵךְ לרכושני בזה שהציבה גבול למספר הפועלים שהאומן היה רשאי להחזיק אצלו. בעל ממון או סחורה נעשה לרכושני אמיתי במקום שהמינימום של הערבון המושקעים בתעשיה עולה פי כמה על המקסימום של ימות הבינים. כאן, כמו במדעי הטבע, מתקיים החוק שגלה היגל בתורת ההגיון שלו, ששינויים כמותיים פשוטים נעשים, בהגיעם לנקודה ידועה, להבדלים איכותיים (K. I. 305)

כשאנו דנים בדבר ההוָיָה וביחוד על אודותיה, — האחדות יכולה להיות כלולה רק בזה, שכל העצמים, שעליהם אנו דנים, הוֹוִים, מתקיימים. באחדות הויה זו — ובשום אופן לא בדבר אחר — המה מתאחדים, והבטוי הכללי שהם „קיימים" לא רק

שאינו יכול להוסיף להם שום תארים אחרים, כלליים או בלתי כלליים להם, אלא הוא עוד שולל לזמן מה את כל התארים האלה מהסתכלותנו. משום שאם רק נתרחק, יהי אפילו כחוט השערה, מעובדה כללית זו, שהצד השוה שבכל העצמים האלה הוא רק ההויה — נתקל מבטנו תיכף בהבדלים שבין העצמים האלה, ואם ההבדלים הללו הם בזה. שאחדים מן העצמים הם לבנים ואחדים — שחורים, חלק מהם — בעלי חיים וחלק — בלתי בעלי־חיים, או אפילו אם גם בזה שאחדים מהם נמצאים מעבר מזה ואחדים — מעבר מזה לעולם המוחשי — על כל זה אין באפשרותנו לדון על יסוד מה שאנו מיחדים לכולם יחד הויה פשוטה.

אחדות העולם כלולה לא בהויתו, אף על גב שהויתו היא תנאי מוקדם לאחדותו, משום, כמובן מעצמו, שהעולם צריך „להיות" קודם היותו „יחידי". ההויה היא בכלל שאלה בלי פתרון מעבר לגבול חדירת מבטנו. האחדות האמתית של העולם כלולה בחמריותו ואת זו האחרונה אפשר להוכיח לא במשפטים מוצלחים אחדים, אלא בהתפתחות ארוכה והדרגית של הפילוסופיה ומדעי הטבע (עמ' A. D. 31).

בכלל באה הפילוסופיה ע"י תורת היגל לקצה: מצד אחד משום שבשיטת היגל באה כל התפתחותה לידי אחדות שלימה, ומצד שני משום שהוא, אף כי שלא במתכון, מורה את הדרך מִמְּבוּךְ שיטות לאין סוף להכרת העולם האמתית והחיובית. (עמ' L. F. 8)

פרק שני

הדיאליקטיקה

המחלוקת על שיטת היגל והשיבה אל נקודת ההשקפה המטריאליסטית. שלילת השלילה בעולם הצומח. בעולם החי. אופן התהוות שכבות האדמה. חוקי המתמטיקה המיוסדים על שלילת השלילה. דרכי ההתפתחות של ההיסטוריה. הפילוסופיה. תורת רוסו על השויון, שלילת השלילה — חוק כללי. בטול השגותיהם של המיתפיזיקאים נגד חוק שלילת השלילה. ערכה של שיטת היגל.

התורה שיצאה מבית מדרשו של היגל, בהפרדה לחלקיה הבדילה חלק אחד שהוא רק הוא נושא פרי; וחלק זה, בעיקרו, קשור בשמו של קרל מרכס. הפירוד מן פילוסופית היגל קרה גם כאן בדרך תשובה אל נקודת ההשקפה המטריאליסטית, זאת אומרת, שסוף סוף החליטו לראות את עולם המציאות — את הטבע ואת ההיסטוריה — כמו שהוא מתגלה לכל מי שנגש אליו בלי כל דמיונות אידיאליסטיים מוקדמים. כל דמיון אידיאליסטי, שאי אפשר היה להתאימו אל העובדות, הלקוחות בקשרם המוחשי ולא הדמיוני, החליטו להרחיקו ולהשליכו אחרי הגו מבלי כל חמלה. פירושה של המטריאליות אינו אלא זה, שאל נקודת ההשקפה המטריאליסטית התחילו להתיחס בכובד ראש וכפעם בפעם השתמשו בה — לכל הפחות בקויה היסודיים — בכל ענפי המדעים שהגיע תורם לדון בהם. את תורת היגל לא בטלו; להיפך, קיימו את החלק המהפכני שבה — את השיטה הדיאלקטית. אבל שיטה זו באותת

הצורה שנתן לה היגל לא הצליחה לכל. היגל רואה את הדיאלקטיקה כהתפתחות עצמית של המושכל. המושכל המוחלט לא רק שהוא קיים לעולם (מי יודע היכן?) אלא הוא הוא נשמת החיים בכל עולם המציאות, הוא מתפתח ונעשה מה שהוא, בעברו שורה של דרגות הכלולות בו בעצמו; אחר כך הוא מפריד את עצמו, בההפכו להיות הטבע, אשר בו הוא עובר שוב, מבלי משים, בקבלו צורה של הכרח טבעי, שורה של דרגות התפתחות ולבסוף הוא שוב בא באדם אל הכרה עצמית; בהיסטוריה הולכת ונעשית הכרה עצמית זו ממצב פשוט, עד אשר לבסוף שב המושכל המוחלט בפילוסופית היגל אל עצמו. נמצא שאצל היגל אין כל מה שאנו רואים בטבע ובהיסטוריה התפתחות דיאלקטית, כלומר, קשר סבתי, — על אף כל הנטיות לצדדים ונסיגה לאחור זמנית — של תנועה קדימה תמידית מן הנמוך ביותר אל הגבוה ביותר — אלא חזרה פשוטה של תנועה עצמית של המושכל, המתנועע לעולם בלתי ידוע היכן, אבל בכל אופן לא במוחו של איזה אדם. את הסירוס האידיאולוגי הזה היה נחוץ להשליך לגמרי.

אנו בוחנים גם את מושכל הכרתנו מבחינה מטריאליסטית, כהפשטה של עצמים מוחשיים, תחת להבחין את העצמים המוחשיים כצלו של המושכל המוחלט בדרגה זו או אחרת של התפתחותו. אגב זה נצטמצמה הדיאלקטיקה והיתה לתורת חוקי התנועה גם של העולם החיצוני וגם של עולם המחשבה של האדם, שתי שורות של חוקים, שעל פי מהותם הנם שוים, אבל על פי צורתם הנם נבדלים זה מזה במדה שהכרת האדם משיגה להשתמש בהם מדעת, בשעה שבטבע, ועד היום הזה לרוב גם בהיסטוריה האנושית, היו החוקים האלה מתגלים מבלי דעת בצורת הכרח חיצוני בשורה אי סופית של מקרים מדומים. אבל בזה עצמו נהפכה הדיאלקטיקה של ההכרה והיתה לצל

חוזר בהכרה, להפשטת התנועה הדיאלקטית של העולם המוחשי; על ידי כך העמדה הדיאלקטיקה של היגל על ראשה, או, מה שיותר נכון, נהפכה מן הראש, שעמדה עליו, להיות עומדת שוב על רגליה.

בזה התקיים הצד המהפכני שבפילוסופית היגל ובאותה שעה עצמה השתחררה מן הקישוטים האידיאליסטיים שלא נתנו להיגל להביאה לידי סוף. העקרון הגדול שאת העולם צריכים להבחין לא כאוסף עצמים מוכנים, אלא כאוסף פעולות, אשר בהן משועבדים העצמים הנראים כבר למשונים, וגם ההפשטה האידיאליסטית שלהם במוחנו, כלומר המושגים, לתמורה תמידית בלתי סופית של הויה וחדלון, תמורה שהיא תנועה פרוגרסיבית, על אף כל המקריות המדומה ועל אף נסיגות זמניות לאחור מכל המינים,— העיקרון הגדול הזה חדר דוקא מזמנו של היגל אל ההכרה האנושית, במידה כזו שכבר אין חולקים עליו בצורתו הכללית. אבל עוד רבה הדרך בין ההודאה בו בפה ובין ההשתמשות בו באופן שיטתי ובפועל בכל ענין הנחקר.

ובשעה שאנו יוצאים מנקודת השקפה זו בכל מקרה של חקירתנו אין מקום בהחלט לדרישת החלטות מסוימות ואמתות נצחיות; תמיד נרגיש בהכרה, שכל המדעים שכבר השגנו — המה בהכרח מוגבלים ומותנים באותם המצבים שבהם נתגלו; ההפכים המתפיזיים הישנים המוחלטים: אמת ושקר, טוב ורע, השויון וההבדל, ההכרח והמקרה אינם מרהיבים עוד אותנו, כי ידוע נדע כי להפכים הללו יש ערך יחסי, כי מה שעכשיו אמת מוסכמת יש בו צד שקר נסתר, אשר יתגלה לאחר זמן כמו שמה שנחשב לשקר יש לו גם צד אמת אשר בשבילו היה זמן ששקר זה נחשב לאמת; מה שנחשב להכרח–מורכב ממקרים רבים וכי בכל מקרה מדומה נסתר ההכרח וכו׳ וכו׳ (L. F. 36-40)

שלילת שלילה מהי? לאמתו של דבר זוהי פעולה פשוטה הנעשית והולכת בכל מקום ובכל שעה שגם תלמיד בית־ספר עממי יכול להבינה אם רק נפשיט מעליה אצטלת המסתורין הבלה אשר עטפה אותה הפילוסופיה האידיאלית ועודנה עטויה בה לטובת המיתפיזיקאים חדלי האונים.

נקח, למשל, גרעין שעורה. רבוא רבבות גרעינים כאלה נטחנים, מבושלים והופכים חומר להכנת בירה. אך אם גרעין שעורה אחד ימצא לעצמו תנאים טבעיים לו, אם יפול באדמה נוחה יבוא בו תחת פעולת החום והרטיבות שינוי: הוא יוציא נבט; עצם הגרעין אבד, נשלל; אך במקומו בא העשב שצמח ממנו, שלילת הגרעין. מהי, איפוא, תקופת החיים הטבעית של עשב זה? הוא צומח, צץ, פורה ולבסוף מוציא שוב גרעין שעורה אשר עם בישולו מת הגבעול, נשלל גם הוא. כתולדות שלילת־שלילה זו יש לנו שוב גרעין השעורה הקודם, אבל לא אחד, אלא עשר, עשרים או שלושים שערים. צמחי התבואות מתונים מאוד להשתנות והשעורה של דורנו דומה לשעורה של מאת השנים שעברה. אך נקח איזה צמח־גן פלסטי, למשל דָלְיָה או אורכידיה; אם נפעול מלאכותית על הזרע ועל הצמח המתפתח ממנו, נקבל כתוצאה משלילת השלילה הזאת פרחים יפים יותר. וכל פעם שתהליך זה ילך וישנה, כל שלילת־שלילה חדשה תוסיף להגדיל את השכלול.

כמו אצל גרעין השעורה עובר אותו התהליך אצל רוב החרקים, כמו למשל, אצל הפרפרים. הם מופיעים מביצה על ידי שלילתה, עוברים כמה דרגות גלגולים עד הגיעם לבגרות מינית, מזדווגים ושוב נשללים, כלומר מתים; כשרק נגמר תהליך המשכת המין והנקבות הטילו המון ביצים. מה שאצל צמחים ובעלי חיים אחרים אין התהליך הזה נעשה כל כך פשוט, הם

אינם חד־פעמיים, אלא הרבה פעמים הם מולידים זרע, ביצים או ולדות בטרם ימותו — כל זה אינו נוגע לנו כאן; צריכים היינו רק להראות, ששלילת השלילה היא קיימת למעשה בשתי ממשלות העולם האורגני.

כל הגיאולוגיה היא שורה של שלילויות נשללות, שורה של חורבנות רצופים של תרכבות הרריות ישנות ויצירת חדשות. מתחילה מתפוררת קליפת האדמה הראשונית, שנוצרה מהתקררות החומר הנוזל תחת השפעות אוקיניות, מיטיריאולוגיות וכימי־אטמוספיריות; חמרי הפרורים אלו מתרקעים על קרקע הים. התרוממויות מקומיות של קרקע הים מעל פני מי הים מכניסות שוב את השכבות החדשות האלה תחת השפעות גשמים, חילוף מדת החום בקשר עם עתות השנה, החמצן והחנקן שבאטמוספירה. אותן ההשפעות פועלות גם על חמרי האבן, המתפרצים מתהומות האדמה דרך שכבותיה, הנמסים והמתקררים במשך הזמן. במרוצת מיליוני דורות נוצרות כך והולכות שכבות חדשות ונהרסות שוב ושוב ומשמשות חומר יצירה לשכבות חדשות. אבל תוצאותיו של התהליך הזה הן חיוביות מאוד: התהוות קרקע מורכבת מיסודות כימיים שונים מאוד, הנמצאים במצב של תמיסה כימית הנעשית נוחה וטובה בשביל צמיחה גדולה ושונה.

הוא הדין בתורת החשבון. נקח גודל אלגבראי איזה שהוא — a. אם אנו שוללים אותו אנו מקבלים $(-a)$ ואם שוללים את השלילה הזאת, בהכפילנו $(-a)$ על $(-a)$ אז נקבל $+a^2$, כלומר הגודל החיובי הקודם אך בדרגה גבוהה, היינו בדרגה שניה. ובשבילנו לא חשוב שאותו a^2 יכולים אנו לקבל על ידי כפל a חיובי על עצמו, משום ש־$-a$ שלילי נעשה כל כך חזק שהאחרון a^2 בכל התנאים יש לו שני שרשים מרובעים מ־$+a$ ו־$-a$. ואי־אפשרות זו להסתפק בלי שלילת שלילה, בלי השורש

השלילי הכלול ברבוע מקבל חשיבות מוחשית מאוד כבר בהשואות הרבועיות. עוד יותר מתבלטת שלילת השלילה בניתוח הגבוה, באותם „סיכומי הגדלים הקטנים לאין סוף״ הנקראים בשפה השגורה „חשבונות דיפרנציאליים ואינטגרליים״.

לא שונה הדבר גם בהיסטוריה. כל עמי התרבות מתחילים בזה שהאדמה היא קנין העדה. אצל כל העמים אשר עברו שלב מסוים של מצב קדמוני מתחיל קנין העדה, במדה שעבודת האדמה מתפתחת, לכבול את הייצור שלה. הוא מתבטל, נשלל, ואחרי איסטדיות־בינים ארוכות פחות או יותר הופך לקנין פרטי. ברם על המדרגה העליונה של עבודת אדמה, המושגת בגלל שלטון הקנין הפרטי על האדמה, שם גם הוא מצדו כבלים על הייצור, מה שאנו רואים עכשיו באחוזות אדמה פרטיות כקטנות כגדולות. בעל כרחך נובעת מכאן הדרישה לשלילת הקנין הפרטי על האדמה, להפכו לקנין הכלל. אבל דרישה זו — אין פירושה הקמת קנין העדה הקדמון, אלא הקמת צורה גבוהה יותר ומפותחת יותר של קנין עדה, הרחוק מההפך מכשול לייצור, אשר, אדרבה, ישחרר בפעם הראשונה את הייצור מאזיקיו ויאפשר לו לנצל את כל התגליות הכימיות ואת כל האמצאות הטכניות במלואן.

הפילוסופיה העתיקה היתה מטריאליות היולית פשוטה. לפיכך לא יכלה לבאר את יחס המחשבה אל החומר. אולם ההכרח למצוא פתרון לשאלה זו הוליד את התורה בדבר נשמה נפרדת מן הגוף, את ההנחה בדבר נצחיותה של נשמה זו ולבסוף את האמונה באחדות הבורא. נמצא שהמטריאליות נבלעה ונשללה על ידי האידיאליות. בדרך התפתחותה באה הפילוסופיה לידי כך שגם האידיאליות נמצאה בלתי מבוססת והיא נשללה על ידי המטריאליות של ימינו. המטריאליות הזאת — שלילתה של

שלילה — איננה התחדשות פשוטה של המטריאליות העתיקה, אלא היא מוסיפה לכל היסודות המוצקים של זאת האחרונה את כל התוכן העיוני של התפתחות הפילוסופיה בת אלפים שנה, את מדעי הטבע וגם את ההיסטוריה בת אלפים השנה עצמה. בכלל, היא כבר פסקה מלהיות פילוסופיה, אלא היא נעשתה השקפת עולם פשוטה, המתאמתת ומתגלה לא בתורת התורות, אלא בתורות עצמן. היוצא לנו מזה, שהפילוסופיה בטלה, כלומר, נעלמה ונשמרה, צורתה בטלה ותכנה הנכון נשמר.

תורת רוסו בדבר השויון מבליטה בהרצאתה הראשונה, אפשר לומר, באופן מזהיר את גושפנקת מוצאה הדיאלקטי. האנשים, בהיותם נתונים במצבם הפראי והטבעי, היו שוים. ומאחר שרוסו רואה כבר את תחילת הדבור כעוות המצב הטבעי, רשאי היה ליחס שויון גם לחיה ובכלל זה לחיות הנכללות בדרך ההשערה לסוג אנשים, אשר בימינו האחרונים קרא להם היקל Alali (משוללי הדבור). אבל האנשים הללו, שהיו דומים לחיות, יתרון אחד היה להם על כל שאר בעלי החיים: כשרון ההשתלמות, כשרון ההתפתחות העולה מעלה מעלה והוא שהסב לאי־שויון. וכך, רוסו רואה בצמיחת אי־השויון קדמה, אבל קדמה זו היתה סתירה לעצמה. היא היתה בשעה זו עצמה גם נסיגה. כל ההצלחות הבאות היו רק למראית עין קדמה בכוון השתלמותו של האדם היחיד ולאמתו של דבר הלכה הקדמה הזאת בכוון של ירידה למין האנושי. עבוד המתכות ועבודת האדמה היו אותן שתי האומנויות שהולידו את הקנין הפרטי על האדמה (אך יחד עם זה גם שלטון העניות והעבדות, אשר נוצרו עם קביעת הקנין) „הזהב והכסף מנקודת השקפה של פיטן, הברזל והלחם מנקודת השקפה של פילוסוף תִרבתו את האנשים, אך גם הביאו כליה על המין האנושי". כל פסיעה מתקדמת של

התרבות היא באותו זמן גם קדמת אי־השויון. כל המוסדות שיוצרת לעצמה החברה, שנוצרה יחד עם התרבות, הופכים להיות משהו העומד בנגוד למטרה הראשונית. „לית מאן דפליג — וזה החוק היסודי של כל משפט המלוכה — שהעמים יצרו לעצמם נסיכים לשם שמירה על חירותם ולא לשם ביטולה", „ובכל זאת — אומר רוסו — המושלים הללו נעשו בהכרח לוחצי העמים ולחצם מאמיר עד לרגע שאי־השויון, המגיע לדרגתו האחרונה, הופך שוב לנגוד, בהעשותו סבה לשויון: לפני העריץ כולם שוים, היינו כל אחד ואחד שוה לאפס. כאן הדרגה העליונה של אי־שויון, אותה הנקודה הקיצונית הסוגרת את העגול ונוגעת בנקודת ההתחלה, אשר ממנה אנו יוצאים; כאן כל האנשים הפרטיים שבים להיות חברים שוים, משום שהם מהוים אפס ואין לנתינים שום חוק אחר קיים מבלעדי רצון השליט". אבל העריץ הוא שליט כל זמן שהכוח על צדו, לפיכך, אם ממגרים את שלטונו אל יתאונן על אלמות... אלמות תמכה בה ואלמות הפילתו, הכל הולך בדרך הטבע הנכונה. כך שב אי־השויון להיות שויון, אבל לא השויון הישן של האנשים הקדמונים מחוסרי דבור, אלא שויון עליון של „החוזה החברתי". המשעבדים נעשים משועבדים. זוהי שלילת השלילה.

ובכן שלילת השלילה מהי? חוק כללי מאוד ומשום כך משתרע בפעולתו וחשוב מאוד של התפתחות הטבע, ההיסטוריה והמחשבה; חוק אשר, כפי שראינו, מתגלה במלכות בעלי החיים והצמחים בגיאולוגיה ובחכמת החשבון, בהיסטוריה ובפילוסופיה. מובן מאליו שעדיין אין אני אומר ולא כלום בדבר תהליך ההתפתחות המיוחד שעובר, למשל, גרעין השעורה משעת צמיחתו עד מות הגבעול שפרה ורבה, אם אני אומר שזוהי שלילת השלילה. ומכיון ששלילת שלילה כזו מהוה גם חישוב אינטגרלי הרי בהחליטי שבמלים המובאות נגמר הענין,

הייתי מחליט שטות כזו כאילו אפשר לדמות תהליך חייו של גרעין שעורה לחשבון אינטגרלי או, אם רצונך בכך, לקרוא לו סוציאליות. שטות זו מכניסים בדוחק המיתפיזיקאים אל הדיאלקטיקה. אם אני אומר בדבר כל התהליכים הללו שהם מהוים שלילת שלילה הרי שאני רק מקיף אותם בחוק־ההתפתחות הזה ורק במובן זה אני מסיח דעת מכל הפרטים אשר לכל תהליך מיוחד בודד. דיאלקטיקה אינה אלא תורה בדבר החוקים הכלליים של תנועת הטבע, חברת האדם והמחשבה והתפתחותם.

אמנם יש לפרוך ולהשיב: השלילה המובאה כאן אינה שלילה נכונה; הן שולל אני את גרעין השעורה גם בשעה שאני טוחנו, את החרק — אם ארמסנו, את הגודל החיובי a אם אמחקנו וכו׳ וכו׳. אם אני שולל את המשפט: „שושנה היא שושנה" באמרי „שושנה אינה שושנה", מה יוצא מזה אם אני שוב שולל את השלילה הזאת באמרי „בכל זאת השושנה היא שושנה"? כאלה הן באמת הראיות העיקריות בפי המיתפיזיקאים נגד הדיאלקטיקה ההולמות בהחלט את צרות אופן המחשבה שלהם. דיאלקטיקה אין פירושה — „שלול", להגיד פשוט „לא", או להכריז על עצם שאינו קיים, או לכלותו כעולה על הרוח. עוד שפינוזה אמר: Omnis determinatio est negatio — כל הגבלה או הגדרה היא בו בזמן גם שלילה. זאת ועוד: אופן השלילה נקבע כאן ראשית בטבע הכללי ושנית בטבע הפרטי של התהליך הנתון. עלי לא רק לשלול אלא גם לשלול אחר כך גם את השלילה הזאת. משמע שאני צריך לעשות את השלילה הראשונה באופן כזה שתהא, או שתתהוה אפשרות השלילה השניה. אבל איך משיגים את זה? זה תלוי בטבע המיוחד של כל מקרה ומקרה. אם טחנתי את גרעין השעורה, או רמסתי את החרק הריני עושה, אף על פי שקיימתי את הפעולה הראשונה של השלילה, לבלתי אפשרית את הפעולה השניה. — לכל סוג עצמים

יש אם כן אופן מיוחד, מוטבע רק בו, של שלילה שממנה מתקבלת התפתחות; הוא הדין לכל סוג מושגים ומוצגים. בחשבון הקטנים לאין סוף נעשית השלילה באופן אחר מאשר בהקמת דרגה חיובית משרשים שליליים. תורה היא ולמוד היא צריכה. בדעתי רק כי גרעין שעורה וחשבון הקטנים לאין סוף נכללים במושג „שלילת השלילה" לא אוכל עדיין לא לגדל שעורה ולא למצוא את החשבונות הדיפרנציאליים והאינטגרליים, בדיוק כמו שידיעת חוקי קביעת הקולות בקשר עם מדידת המיתרים אינה נותנת לי עדיין את האפשרות לנגן על הכנור.

ברור, אמנם, שבשלילת־שלילה כזאת הכלולה במעשה ילדות לכתוב a ולמחוק אותה חליפות, או לאמור חליפות בדבר השושנה „היא שושנה" „אינה שושנה" — הרי על ידי מעשה זה לא יתברר דבר חוץ מטפשות האיש שקבל על עצמו להתעסק בפרוצדורה משעממת כזו. ובכל זאת באים המיתפיזיקאים ורוצים להוכיח לנו שאם רוצים אנו לשלול שלילה אנו מחויבים לעשותה דוקא באופן זה. (A. D. 138—146)

הערך האמתי והתוכן המהפכני שבפילוסופית היגל הוא בזה, שהיא הביאה קץ להערך המוחלט לכל תוצאות המחשבה האנושית ופעולות האדם. האמת, אשר הפילוסופיה מודה בה, איננה אצל היגל קובץ עיקרונים מוכנים, אשר מכיון שנתגלו — די להם שישננו אותם בעל פה. האמת כלולה בפעולת המחשבה, בהתפתחות ההיסטורית הארוכה של המדעים מן המדרגות הנמוכות אל המדרגות הגבוהות יותר, אשר לעולם לא ישיגו, באמצעות גלוי אמת מוחלטת, את המדרגה שאין עוד למעלה הימנה ועליה יוכלו לעמוד לנוח על זר דפנים וליהנות מזיו אמת מוחלטת זו. וזה אינו רק בפילוסופיה, אלא בכל פנות המחשבה האנושית ופעולות האדם. ההיסטוריה, כמו המדע, אי אפשר לה לבוא לידי

סוף, להסתים במצב מושלם ומרומם ביותר של האנושיות; חברה משוכללה, ממשלה משוכללה — קיימות רק בדמיון; להפך, כל המצבים ההיסטוריים ההדרגיים הנם רק מדרגות מעבר במהלך ההתפתחות הנצחית של החברה האנושית מן הנמוך אל הגבוה ממנו. כל מדרגה היא הכרחית, זאת אומרת נאותה לזמנה ובתנאים המהוים אותה; אבל הקרקע נשמט מתחת רגליה והיא נעשית לבלתי נאותה בתנאים חדשים גבוהים יותר, שהתפתחו בהדרגה בקרבה ובתוכה; היא צריכה לפנות מקומה למדרגה חדשה הגבוהה ממנה, אשר גם תורה יגיע להיות נפסדת וכלה. (עמ׳ 3—4 L. F.)

מובן מה גדלה הפעולה, שפעלה שיטת היגל בחוגי גרמניה הרוויים פילוסופיה. זו היתה — תהלוכת נצחון, אשר ארכה עשרות בשנים ולא פסקה גם אחרי מותו של היגל. להפך, דוקא בתקופת השנים 1830—1840 שלטה פילוסופית היגל שלטון בלתי מוגבל, ובמדה ידועה דבקה גם במתנגדיה; דוקא בימים ההם הדרו השקפות היגל, במשים ומבלי משים, אל תוך ענפי מדעים שונים, הרוו את הספרות העממית וגם את העתונות, אשר ממנה ישאב האיש הבינוני, „המשכיל" את מחשבותיו. אבל הנצחון הזה לאורך כל החזית היה רק התחלת המלחמה הפנימית. תורת היגל בהיקפה נתנה מקום רחב ידים להשקפות מפלגתיות מעשיות שונות. למעשה נתנו אז ערך בגרמניה התיאורתית רק לשני דברים: לדת ולמדיניות. כל מי שמרכז הכובד נמצא אצלו בשיטת היגל יכול היה להשאר קונסרבטיבי במדה גדושה גם בשתי השאלות האלה ומי שנתן ערך מיוחד לשיטה הדיאלקטית היה יכול להיות גם בנוגע לדת וגם בנוגע למדיניות חבר לאופוזיציה היותר שמאלית. היגל גופא, למרות הביעו בחבוריו את כעסו המהפכני לא אחת ושתים, היה נוטה, לכאורה אל הצד הקונסרבטיבי. (עמ׳ 8—9 L. F.)

פרק שלישי

הנגודים שבחברה

א. הנגודים בתוך המשטר הפיאודלי והבורגני

מוסדות החברה עפ״י הכלכלנים הבורגניים: הצד הרע שבחברה הוא המנצח. הייצור הפיאודלי היה מבוסס על נגוד. משטרי הייצור אינם נצחיים. היחס שבין הבורגנות לפרוליטריון. גלוי המלחמה המעמדית בחברה הבורגנית. ביחסי הבורגנות נוצר עושר בורגני.

הכלכלנים נקטו מנהג מוזר בחקירותיהם. לגביהם קימים מוסדות רק משני מינים: טבעיים ומלאכותיים. המוסדות הפיאו־דליים — מלאכותיים הם והבורגניים — טבעיים. דומים הם הכלכלנים בנידון זה לתיאולוגים אשר גם להם שני מיני דתות. כל דת זולת שלהם היא לדעתם מעשה ידי אדם, בעוד שדתם הם היא גלוי שכינה. כשהם אומרים, שהיחסים המתקימים, כלומר יחסי הייצור הבורגני, הם טבעיים רצונם של הכלכלנים לומר בזה, שביחסים האלה נעשיב ייצור העושר והתפתחות כוחות הייצור בהתאם לחוקי הטבע. לפיכך גם היחסים הנזכרים הם חוקים טבעיים בלתי תלויים בהשפעת הזמן. אמור מעתה בראשית היתה היסטוריה וכיום כבר איננה. היתה היסטוריה, יען כי היו מוסדות פיאודליים ומשום שבמוסדות הפיאודליים האלה אנו מוצאים יחסי ייצור כאלה שאינם דומים לגמרי לבורגניים, אשר הכלכלנים מוצאים אותם טבעיים ומשום כך נצחיים.

גם לפיאודליות פרוליטריונים משלה – אכרים משועבדים המכילים בקרבם את כל נבטי הבורגנות. הייצור הפיאודלי מצדו הוא הכיל בקרבו שני יסודות סותרים, אשר גם קוראים להם צד הפיאודליות הטוב והרע, מבלי להבחין בזה שסוף סוף מתגבר תמיד הצד הרע על הצד הטוב. דוקא הצד הרע, הגורם למלחמה, יוצר תנועה היסטורית. אלמלי היו באים בתקופת שלטון הפיאו־דליות הכלכלנים, מוקסמים מן המדות הטובות של האבירים, ההתאמה בין הזכויות והחובות, החיים הפטריארכליים שבערים, פריחת התעשיה הביתית שבכפרים, התפתחות הייצור המאורגן בקואופרציות, גילדיות ואגודות האומנים – בקצור, אלמלי היו באים והציגו להם למטרה, כשהם מוקסמים מכל מה שמהוֶה את הצד הטוב של הפיאודליות, להרחיק את הצד השני של המטבע – עבדות, זכויות מיוחדות, אנרכיה – לָמה היו מביאות ההתאמצויות שלהם? כל היסודות אשר גרמו למלחמה היו כלים, התפתחות הבורגנות היתה נפסקת בתחילתה. הכלכלנים היו נוטלים לעצמם תפקיד אוילי – לבטל את ההיסטוריה.

כשיד הבורגנות היתה על העליונה כבר לא היה מקום לדַבר לא על הצד הטוב ולא על הצד הרע שבפיאודליות. הבורגנות קבלה לרשותה את נוחיות הייצור שהתפתחה על ידה בעוד הפיאודליות שלטת. אך יחד עם זה כבר היו מנופצות כל צורות הכלכלה הישנות, כל היחסים האזרחיים שהיו מותאמים להן, כמו כן גם המשטר המדיני ששמש בטוי רשמי לחברה הישנה.

נמצא שכדי לדון על הייצור הפיאודלי צריכים לראותו כאמצעי ייצור המבוסס על נגוד. צריכים להראות איך נוצר העושר בסביבה זו המיוסדת על נגוד, איך התפתחו כוחות ייצור לעומת התפתחותה של מלחמת המעמדות, איך צמח וגדל אחד המעמדות האלה, שהיה הצד הרע ואי־הנוח של החברה עד שגמלו סוף סוף התנאים החמריים לשחרורו. אך אם תתנהגו ככה האם

אינכם מודים, שמשטרי הייצור כאותם היחסים, אשר בהם קמה התפתחות כוחות הייצור, אינם בהחלט חוקי עולם, אלא מתאימים להתפתחות מסוימת של האנשים וכוחות הייצור שלהם? האין אתם מודים גם בזה, שכל שנוי בשטח כוחות הייצור השייכים לאנשים מושך אחריו בהכרח שנוי ביחסי הייצור? ומכיון שראשית כל נחוץ לשמור על כוחות הייצור שנרכשו — אלה פירות התרבות — הרי יש צורך להרוס את צורות המסורת אשר בהן נוצרו. אחרי כן נעשה המעמד המהפכני הקודם — שמרני.

הבורגנות מתחילת היותה עומדת ביחסים קרובים אל הפרוליטריון, שהוא מצדו שארית הפרוליטריון מימי הפיאודליות. במשך התפתחותה ההיסטורית מפתחת הבורגנות בהכרח את אופיה הנגודי המוטבע בה, אשר מתחילה הוא מטושטש מאוד וקיים רק במצב טמיר. במדה שהבורגנות מתפתחת מתפתח בקרבה פרוליטריון חדש, פרוליטריון של הזמן החדש; בין הפרוליטריון ובין הבורגנות מתחילה מלחמה, אשר קודם שהיא נרגשת, נראית, נערכת, מובנת, מוכרת ומוכרזת בפומבי על ידי שני הצדדים, היא מתגלית רק בעובדות עוברות, רק בהתנגשויות מהרסות בודדות. מצד שני, אם כל חברי הבורגנות בימינו ענין אחד להם במדה שהם מהוים מעמד מיוחד העומד נגד מעמד אחר, הרי ביחסיהם ההדדיים הפרטיים סותרים עניניהם זה את זה ואיבה שוררת ביניהם. הסתירה שבין עניניהם נובעת מתנאי חייהם הבורגניים־כלכליים. כך הולך מיום אל יום ונעשה גלוי יותר שהאופי של אותם יחסי ייצור, אשר בגבולותיהם עוברת תנועת הבורגנות, מצטיינת בשניות ולגמרי לא בחדגוניות ובפשטות; שבאותם יחסים עצמם שבהם נוצר עושר נוצרת גם עניות; שבאותם יחסים עצמם שבהם נעשית התפתחות כוחות הייצור מתפתח גם כוח המצוקה; שהיחסים האלה יוצרים עושר בורגני, כלומר עושר המעמד הבורגני רק בתנאי הריסת

תמיד של העושר אשר לחברים בודדים שבמעמד זה והתהוות פרוליטריון הגדל והולך תמיד.

(K. M. E. d. F. I פרק ב׳ סעיף)

ב׳ נגודי המשטר הרכושני

האנרכיה שבייצור החברתי. הייצור שולט ביצרן. הייצור לשם תצרוכת. שדה העבודה במשטר הרכושני נהפך לשדה מלחמה. ההתחרות בשוק המכירה. „מעגל קסמים" של הייצור הרכושני. המכונות — דוחות מליוני פועלים. המון פועלים מבוטלים מהוה מחנה מלואים. המכונה — אמצעי להארכת זמן העבודה. כשרון התעשיה להתרחבות — כוח כורח להתרחבות. המשברים. הפיכת אמצעי הייצור לרכוש— גורמת למשברים.

הייצור הרכושני גולד בחברה שהיתה מורכבת מיצרני־סחורה בודדים, שהיו קשורים ביניהם רק באמצעות החליפין של יצוריהם. אולם סגולתה המיוחדת של כל חברה, המבוססת על ייצור סחורות, היא — שבה מאבדים היצרנים את השלטון על יחסיהם החברתיים שלהם גופא, כל אחד מייצר בפני עצמו, כמה שמרשים לו חמרי הייצור הנמצאים במקרה ברשותו, כדי למלאות את תצרכתו על ידי חליפין. איש אינו יודע כמה מן היצור שהוא מייצר יובא אל השוק, ומה היא הכמות אשר תמצא לה צרכנים; איש אינו יודע אם תמצא סחורתו את צרכנה, אם יחזיר ממכירתה את הוצאות ייצורה ואם בכלל תמכר סחורתו. בייצור החברתי שוררת אנרכיה. אך ייצור־סחורות, ככל צורה אחרת של ייצור, יש לו חוקים המיוחדים רק לו ובלתי נפרדים ממנו, המתגלים על אף האנרכיה, באנרכיה ועל ידי אנרכיה.

החוקים הללו מתגלים בצורה היחידה שנשתמרה, של קשר חברתי – בחליפין, ומכניעים לעצמם את היצרנים. בתורת חוקי כורח של ההתחרות, הם בלתי ידועים מלכתחילה, הם בלתי ידועים גם ליצרנים גופא, ורק לאט לאט הם מתגלים להם בדרך של נסיון כביר ימים. נמצא, שהם פועלים בלי השתתפות היצרנים ונגד היצרנים באופן סמוי מן העין ולאין מפלט, כחוקי הטבע. הייצור שולט ביצרן.

במאות הראשונות של ימי־הבינים היה הייצור מחושב בראש וראשונה לצורך עצמי. הוא מלא ראשית כל את כל התצרוכת של היצרן גופא ושל בני משפחתו. אך במקומות, כמו בחקלאות, אשר שרר שעבוד אישי, מלא הייצור גם תצרוכת הבעל הפיאודלי. נמצא שכאן לא היה קיים חלוף והיצורים לא קבלו צורה של סחורה. משפחת האכר היתה מיַיצרת בידיה את כל צרכיה: כלים, בגדים ומזונות. היא התחילה לייצר לשם מכירה רק משעה שנשאר לה עודף מתצרכתה שלה ואחרי ששלמה את כל מִסֶּיהָ בעין לבעליה; עודף זה שהוכנס במחזור החליפין נעשה סחורה.

האומנים העירוניים היו, מובן, צריכים מלכתחילה להכין דברים לשם חליפין. אך גם הם גופא היו מייצרים לעצמם את החלק הגדול של חפצי תצרכתם; היו להם גנים ושדות לא גדולים, את בהמתם רעו ביער העדה, אשר היה מספק חוץ לזה גם חומר לבנין ולהסקה; הנשים טוו פשתן, צמר וכו׳. ייצור לשם חליפין, ייצור סחורות, היה נמצא במצב ההתהוות. מכאן צמצום החליפין, צמצום השווקים, יציבותן של צורות הייצור, ההסגרות המקומית בפני העולם החיצוני, הקשר המקומי בין המיַיצרים: מרקה – כלומר: עדה חקלאית בכפרים ואגוד מקצועי – בערים.

אך עם התרחבות הייצור לשם מכירה, היינו עם הופעת הרכושנות על הבמה העולמית התחילו חוקי הייצור הסחורתי,

שעד כה היו כאילו שקועים בתרדמה, לפעול בעָצמה ובבהירות. הקשרים הישנים מנותקים, המסגרות הישנות — שבורות והיצרנים הולכים הלוך והפוך למייצרי סחורות מפורדים ובלתי תלויים זה בזה. האנרכיה של הייצור החברתי נגלתה מבחוץ ומדותיה הלכו והתרחבו. ובאותה שעה היה האמצעי העיקרי, אשר בעזרתו חִזקה הרכושנות את האנרכיה בייצור החברתי, ממש ההפך של האנרכיה: הוא היה כלול בחִזוק הארגון החברתי של הייצור בצל קבולת תעשיה מבודדת. בעזרת המנוף הזה הביא משטר הייצור הרכושני כליה על מצב המשבת בשלום הקודם. בחדרה אל ענף תעשיה מסוים גרשה הרכושנות את כל השיטות הישנות של הייצור. בהיותה השלטת בספירה של מלאכה זו בטלה את אפיה של מלאכה זו. שדה העבודה נהפך לשדה מלחמה. התגליות הגיאוגרפיות הגדולות והישבנות שבאה בעקבותיהן הרבו את מקומות המכירה והחישו את גלגולה של המלאכה לחרושת יד (מנופקטורה). המלחמה לא הסתפקה כבר ביצרנים מקומיים בודדים; ההתחרות בין מקומות בודדים הלכה הלוך וגדול עד למדת מלחמה לאומית, עד למלחמות המסחר של המאות השבע עשרה והשמונה עשרה. לבסוף הפכה התעשיה הגדולה והשוק העולמי את המלחמה הזאת לעולמית ובאותה שעה הקנו לה מתיחות מאין כמוה. לא רק רכושנים בודדים, אלא ענפי תעשיה שלמים קיומם תלוי עכשיו בשליטה בתנאי תעשיה נאותים, טבעיים או מלאכותיים. זוהי מלחמה הקיום של דַרוִין אשר לאישים בודדים כפולה פי כמה וכמה שהועברה מממשלה הטבע לחברה האנושית. המצב הטבעי של בעלי החיים נחשב לכותרת ההתפתחות של האנושות. הנגוד שבין הייצור החברתי והשיוך הרכושני מתגלה לחוץ כנגוד בין ארגון הייצור בבתי חרושת בודדים לבין מצבו האנרכי בחברה כשרואים אותה כדבר שלם. בשתי צורות הללו של גלוי אותו הנגוד הטבעי לו בכוח מוצאו מתנועע בלי מוצא הייצור הרכושני

בהתוותו „מעגל הקסמים" שעוד פוריֵה הצביע עליו. אך בימי פוריה בכל אופן עוד אי־אפשר היה לראות, שהמעגל הזה הולך תמיד הלוך וצר, כי תנועת הייצור צועדת כחלזון ודוגמת תנועת המזלות היא מוכרחה להגמר בהתנגשות עם המרכז. הכוח האכזרי של אנרכית־הייצור החברתית הופך רוב האנושות ההולך וגדל לפרוליטריון והפרוליטריון מצדו ישים קץ לאנרכית הייצור. אותו כוח האכזרי של אנרכית הייצור החברתית הופך את האפשרות לשכלול אין סופי של המכונות, המשמשות את התעשיה הגדולה, לחובה ללא תנאי לכל רכושן בודד לשכלל בלי הפסק את מכוגותיו מתוך פחד הרס. אך שכלול מכונות — פירוש לעשות את עבודת האדם למיותרת. אם הכנסת המכונות והפצתן היה משמעה דחית מיליוני פועלי עבודת יד על ידי פועלים מעטים על יד המכונות, הרי שכלול המכונות משמעה דחיה הולכת וגוברת של הפועלים שעל יד המכונות והתהוות הצעה מוגברת של ידים עובדות העולה על הבקוש הממוצע להן מצד הרכוש. המון פועלים בטלים מהוה מחנה מלואים, כמו שקראתי לזה עוד בשנת 1845, העומד לרשות התעשיה, כשהוא עובד כולו ומושלך החוצה על ידי המשבר הבא בהכרח תמיד בעקבות כל עליה. מחנה זה, התלוי תמיד כמשקולת בדיל על רגלי מעמד הפועלים במלחמת הקיום בינו ובין הרכוש, הוא המפלס את שכר העבודה, בהחזיקו אותו תמיד על רמה נמוכה בהתאם לצרכי הרכושנים. באופן כזה נמצא שהמכונה, אם להשתמש בדברי מרכס, היא הנשק החזק ביותר בידי הרכוש נגד מעמד הפועלים, שמכשיר העבודה מוציא תמיד את הלחם מידי העובד ויצור הפועלים גופא נהפך לאמצעי שעבודם. מתגלה, שחסוך בהוצאות הייצור הוא באותה שעה גם בזבוז כוח עבודה ללא בושה וגזל לגבי תנאי העבודה הרגילים; שהמכונה, אמצעי זה לקצור העבודה החזק ביותר נהפך לאמצעי נאמן ביותר להפוך את כל ימי חייהם של הפועל

ובני משפחתו לזמן עבודה, המוכן תמיד לשרותו של הרכוש. מתגלה, שעבודה למעלה מן המדה של חלק אחד ממעמד הפועלים גורם לחוסר עבודה גמור לחלקו השני; שהתעשיה הגדולה, הרודפת אחרי צרכנים בכל העולם מביאה בארצה שלה את תצרוכת הפועלים לכמות מבוטלת ובדרך זו היא מהרסת את שווקיה היא. אותו החוק, שעל פיו עודף הישוב היחסי, או חיל המלואים של התעשיה הוא תמיד במצב של שווי משקל עם מדת ההצטברות ומרצה, מרתק את הפועל אל הרכוש בחזקה יותר מאשר פטישו של היפיסט רתק את פרומיתיאוס אל צור הסלע. הוא מתנה, בהתאמה להצטברות העשירות, הצטברות עניות, החלשה, עבדות, בורות, גסות והשפלה מוסרית בצד השני" (ק. מרכס „הרכוש" בתרגום העברי צד 180), כלומר בתוך אותו המעמד, אשר פרי עבודתו נעשה רכוש. לדרוש ממשטר הייצור הרכושני חלוקה אחרת של היצורים יש יסוד לכך באותה המדה, כמו לדרוש מהליקטריודים של בטריה שבהשארם מורכבים בה יחדלו מלהפריד את המים ולאסוף על הצד החיובי חמצן ועל השלילי — מימן.

ראינו שהכשרון לשכלול, שהגיע על ידי המכונות בזמננו לשיא גבהו, נהפך בעקב האנרכיה בייצור החברתי לחוק אכזרי המכריח רכושנים חרשתנים בודדים להתקין תמיד את מכונותיהם ולהגדיל את כוח ייצורם. לחוק הכרחי כזה נעשתה בשבילם האפשרות הפשוטה המעשית להרחיב מדות יצורם. הכשרון הכביר של התעשיה הגדולה להתרחבות, אשר לעומתו גמישות האדים אינה אלא משחק ילדים, מתגלה כעת בצורת הצורך להרחיב אותה גם באיכות וגם בכמות בלי להתחשב עם כל מכשולים. והמכשולים האלה נוצרים על ידי תנאי התצרוכת, המכירה בשווקים בשביל היצורים של התעשיה הגדולה. כשרון השווקים להתרחבות אכסטנסיבית ואינטנסיבית נוצר על ידי תנאים אחרים לגמרי

הפועלים בפחות מרץ בהרבה. התרחבות השווקים אינה יכולה ללכת בד בבד עם התרחבות הייצור. מכאן התנגשות הכרחית, — כל זמן שקיים הייצור הרכושני, — ההולכת משום זה וחוזרת מזמן לזמן. הייצור הרכושני, נופל ב„מעגל קסמים" חדש.

ואמנם החל משנת 1825, משפרץ המשבר הראשון, יורד מן הפסים כל עולם התעשיה והמסחר, הייצור והחלוף של כל עמי התרבות, כן גם של שכניהם הברברים פחות או יותר, פעם בעשר שנים בערך. המסחר נשבת, השווקים מתמלאים המוני סחורות שאין קופצים עליהן, הממון בעין נעלם מהמחזור, האשראי בטל, בתי החרושת מפסיקים עבודתם, הפועלים נשארים בלי כל אמצעי קיום, דוקא משום שייצרו את האמצעים האלה במדה מרובה מאוד, פשיטת רגל באה בזו אחר זו, מכירה פומבית הולכת וחוזרת. המשבר נמשך שנים תמימות, המון כוחות ייצור ויצורים מתבזבזים ונפסדים עד שהסחורות שנצטברו נמכרות סוף סוף במחירים ירודים פחות או יותר ותנועת הייצור והחלוף מתחדשת. תנועה זו הולכת לאט לאט ומחישה את צעדיה, הצעידה מתחלפת בריצה קלה, הריצה התעשיתית עוברת לקפיצה שהיא מפנה מקומה למהירות הרכבת המהירה, למרוץ התחרות עם מכשולים של התעשיה, המסחר, האשראי והספסרות, כדי להתהפך שוב אחרי מרוץ נואש לבור המשבר. משנת 1825 עברה עלינו מערבולת זו זה חמש פעמים וכעת (1877) אנו נתונים במשבר זאת הפעם הששית. תכונת המשברים הללו בהירה עד לידי כך שפוריֶה הגביל אותם בנקל בקראו לראשון שבהם „משבר מרוב טובה" Crise pltéhorugus.

בשעת המשברים עובר הנגוד שבין הייצור החברתי והשיוך הרכושני ומתגלגל בהתנגשות אכזרית בין שני כוחות־שונאים. מחזור הסחורות נפסק לזמן, הממון, במקום להיות אמצעי מחזור, נעשה למכשול לו, כל חוקי הייצור והמחזור של הסחורות

פועלים להפך. הסתירות הכלכליות מגיעות לשיאן. סדר הייצור מתקומם נגד סדר החלוקה.

העובדה, שאין להטיל ספק בה, שהארגון החברתי של הייצור בתוך בתי החרושת השיג אותה דרגת ההתפתחות אשר בה נעשה לו לבלתי אפשרי להתקיים יחד עם האנרכיה של הייצור בחברה—עובדה זו נעשית מוחשית גם בשביל הרכושנים גופא בגלל ההתרכזות של הרכושים הבאה מתוך אונס בימי המשברים על ידי הריסתם של רכושנים גדולים ומספר עצום, לאין שעור של — קטנים. כל המנגנון של הייצור הרכושני מתפקע תחת כובד כוחות הייצור אשר נוצרו על ידו גופא. כבר אין ביכלתו להפוך לרכוש את כל המון האמצעים הייצוריים: הם נשארים בלתי נצרכים ולפיכך מוכרח להתבטל גם מחנה המלואים של הפועלים. אמצעי ייצור, צרכי אוכל נפש, ידים עובדות, כל יסודות הייצור והרוחה הכללית נמצאים בשפע, אך, כמו שאומר פוריה, השפע הזה נעשה מקור לעניות ומחסור, יען כי הוא הוא המפריע להפוך לרכוש את אמצעי הייצור והתצרוכת, כי בחברה הרכושנית אין אמצעי הייצור יכולים להתקיים אלא כשנהפכים לרכוש, כלומר אמצעי נצול של כוח עבודה אשר לאדם; כשטן עומד בין הפועלים ובין אמצעי הייצור והתצרוכת, ההכרח להפוך את אמצעי הייצור האלה לרכוש. הוא לבדו עוצר בעד האחוד של מניעי הייצור הדוממים והחיים. הוא לבדו מפריע לאמצעי הייצור להפך ליצורים ולפועלים לחיות ולעבוד. נמצא, מצד אחד מפענח משטר הייצור הרכושני גופא את אי־כשרונו לפקח על כוחות הייצור, מצד שני שואפים כוחות הייצור גופא בכוח הולך וגדל לבטול מכשול זה, לשחרור עצמאי מתכונותיהם הרכושניות, להודאה למעשה באפים — אופי של כוחות ייצור חברתיים.

(התפתחות הסוציאליות .F. E)

ג. ארגון הפרוליטריון למעמד

המלחמה בין המעמדות היא מלחמה מדינית. קיום מעמד משועבד היא תנאי־חיים בכל חברה המיוסדת על נגודים. המעמד העובד בהתפתחו יבטל את המעמדות וגגודיהם. תנועה מדינית היא תמיד גם חברתית.

יחסי הכלכלה הפכו תחילה את המון האוכלסים לפועלים. שלטון הרכוש יצר להמון זה מצב אחד ועינינים אחדים. נמצא שביחס לרכוש מופיע כבר ההמון בצורת מעמד, אבל ביחס לעצמו הוא עדיין אינו מעמד. במלחמה, שצוינה על ידינו ביפיעותיה (Phase) האחדות, מתהוה, הולך והופך ההמון המלוכד מעמד בשביל עצמו. העינינים שהוא מגן עליהם נעשים עינינים מעמדיים. ברם המלחמה בין המעמדות היא מלחמה מדינית.

בתולדות הבורגנות עלינו להבחין שתי יפיעות: בראשונה — היא הסתדרה למעמד תחת שלטון המשטר הפיאודלי וממשלת יחיד מוחלטת; בשניה — בהיותה כבר מעמד — מגרה לארץ את הפיאודליות ואת ממשלת היחיד כדי לעשות מהחברה הישנה חברה בורגנית. הראשונה מהיפיעות הללו ארכה ימים מהשניה ודרשה התאמצויות גדולות ביותר. גם היא התחילה מהתאגדויות פרטיות נגד הסיניורים הפיאודליים.

לא מעטות הן הסקירות המתארות יפיעות היסטוריות שונות שדרכן עברה הבורגנות, החל מן הקהילות העירוניות, עד שהפכה ונעשתה מעמד עצמאי. אך כשאנו באים ליתן לעצמנו דין וחשבון ברור מהשביתות, ההתאגדויות והצורות האחרות שהפרוליטריון מעצב בהן לעינינו את ארגונו המעמדי יש ואימה גדולה נופלת על חלק מאתנו והחלק האחר מביע את שאט נפשו הטרנסצנדטלי.

קיום מעמד משועבד הוא תנאי־חיים לכל חברה וחברה המבוססת על נגוד בינמעמדי. שחרור המעמד המשועבד משמע

בהכרח יצירת חברה חדשה. אפשרות שחרור זה מתגלית רק על מדרגת התפתחות זו, כשכוחות הייצור, שכבר נרכשו, ומוסדות החברה הקיימים אינם יכולים כבר לדור גם להבא בכפיפה אחת. כוח הייצור הגדול ביותר בכלי הייצור הוא המעמד המהפכני עצמו. ארגון היסודות המהפכניים במעמד מניח כבר מראש קיום כל אותם כוחות הייצור, אשר יכלו לצמוח ולגדול במעי החברה הישנה.

האם יש להסיק מזה שעם מפלת החברה הישנה בא שלטון מעמד חדש המוצא את גלויו בשלטון המדיני החדש? לא.

התנאי לשחרור המעמד העובד הוא בטול כל המעמדות בדיוק כשם שתנאי שחרור המפלגה (Stande) השלישית, הבורגנית, היה בטול כל המפלגות*).

בדרך התפתחותו יקים המעמד העובד, במקום החברה האזרחית, ברית אנשים אשר תמנע גם מעמדות והנגודים שביניהם וגם שלטון מדיני במובנו העיקרי, כי שלטון מדיני אינו אלא בטוי רשמי של נגוד מעמדי בחברה האזרחית.

ועד הימים ההם ישאר הנגוד בין הפרוליטריון לבין הבורגנות מלחמת מעמדות, אשר במדרגת מתיחותה האחרונה היא מהוה מהפכה כללית. וכלום פלא הוא, אם חברה, המבוססת על נגודים של מעמדות, באה סוף סוף להתנגדות גסה, להתנגשות פיזית בין אנשים.

אל תאמרו שתנועה חברתית באה למעט תנועה מדינית.

---

*) השמוש במלה „מפלגה" בא כאן במובן ההיסטורי של המפלגות בממשלה הפיאודלית עם הפריבילגיות המיוחדות המוגדרות והמסויגות המהפכה הבורגנית בטלה את המפלגות יחד עם זכויותיהן. החברה הבורגנית יודעת רק מעמדות. לפיכך, מי שקורא לפרוליטריון „המפלגה הרביעית" בא בנגוד גמור אל ההיסטוריה (הערת אינגלס).

מעולם לא היתה קיימת תנועה מדינית שלא היתה באותה שעה גם חברתית.

רק במשטר כזה, אשר לא יהיו עוד מעמדות וניגוד מעמדי תחדלנה האבולוציות החברתיות להיות ריבולוציות מדיניות ועד הימים ההם בפרוס כל בְּנִיָה שלמה מחדש של החברה תהא המלה האחרונה של המדע החברתי:

„מלחמה או מות; התאבקות דמים או כליה. כזאת היא הצגת השאלה שאין מפלט ממנה" (ג'ורג' ג'ינד).

(K. M. E. d. P. V. סעיף II פרק)

פרק רביעי

ההשקפה המטריאליסטית בהיסטוריה

השקפת היגל על ההיסטוריה מתנגדת לרבונות של העם. מדע החברה צריך להיות מבוסס על יסוד מטריאלי. גלוי ההשקפה המטריאליסטית בהיסטוריה. העקרונות היסודים של ההשקפה המטריאליסטית בהיסטוריה. היצירה הרוחנית משתנה יחד עם היצירה החמרית. הייצור והחלוף — בתור יסודות המשטר החברתי. יחס בעל מכשירי הייצור ליוצרים הוא יסוד המשטר החברתי. התקופות ההיסטוריות נבדלות לפי התקשרות העובד אל מכשירי הייצור. המטריאליות הישנה בגדה בעצמה בבאוריה של ההיסטוריה. הנגוד היסודי שבמשטר הפיאודלי. הנגוד העיקרי שבמשטר הרכושני הנוכחי. כל מלחמת מעמדות היא מלחמה מדינית.

השקפת היגל על ההיסטוריה מניחה כי הרוח המופשטת— ה„מוחלט״,—מתפתחת באופן כזה, שהמוני האנושיות הם — במתכון או שלא במתכון—הנושא של הרוח הזה.

בתוך ההיסטוריה הנסיונית והחיצונית הוא מחייב עוד היסטוריה עיונית, פנימית. ההיסטוריה האנושית הופכת להיות היסטוריה של רוח מופשטת הנמצאת משום כך — ביחס לאדם המציאותי — מעל לאנושיות.

יחד עם הנחה זו של היגל מתפתחת בצרפת תורת הדוקטרינרים, אשר, בכדי להרחיק את המוני העם מהשלטון

ולהשאירו רק לעצמם הם, הכריזו על הרבונות של השכל נגד הרבונות של העם. הא בהא תליא, אם פעולת האנושיות המציאותית אינה אלא פעולת המוני אנשים בודדים — אז ההכללה המופשטת, השכל, הרוח, צריכים, להפך, לקבל אצל אישים בודדים בטוי מופשט מוחלט. מעתה אין הדבר תלוי אלא במצבו של כל אחד מן האישים האלה ובכוחו, אם לחשוב את עצמו לבוא כוחו של הרוח, אם לא.

(K. M. u. F. E. II Die Heilige Familie 186—187.)

פייערבאך צדק מאד בראותו את המטריאליות הטבעית־המדעית רק כיסוד הבנין של ידיעות האדם ולא הבנין עצמו, יען כי אנו חיים לא רק בתוך הטבע, אלא גם בתוך החברה האנושית וזו האחרונה יש לה, כמו לטבע, היסטוריה משלה ותורה משלה. שמע מינה, שצריך היה להתאים את תורת החברה, כלומר כל מדעי ההיסטוריה והפילוסופיה, אל היסוד המטריאלי ולחדשה בהתאם ליסוד זה.

(L. F. 22.)

בהיותי במנצ׳סטר נולד בקרבי הרעיון, כי העובדות הכלכליות, אשר בספרי למוד ההיסטוריה הקודמים לא נתנו להן כל ערך, או ערך נקלה מאד, הן, לכל הפחות בימינו אלה, כוח מוחלט ומהוות יסוד ליצירת הנגודים המעמדיים של זמננו; שהנגודים המעמדיים הללו באותן הארצות אשר בהן התפתחה התעשיה הגדולה, ביחוד באנגליה, — מהוים מצדם את היסוד למפלגות מדיניות, למלחמת המפלגות ויחד עם זאת, — את היסוד לכל ההיסטוריה המדינית. מרכס, לא רק שבא גם הוא למסקנות הללו, אלא כבר כלל אותן בספר השנתי הגרמני־צרפתי (1844) במשפט, כי בכלל, לא הממשלה מתנה ומעצבת את החברה

האזרחית, אלא, להפך, החברה האזרחית מתנה ומעצבת את הממשלה. נמצא, שהמדיניות וההיסטוריה שלה מתבארות על ידי היחסים הכלכליים והתפתחותם ולא להיפך.

כשבקרתי בשנת 1844 את מרכס בפריס, באנו לידי הסכמה גמורה בכל השאלות העיוניות ומאז התחילה עבודתנו המשותפת. כשנפגשנו שוב באביב שנת 1845 כבר פתח מרכס, על יסוד העיקרים הנזכרים, את השקפתו המטריאליסטית בהיסטוריה בקויה היסודיים ושנינו נגשנו לעבד את פרטי השקפתנו בכל הכוונים. תגלית זו, שהיא בעיקריה, כפי שאנו רואים, פרי רוחו של מרכס ואני השתתפתי בה רק במקצת — היתה לה חשיבות בלתי אמצעית גם בשביל תנועת הפועלים בזמן ההוא. הקומוניזם אצל הצרפתים והגרמנים והצ׳רטיזם אצל האנגלים כבר לא היו מקריים, אשר יכלו גם להיות וגם לא להיות. תנועות אלו היו תנועות המעמד המנוצל בימים ההם — הפרוליטריון, צורות מפותחות פחות או יותר של מלחמתו, ההכרחיות במהלך ההיסטוריה, נגד המעמד השולט — הבורגנות, אבל נבדלת מכל מלחמות המעמדות בצורותיהן הקודמות בזה, שעכשיו אין באפשרותו של המעמד המנוצל, הפרוליטריון, להשתחרר בעצמו מבלי לשחרר באותה שעה עצמה את כל החברה מהתפלגות למעמדות ובזה מכל מלחמה מעמדית. הקומוניזם לא היה כבר בדיה דמיונית של שאיפה לחברה משוכללת יותר, אלא הבנת טיבה, תנאיה והמטרות הכלליות — הנקבעות מזה — של מלחמת הפרוליטריון.

(המבוא של אנגלס E. u K. P. VII—VIII)

החבור הראשון שהתחלתי לחבר בכדי לפתור את הספקות שתקפוני היה סקירה בקרתית על הפילוסופיה המשפטית של היגל — חבור, שהמבוא שלו הופיע בספר השנה הגרמני־צרפתי

בשנת 1844 בפריס; חקירותי הביאוני לידי מסקנה, שהיחסים המשפטיים, גם הם, כמו המשטר הממשלתי, אינם מתבארים לא כשהם לעצמם ולא בהתפתחות הכללית של רוח האדם, אלא יסודם מונח יותר מכל בתנאי הקיום הכלכליים, אשר את סיכומם הכולל קרא היגל, כמו הצרפתים במאה השמונה עשרה, בשם „חברה אזרחית", ואת נתוחה של החברה האזרחית יש לחפש בתורת הכלכלה המדינית. את למוד הכלכלה המדינית, שהתחלתי בפריס, המשכתי בברוסל, אשר באתי שמה מפני פקודת גיזו לגרשני מעל אדמת צרפת. המסקנה הכללית שהסקתי ושהיתה מני אז לאמת המדה שלי בכל עבודתי, אפשר להגדירה בקצרה ככה: „בחיותם את חייהם החברתיים באים האנשים ביחסים הכרחיים בלתי תלויים ברצונם — ביחסים ייצוריים, המתאימים אל מדרגה ידועה בהתפתחות כוחותיהם החמריים־ייצוריים. הסך הכל של היחסים הייצוריים הללו הוא המבנה הכלכלי של החברה, היסוד הריאלי אשר עליו בנויים הבנינים העליים: המשפטיים והמדיניים ואליו מתאימות צורות ידועות של ההכרה החברתית. אמצעי התעשיה של החיים הכלכליים מתנים את הפרוצס הסוציאלי, הפוליטי והרוחני של החיים בכלל. לא הכרת האנשים מתנה את חייהם, אלא, להיפך, חייהם החברתיים של האנשים מהוים את הכרתם. כחות היצירה החמריים של החברה באים, בהגיעם למדרגה ידועה של התפתחות, לידי התנגשות עם יחסי ייצור, או — אם לדבר בלשון יורידית — עם יחסי הקנין, אשר בקרבם ובתוכם הלכו והתפתחו עד היום. מצורות התפתחותם של כוחות היצירה נהפכים יחסי הקנין ונעשים בשבילם לכבלי ברזל. אז מגיעה תקופה של מהפכה סוציאלית. בהשתנות היסוד הכלכלי באת מהר פחות או יותר מהפכה בכל הבנינים העיליים. אשר נבנו עליו. בחקרנו מהפכות

כאלה דרוש תמיד להבחין בין המהפכה החמרית, — אשר אפשר להגבילה בדיוק מדעי־טבעי — בתנאי הייצור הכלכליים ובין הצורות המשפטיות, המדיניות, הדתיות, האמנותיות או הפילוסופיות, בקצרה, בין הצורות האידיאולוגיות, אשר בהן מכירים האנשים את הנגוד ונלחמים בו. כשם שאין לדון את האדם הבודד על יסוד משפטו הוא על עצמו, כך אי־אפשר לדון תקופת מהפכה כזו על פי הכרת עצמה. להיפך, צריך לבאר את ההכרה הזאת על פי הניגודים בחיים הכלכליים, על פי ההתנגדות שבין כוחות היצירה שבחברה ובין יחסי היצירה שבה. כל משטר חברתי איננו בטל ועובר מן העולם בטרם יתפתחו כל הכוחות הפוריים אשר בשבילם היא די רחב, וכל יחסי ייצור חדשים גבוהים יותר אינם מתגלים קודם שגמלו בתוך החברה הישנה תנאי קיומם החמריים.

לפיכך מציגה לפניה האנושיות רק שאלות כאלה שאפשר לה לפתרן, משום שתמיד נמצא, אם נתבונן מקרוב, שהשאלה עצמה נולדה רק בשעה שכבר קימים, או לכל הפחות נמצאים בתהליך התהוות, התנאים הכלכליים הנחוצים לפתרונה. בקוים כלליים אפשר לראות את אמצעי הייצור האסיים, העתיקים, הפיאודליים וגם הרכושניים בימינו כתקופות התקדמות של משטרי החברה האנושית. יחסי הייצור הבורגניים הם — הצורה האחרונה של הייצור החברתי, המיוסד על נגודים, לא נגודים במובן נגוד אישי, אלא במובן נגוד הנובע מתנאי חיי האישים החברתיים; אבל הכוחות הפועלים, המתפתחים בתוך מעי החברה הבורגנית יוצרים באותה שעה עצמה גם את התנאים החמריים לפתרון נגוד זה. עם המשטר החברתי הזה מסתימת התקופה שלפני ההיסטוריה של החברה האנושית.

(K. M. Z. K. הקדמה)

האמנם נחוצה עין בוחנת מיוחדת כדי להבין, שההשגות, ההשקפות. והמושגים, במלה אחת, הכרתם של האנשים משתנית בהשתנות סדרי חייהם, היחסים החברתיים שלהם, קיומם החברתי? מה מוכיחה ההיסטוריה של האידיאות אם לא את זה, שהיצירה הרוחנית משתנית יחד עם היצירה החמרית? האידיאות השולטות בתקופה ידועה היו תמיד האידיאות של המעמד השולט. כשמדברים על דבר האידיאות המביאות מהפכה בכל החברה מאשרים בזה רק את העובדה, שבקרב החברה הישנה כבר התהוו יסודי חברה חדשה, ושיחד עם הרקבון שעלה ביחסים החברתיים הישנים עלה רקבון גם באידאות הישנות.

כשירד העולם העתיק מגדולתו נוצחו הדתות הישנות על ידי הנצרות. כאשר נוצחו במאה השמונה עשרה האידיאות הנוצריות על ידי אידיאות ההשכלה נהלה החברה הפיאודלית מלחמה עזה וכבדה עם הבורגנות של הימים ההם. האידיאות: חופש המצפון וחופש הדת הביאו רק שלטון חופש ההתחרות בשדה המדע.

(K. M.22—23)

ההשקפה המטריאליסטית בהיסטוריה מסיקה, שהייצור ויחד אתו החליפים של פרי הייצור הם המה היסוד לכל משטר חברתי; שבכל חברה, המופיעה על במת ההיסטוריה, תלויה חלוקת פרי העבודה וההפרדה הסוציאלית למעמדות – במה ואיך יוצרים ואיך מחליפים ביניהם פרי הייצור. מנקודת השקפה זו נמצא שסבות כל השנויים בחברה והמהפכות המדיניות יש לחפש לא בהכרתם של האנשים, לא בהכרת האמת הנצחית והצדק המתקדמת, אלא בשנויים המתהוים באמצעי הייצור והחלוף; את סבות אלו צריכים לבקש לא בפילוסופיה, אלא בכלכלה של תקופה זו.

ההכרה הנעורה, שמוסדות החברה נעשו בלתי מתאימים, בלתי צודקים, שהחכמה נהפכה לאולת, הטוב – לרע היא רק מעידה, שמבלי משים באו בשיטות הייצור ובאופני החליפים שנויים, אשר להם כבר אינם מתאימים סדרי החברה שנסדרו בהתאמה לתנאי הכלכלה הקודמים. כונתנו בזה לאמר, שהאמצעים להרחקת הסדרים שנתגלו צריכים גם הם להיות כבר די מפותחים באותם יחסי הייצור שכבר נשתנו. האמצעים האלו אינם בדויים מן המוח, אלא הם מתגלים באמצעות המוח בעובדות החמריות של הייצור.

(A. D. 286)

ביחס הבלתי אמצעי אשר בין בעל מכשירי העבודה ובין העובדים – יחס, שכל צורה שלו, מתאימה, כמובן, תמיד למדרגה ידועה של התפתחות אמצעי העבודה וכתולדה מזה, לכוח היצרני החברתי – אנו מוצאים תמיד את הסוד הכמוס, את היסוד הנסתר של כל מבנה החברה, משמע, גם של הסדר המדיני, של יחסי השלטון והשעבוד, במלה אחת, יסוד כל צורה מיוחדת אשר לכל שלטון. אמנם זה אינו מפריע, שיסוד כלכלי שוה, – שוה בתנאיו העיקריים – יתגלה, בגלל מצבים אמפיריסטיים שונים, תנאים טבעיים, יחסים גזעיים, השפעות היסטוריות הפועלות מן החוץ וכו׳, בתמונות שונות, אשר אפשר להבינן רק בבחינתם של התנאים האמפיריסטיים האלה.

(K. III. ² 324—237)

ייצור הסחורה, עד כמה שהוא מתפתח, הוא פועל את פעולתו ההורסת על כל סדר תעשיה ישן, אשר מטרתו, בעיקר, למייצר רק את צרכי היצרן ועושה לסחורה רק את המותר. הוא קולע אל מטרה עיקרית, מכירת הסחורה מבלי נגוע, לכאורה,

לכתחילה באמצעי הייצור עצמם; כך היתה, למשל, השפעת המסחר הרכושני העולמי על החינאים, על בני הודו, על הערבים וכו' וכו'. אבל במרוצת הימים, כשהמסחר מכה שרשים, הוא מתחיל להרוס את כל צורות הייצור של סחורה, המיוסדת על עבודת המיצרים לצרכי עצמם, או רק על מכירת התוצרת הנשארת בתור סחורה. בתחילה הוא מאחד את ייצור הסחורה ואחר כך הוא מהפך את כל הייצור הזה לרכושני. איזו צורות חברתיות של הייצור שתהיינה, הן סוף סוף הגורמים שלהן הם הפועלים ומכשירי הייצור. אבל כראשונים כן גם האחרונים אפשר להם להתקים כשהם מפורדים רק בכוח. בכדי שתהיה האפשרות לייצר, מוכרחים הם להתאחד. תקופות כלכליות שונות של המשטר החברתי מובדלות באמצעים המיוחדים ובאופנים אשר בהם מתהוה אחוד זה.

(K. II 12—13)

האנשים יוצרים את ההיסטוריה שלהם, תהיה איזו שתהיה׳ כל איש ואיש מתאמץ למלאות את תאות נפשו הוא, הרצויה לו והפעולה המתאימה של כל הרצונות הרבים האלה – היא ההיסטוריה. נמצא, שהדבר תלוי במה שרוצים המוני האישים. אבל הסבות הבלתי אמצעיות, הפועלות על השכל או על התאוה, רבות ושונות מאוד. סבות אלו יכולות להיות מקצתן תנאים חיצוניים ומקצתן התעוררויות פנימיות – אהבת הכבוד, התלהבות בשם האמת והצדק, שנאה או מצבי רוח שונים אישיים. אולם, מצד אחד הרצונות והשאיפות של אישים בודדים, הפועלים בהיסטוריה, מביאים לתוצאות לא תמיד רצויות ולעתים קרובות גם להפך הגמור מזה שחכו – ונמצא שהרצון הפרטי יש לו ביחס לתוצאה הכללית ערך נכנע. מצד שני נולדת השאלה:

איזו סיבות מניעות עומדות מתחת לנמוקים האלה, איזו סבות היסטוריות נעשו בהכרת העסקנים לנמוקים אלו?

תורת המטריאליות הישנה לא שאלה שאלה זו. השקפתה על ההיסטוריה – עד כמה שהיתה אצלה בכלל – היתה לפיכך בעיקרה – פרגמטית. היא דנה על הכל על פי ההנהגה, וחלקה את האנשים הפועלים בהיסטוריה לנכבדים ולבלתי נכבדים ומצאה, כנהוג, שהנכבדים – מרומים ומעונים והבלתי נכבדים – מנצחים. על כן מצאה המטריאליות הישנה שאין ללמוד הרבה מן ההיסטוריה ואנו מוצאים, שבנוגע להיסטוריה בגדה המטריאליות הישנה בה בעצמה, משום שחושבת את הכחות המניעים האידיאליים בהיסטוריה – לסבות כל הסבות–לסבות האחרונות, במקום לחקור את מה שנמצא מאחוריהם, מה הם הכוחות המניעים את הכחות המניעים האלה. האי־עקביות כלולה לא בזה, שמודים בכוחות האידיאליים בכלל, אלא בזה, שאין מחפשים סבות גם להם. להפך ההשקפה על ההיסטוריה כעין זו שהיתה אצל היגל הורתה, שהסבות החיצוניות המניעות הפועלות בהיסטוריה אינן בכל אופן הסבות האחרונות לעובדות ההיסטוריות, שמאחוריהן נמצאים עוד כוחות אחרים, אשר אנו מוכרחים לחקור אותם· אלא שהיא אינה מחפשת את הכוחות הללו בהיסטוריה עצמה, אלא היא מכניסה אותם מן החוץ, מן האידיאולוגיה הפילוסופית. במקום לבאר את היסטורית יון הישנה מתוך קשרה הפנימי, מחליט היגל באופן פשוט, שהיא אינה אלא „עבוד צורות של אישיות נהדרה" והתגשמותו של אידיאל אמנותי כשהוא לעצמו ומתוך כך הוא מרבה לספר דברים יפים ורעיונות עמוקים על דבר יון הישנה, אבל כל זה איננו מפריע לנו לבלי להסתפק עכשיו בבאורים כמו אלה.

אם באים לחקור את הכוחות המניעים, אשר – במתכון או שלא במתכון – ולפעמים קרובות שלא במתכון – עומדים

מאחורי הנמוקים של הנהגת האנשים הפועלים בהיסטוריה, ואשר הם, אמנם, הכוחות המניעים בהיסטוריה האחרונה — אז נחוץ ללמוד לדעת, לא כל כך את נמוקי ההנהגה של אישים בודדים — יהיו גם מצוינים ביותר — כמו את הכוחות המעוררים המביאים לידי פעולה את ההמונים — עמים שלמים, או מעמדות שלמים של עם ידוע; אבל גם כאן אין להתעכב על התעוררות פתאומית, פחות או יותר ארעית, העוברת מהר, אלא על פעולות נמשכות המביאות לידי שנויים היסטוריים. החקירה בכוחות המניעים הללו, אשר ברור, או בלתי ברור, באופן בלתי אמצעי, או בצורת אידיאולוגיה, תהי גם שמימית, השתקפו בהכרת ההמונים הפועלים ומנהיגיהם, האנשים הגדולים, כמו שקוראים אותם, — בתור נמוקים מובנים של פעולותיהם — היא הדרך הנכונה היחידה, אשר תובילנו לידי גלוי החוקים, השוררים בהיסטוריה הכללית, או בהיסטוריה של תקופות, או עמים בודדים.

כל מה שמעורר את האדם לפעולה, צריך לעבור דרך הכרתו, אבל איזו צורות יקבל בהכרה זו, זה תלוי בתנאים. הפועלים לא השלימו עם הייצור הרכושני של המכונות, אבל עכשיו אין הם מהרסים את המכונות, כמו שעשו זאת בשנת 1848 בגלילי הריהן.

אבל אם החקירה בכוחות המניעים בהיסטוריה, בתקופות הקודמות היתה כמעט בלתי אפשרית מצד היותם מסובכים והקשר שבינם ובין הפעולות היה מטושטש, הרי תקופתנו הביאה לידי פשטות כזאת, שאפשר למצוא פתרון לחידה.

מאז שחוללה התעשיה הגדולה, במלים אחרות, לכל הפחות מזמן כריתת ברית השלום בשנת 1815 לא היה באנגליה כל סוד, ששם סבבה כל המלחמה המדינית על ציר השאיפה לשלטון של שני מעמדות. האריסטוקרטיה הקרקעית (Landes aristocracy) ובין הבורגנות (Mnddle class). בצרפת מצאה לה

מקום אותה התופעה עצמה מאז ששבו הבורבונים לשלטון. כותבי ההיסטוריה של הריסטברציה, החל מטיורי וכלה בגיזו, מיניו וטיאֶר, חושבים את המלחמה הזאת למפתח להבנת כל ההיסטוריה הצרפתית החל משנות הביגים.

ומשנות 1830 הוכר מעמד הפועלים — הפרוליטריון — בשתי הארצות כמערער שלישי על השלטון. היחסים נעשו כל כך פשוטים, שרק מי שרוצה בכונה לעצם את עיניו לא יראה במלחמת שלשת המעמדות האלה ובהתנגשות האינטרסים שלהם את הכוח המניע של ההיסטוריה הנוכחית לכל הפחות בשתי הארצות המתקדמות האלה.

אולם איך התהוו המעמדות האלה? אם על פי סקירה שטחית אפשר עוד ליחס את מוצא קניני הקרקע הגדולים, הפיאודלים לפנים, לכל הפחות בתחלתו, לסבות מדיניות, לתפיסה בחזקה, הרי אי אפשר לבאר ע״י סבות אלו את מוצא הבורגנות והפרוליטריון. ברור כשמש, שמוצאי שני המעמדות הגדולים האלה והתפתחותם מתבארים רק על ידי סבות כלכליות, כגון דא נעשה ברור ונראה לעין כל, שבמלחמה בין בעלי הקרקעות ובין הבורגנות ובמלחמה בין הפרוליטריון והבורגנות הסבו האינטרסים הכלכליים, אשר להתגשמותם צריכה להיות הממשלה רק אמצעי פשוט. כהבורגנות כן גם הפרוליטריון נוצרו מסבת שנויים ביחסים הכלכליים, או יותר ברור, — באמצעי הייצור.

(צד L. F. 44—48)

אמצעי התעשיה והתחבורה, אשר שמשו יסוד להתהוות הבורגנות, נוצרו בחברה הפיאודלית. על מדרגה ידועה של התפתחות אמצעי הייצור והתחבורה נעשו התנאים, אשר בתוכם נעשה הייצור וחלופי היצורים בחברה הפיאודלית — הארגון של קנין הקרקע והמנופקטורה הפיאודלי — לבלתי מתאימים לכוחות

הייצור המפותחים. התנאים האלה נהפכו למועקה לתוצרת ולא לעזור לה. המה נעשו לה לכבלים. נחוץ היה לנתקם ולהרסם — וכך היה.

(K. M. 13.)

משטר החברה הקים — ובזה כמעט הכל מודים — נוצר בידי המעמד השולט בימינו אלה — הבורגנות. אמצעי הייצור של הבורגנות,—הנקרא מזמנו של מרכס אמצעי הייצור הרכושני — לא יכול להתקיים במדוך אחד לא עם הזכויות המיוחדות המקומיות והמעמדיות ולא עם ההשתעבדות ההדדית האישית שבמשטר הפיאודלי; הבורגנות החריבה את המשטר הפיאודלי ועל הרבנותיו בנתה את משטר החברה הבורגני: שלטון התחרות חפשית, חופש התנועה, שווי זכויות בעלי הסחורות וכל שאר הנוחיות הבורגניות. מאז נתנה האפשרות למשטר הייצור הרכושני להתפתח כרצונו. כוחות היצירה, שנוצרו תחת הנהלת הבורגנות התפתחו, מעת אשר הקטור והמכונה הפכו את המנופקטורה הקודמת לתעשיה גדולה במהירות נפלאה ובמדה שלא היתה כמוה. אולם, כמו שהמנופקטורה והאומנות שהתפתחו בהשפעתה — באו בהתנגדות עם הכבלים הפיאודליים של האגוד המקצועי, כן גם התעשיה הגדולה בצורתה המפותחת באה בהתנגדות עם אותן המסגרות, אשר בהן סוגר אותה משטר הייצור הרכושני. כוחות היצירה החדשים ככר עברו בגדלם את אמצעי הנצול הבורגניים שלהם. התנגדות זו בין כוחות הייצור ובין אמצעי הייצור אינה התנגדות שנוצרה בהכרתם של האנשים, כמו, למשל, ההתנגדות בין חטא אדם הראשון העובר בירושה מדור לדור ובין צדקת האלהים, אלא היא קימת במציאות, באופן אוביקטיבי, מבחוץ, מבלי היות תלויה גם ברצון אותם האנשים אשר יצרו אותה. הסוציאליות של ימינו אינה אלא

השתקפותה האידיאית של התנגדות זו הקימת במציאות; השתקפות אידיאית, ראשית כל, בהכרת אותו המעמד שהוא סובל ממנה — מעמד הפועלים.

(A. D. 286—287)

המעבר מן האגוד המקצועי אל המנופקטורה ואחר כך מן המנופקטורה אל התעשיה הגדולה על מכונותיה וכח הקטור שלה חולל את הבורגנות ואת הפרולטריון. כוחות היצירה החדשים שהבורגנות עוררה לחיים — ביחוד חלוקת העבודה ורכוז מספר גדול של פועלים בבית חרושת אחד וכתולדותיהם, תנאי החלוף וצרכיו החדשים, בהגיעם למדרגה ידועה של התפתחות לא יכלו להתאים לאמצעי הייצור שנשארו בירושה ונקדשו על ידי החוק, כלומר, אל אגודי המקצוע הרבים לאין מספר ואל הזכויות המיוחדות המקומיות, שהיו בשביל המעמדות משוללי־הזכויות — להגבלות רבות עד אין חקר — אל משטר החברה הפיאודלי, כוחות היצירה, שהבורגנות היא בא כחם, התקוממו בפני אמצעי התעשיה שבעלי הקרקעות הגדולים ואומני האגודות המקצועיות היו באי כוחם; התוצאה ידועה: הכבלים הפיאודליים נתקו, — באנגליה בהדרגה, בצרפת בבת אחת ובגרמניה עוד לא הספיקו להרסם עד היום הזה.

אולם כשם שהמנופקטורה, בהגיעה למדרגת התפתחות ידועה, באה לידי התנגשות עם אמצעי הייצור הפיאודלי, ככה כבר עכשיו באה התעשיה הגדולה בהתנגשות עם אמצעי הייצור של הבורגנות שבא במקומו. התעשיה הגדולה, בהיותה מרותקת אל המשטר הזה — אל המסגרות הצרות של התעשיה הרכושנית — מחוללה מצד אחד התרוששות ההמונים ההולכת הלוך וגדול ומצד שני — יצור ההולך הלוך ורב מאין קונה אותו. תוצרת מיותרת ועניות ההמונים, המתנות זו את זו. הן הן הסתירה

האווילית אשר אליה הגיעה ואשר היא דורשת במפגיע את־שחרורם של כוחות היצירה על ידי השתנות אמצעי הייצור.

ברור, לכל הפחות, בשביל ההיסטוריה של ימינו, שכל מלחמה מדינית — היא מלחמה מעמדית, שכל מלחמה לשחרור מעמד כפוף, למרות הצורה הפוליטית שהיא מקבלת באונס — כי כל מלחמה מעמדית היא מלחמה מדינית — היא סוף־סוף מלחמה בעד שחרור כלכלי. בהיסטודיה החדשה — הממשלה, הארגון המדיני הוא — יסוד ממדרגה שניה ולחברה האזרחית־ממשלת היחסים הכלכליים — ערך מכריע.

(L. F, 48—49)

פרק חמישי

מוסדות החברה והשפעתם

א. ערכו האמתי של המומנט הכלכלי בתהליך ההיסטורי

המומנט הכלכלי אינו יחידי בתהליך ההיסטורי. ההשפעה ההדדית בין שאר מוסדות החברה. ההיסטוריה — היא התוצאה האחרונה של התנגשות המון רצונות בודדים. כל רצון מכניס חלקו במאורע היסטורי.

בהתאם להבנה החמרית בהיסטוריה יוצא שהמומנט המכריע בתהליך ההיסטורי הוא סוף סוף הייצור והייצור החוזר של החיים הממשיים. לא אני ולא מרכס לא אומרים יותר מזה. ואם יבוא מי שהוא ויסרס את ההנחה הזאת כאילו המומנט הכלכלי הוא המכריע היחידי, הרי יהפוך אותה לאמרה מופשטת שנתרוקנה מכל תוכן ואינה אומרת ולא כלום. המצב הכלכלי הוא היסוד, אך על מהלך ההתאבקות ההיסטורית משפיעים, ובהרבה מקרים קובעים במיוחד את צורתה, מומנטים שונים של העליה (אשר על היסוד): — הצורות המדיניות של מלחמת המעמדות ותוצאותיה — הקונסטיטוציות הנקבעות בידי המעמד הנוחל את הנצחון וכדומה; צורות המשפט ואפילו ההשתקפות של כל המלחמות הממשיות האלה במוחותיהם של המשתתפים בהן — התיאוריה: המדינית, המשפטית והפילוסופית, השקפות דתיות

והתפתחותן לאמונה בעיקרים. כאן ישנה בעין ההשפעה ההדדית של כל המומנטים הללו אשר דרכה בוקעת לה התנועה הכלכלית דרך בין המון מקרים לאין סוף (כלומר דברים ומאורעות אשר הקשר ההדדי הפנימי ביניהם כל כך רחוק או כל כך קשה לקבעו עד שאנו יכולים לשכחו, לחשוב שאינו קים). אלמלא כך הרי קל היה להשתמש בתיאוריה זו לכל תקופה היסטורית מלפתור השואה ממדרגה הראשונה הפשוטה ביותר.

אנו בעצמנו עושים את ההיסטוריה שלנו, אך, ראשית, עושים אנו אותה בתנאים ובתקדימים מסוימים למדי. ביניהם התנאים הכלכליים הם סוף סוף המכריעים. אבל גם התנאים המדיניים וכו' ואפילו המסורות החיות במוחות בני אדם ממלאים תפקיד ידוע, אם כי לא מכריע. ממלכת פרוסיה נוסדה והתפתחה מפאת סבות היסטוריות וכלכליות לפי הסיכום האחרון. אבל ספק הוא אם אפשר לאמור, מבלי להיות נקרן, שבין הממלכות הקטנות של גרמניה הצפונית דוקא ברנדנבורג היתה מיועדת לתפקיד של ממלכה גדולה, אשר בה התגשמו ההבדלים הכלכליים, ההבדלים בשפה ומזמן הריפורמציה גם ההבדלים הדתיים בין צפון הארץ ודרומה וכל זה היה מיועד מראש דוקא רק על ידי ההכרח הכלכלי והמומנטים האחרים לא השפיעו אף במעט (בעיקר, הדבר, שברנדנבורג, מפאת זה שפרוסיה שייכת לה, הוכנסה גם היא לעניני פולין ועל ידי זה ביחסים מדיניים בין לאומיים שהיו המכריעים גם בהתהוות כוחו האדיר של בית המלוכה של אוסטריה). ספק הוא אם יעלה ביד מישהו לבאר, מבלי להיות לצחוק, באופן כלכלי את קיומה של כל ממלכה קטנה בגרמניה בעבר ובהווה, או לבאר באופן כלכלי מוצא השנויים של אמות התנועות, המחלקים את גרמניה (מצד הדיאלקט) לשני חצאים, דבר המקבל חיזוק גם גיאוגרפית ברכסי הרים מסודט ועד טאונוס.

ושנית, ההיסטוריה נעשית באופן כזה, שהתוצאה האחרונה מתקבלת מהתנגשות המון רצונות בודדים, בשעה שכל רצון בודד מהרצונות הללו הוא מצדו מה שהוא מפאת המון מסבות החיים. יוצא מזה שישנו מספר עצום לאין ספור של כוחות מצטלבים ומהצטלבות זו מתקבלת תוצאה כללית אחת — מאורע היסטורי. את התוצאה ההיסטורית הזו אפשר לראות כיצורו של כוח אחד, הפועל כדבר שלם, בלי הכרה ובעל כרחו. הן מה שרוצה רצון אחד נתקל במניעה מצד כל זולתו ובסיכום האחרון מתקבל דבר־מה ששום איש לא רצה בו. נמצא שההיסטוריה, כפי שהתנהלה עד כה, עוברת כעין תהליך טבעי היסטורי וכפופה, לאמתו של דבר, לאותם חוקי התנועה. אמנם העובדה היא, שרצונות אנשים בודדים, שכל אחד מהם רוצה בזה שאליו מושכים אותו מבנה גוו ומצבים כלכליים חיצוניים סוף סוף (שלו הפרטיים או בכלל של כל החברה), שהרצונות הללו משיגים, לא את זה שהם רוצים, אלא מתמזגים במשהו כללי, בתוצאה אחת כללית. — אבל אין להסיק מזה שהרצונות הללו שוים לאפס. אדרבה, כל רצון מכניס את חלקו בתוצאה הכללית ובמדה זו הוא כלול בה.

מרכס ואני אשמים במקצת בזה שהצעירים הגזימו לפעמים בערך הצד הכלכלי יתר על המדה. מוכרחים היינו בתשובותינו למתנגדינו להדגיש את העיקרון הראשי אשר הם כחשו בו ולא תמיד היו ברשותנו הזמן, המקום והתנאים לכך להעריך כראוי מומנטים אחרים המשותפים בפעולה ההדדית. אבל כשהגיע הדבר לתאר תקופה היסטורית שהיא, כלומר להשתמש למעשה בשיטתנו, נשתנה הדבר תכלית שנוי וכאן היתה אי אפשרית כל טעות.

Dokumente des Sozialtsmus מכתב אינגלס ליוסף בלוך מיום 21/9/1890.

ב. ערך הגורמים האחרים בהתפתחות החברה מחוץ לגורם הכלכלי

הרעב לזהב — גרם לגלוי אמריקה ולכבוש הודו. ההשפעה החוזרת של המסחר על דרכי הייצור. הבנקאות מכיון שנוצרה היא נעשית עצמאית. היחס שבין הייצור והבנקים. החברה מולידה תפקידים כלליים. השלטון הממשלתי נעשה עצמאי. השלטון הממשלתי משפיע על משטר הייצור. תורת המשפטים — פרי ההתפתחות הכלכלית בפרדת ממנה. ההשתקפות הכלכלית בתורת המשפטים היא הפוכה. הענינים האידיאולוגיים בחברה — יש בהם ירושת העבר שקדם להיסטוריה. תולדות המדעים הן תולדות הרחקת הירושה הפרוהיסטורית. הכלכלה משפיעה בעקיפין על התפתחות הלמודים העיוניים ולהפך.

במקום שיש חלוקת עבודה בקנה מדה חברתי נעשים העובדים הבודדים בלתי תלויים איש ברעהו. הייצור — הוא המכריע בסך הכל האחרון, אבל משעה שהמסחר ביצורים נפרד מהייצור בעצם הוא הולך בדרכים משלו. השליטה עליהם בכלל היא בידי הייצור, אבל בפרטים בודדים ובתוך התלות הכללית הזו הולך הוא, המסחר, אחרי חוקים משלו, המיוחדים למהות הגורם החדש הזה. לתנועה זו (של המסחר) יש יפיעות משלה והיא מצדה משפיעה השפעת גומלין על תנועת הייצור. גלוי אמריקה בא מפאת הרעב לזהב, אשר עוד קודם לכן הטריד את הפורטוגלים לאפריקה, כי התעשיה האירופית, שהגבירה כל כך את התרחבותה במאות הארבע עשרה והחמש עשרה, והמסחר המתאים לה הצטרכו לאמצעי חלוף יותר מכפי שיכלה לתת גרמניה — המדינה העשירה בכסף בשנות 1450—1550. לכבושה של הודו בידי הפורטוגלים, ההולנדים והאנגלים משנת 1500 עד שנת 1800 היתה המטרה — האימפורט, להוציא מהודו. אף על דעת איש לא עלה להכניס שמה יצורי אכספורט. ובכל זאת מה כבירה

היתה ההשפעה החוזרת שהשפיעו על התעשיה התגליות והכבושים הללו שנגרמו על ידי עניני מסחר גרידה! צרכי אכספורט למדינות האלה לבדן יצרו את התעשיה הגדולה ופתחו אותה (באירופה).

הוא הדבר שוק הממון, משעה שהמסחר בממון [עסק הבנקאות] נפרד ממסחר בסחורות מקבל עסק הבנקאות התפתחות מיוחדת שלו (בתנאים ידועים המותנים על ידי הייצור והמסחר בסחורות ובתוך התחומין הללו), יש לו חוקים מיוחדים הנקבעים על פי תכונתו הפרטית ויש לו יפיעות משלו. ואם נוסף על זה מתרחב העסק בממון בהמשך התפתחותו ונעשה למסחר בשטרות ערך, ששטרות ערך אלה אינם רק שטרות ממשלתיים, אלא שעליהם נוספים גם מניות של עסקי תעשיה ומסחר-כובש עסק הממון על ידי זה שלטון ישר על חלק הייצור, שהוא בכל זאת השליט בכללו בעסקי הממון.

בתנאי זה הרי ההשפעה החוזרת של עסק הממון היא חזקה ומורכבת יותר. בעלי הבנקים הם בעלי מסלות ברזל, מחצבות ומכרות. הדוגמה החותכת לזה: מסלות הברזל אשר בצפון אמריקה. כל ייצורן תלוי בפעולות הבורסה של איזה ג׳. גולד, וַנדרבילד וכדומה, — פעולות, שדבר אין להן עם המסלה הזאת, טובתה ותועלתה כאמצעי הובלה. ואפילו אצלנו כאן באנגליה היינו עדים למחלוקות ומלחמות בין חברות למסלות ברזל שוגות במשך עשרות בשנים על התחומין, מלחמות המכלות סכומי ממון עצומים לא לטובת הייצור והמחזור אלא במיוחד בכוח ההתחרות הרודפת לרוב אחרי מטרת הקלה לפעולות הבורסה של הבנקירים.

החברה מולידה תפקידים כלליים ידועים אשר בלעדיהם אינה יכולה להסתפק. האנשים המיועדים לזה מהוים ענף חדש של חלוקת-העבודה בתוך החברה ויחד עם זה מקבלים

הם ענינים מיוחדים אפילו בניגוד לזה שמלא את ידיהם, הם נעשים עצמאים לגבו ובדרך זו קמה המדינה. גם כאן בא הדבר כמו במסחר בסחורות ולאחריו בעסקי בנקאות. הכוח החדש בכלל צריך לצאת בעקבות הייצור, אלא הוא גם משפיע, בכל זאת, על תנאי הייצור ומהלכו בכוח העצמאות היחסית הטבעית לו. או יותר נכון, שקבל פעם והיא התפתחה פתוח והלוך. זוהי השפעה הדדית של שני כוחות בלתי שוים: מצד אחד התנועה הכלכלית ומאידך הכוח המדיני השואף לעצמאות עד כמה שאפשר יותר, כוח מדיני המחונן גם הוא בתנועה עצמאית מכיון שכבר נולדה. בדרך כלל תבקע לה התנועה הכלכלית דרך, אבל עליה לחוש על עצמה גם וההשפעה הנגדית מן התנועה המדינית, אשר יצרה בעצם ידיה לעצמה ואשר לה עצמאות יחסית.

על התנועה הכלכלית משפיעה מצב אחד תנועת השלטון המדיני ומאידך ובו בזמן תנועת האופוזיציה שנוצרה. כשם שבשוק הממון משתקפת בכלל, ובתחומין הנזכרים, תנועת שוק התעשיה וכמובן משתקפת לא נכון, כך גם במלחמה שבין הממשלה והאופוזיציה משתקפת מלחמת המעמדות המתאבקים מקודם לכן וגם כן לא נכון, לא ישר, אלא בעקיפין, לא כמלחמת מעמדות, אלא כמלחמה על עקרונות מדיניים, ובמדה כל כך גדולה לא נכון שנחוצות היו שנים לאלפים עד שעמדנו על הדבר.

שלושה הם אופני ההשפעה ההדדית של השלטון הממשלתי על ההתפתחות הכלכלית: יכולה היא לפעול באותו הכיוון, אז הולכת ההתפתחות מהר יותר, היא יכולה להתנגד לה, אז הוא נוחל מפלה בימינו אצל כל עם גדול בפרק זמן פחות או יותר ארוך; או היא יכולה לשים מכשולים להתפתחות הכלכלית בכיוונים מסוימים ולהניע אותה קדימה בכיוונים אחרים. המקרה האחרון

הוא סוף סוף אחד משני המקרים הקודמים. אבל ברור, שבמקרים השני והשלישי יכול השלטון הממשלתי לגרום היזק ענקי להתפתחות הכלכלית ולהוליד בזבוז כות וחומר הרבה מאוד.

מלבד זה יכול להיות מקרה של כבוש והרס גמור של אמצעים כלכליים ומפני זה יורדת לטמיון כל ההתפתחות הכלכלית של מדינה או אומה זו או אחרת. בימינו תוצאות מקרה שכזה הן לרוב ממש ההפך, ביחוד אצל העמים הגדולים: המנוצח מרויח לרוב גם במובן הכלכלי והמדיני וגם במובן המוסרי יותר מאשר המנצח.

אותו הדבר בתורת המשפטים. כשרק נולד הצורך בחלוקת עבודה חדשה היוצרת עורכי דין לפי המקצוע מיד מתגלה ענף חדש, אשר אף על פי שהוא בכלל תלוי בייצור ובמסחר יש לו בכל זאת הכשרון המיוחד להשפיע השפעה חוזרת על ענפי הפעולה האלה. במדינה של ימינו על המשפט לא רק להיות מותאם למצב הכלכלי, לא רק להיות הבטוי שלו, אלא גם להיות הבטוי המותאם הפנימי, כדי שלא יהיה סותר את עצמו אגב הנגודים הפנימיים. וכדי להשיג את זאת נפגמת הדיקנות של השתקפות היחסים הכלכליים יותר ויותר. תדירות התופעה הזאת מתאימה לנדירות של המקרה, שקובץ החוקים יהיה הבטוי הנכון והמדויק והבלתי מרוכך לשלטונו של מעמד אחדי. זה היה מתנגד לרעיון הכללי של המשפט. הרעיון המשפטי המסקנתי הטהור של הבורגנות המהפכנית מתקופת השגים 1792—1796 זויף כבר בקובץ חוקי נפוליון במדה ידועה וזה אשר נתגשם בו זקוק לריכוך והחלשה מכל המינים בכל יום מפאת כוח הפרוליטריון ההולך וגדל. אבל אין זה מפריע שקובץ חוקי נפוליון יהיה אותו קובץ החוקים שהונח ליסוד המשפט בכל ארבע כנפות תבל. מהלך התפתחות המשפט הוא איפוא בעיקר בזה שמתחילה מנסים להרחיק את הסתירות הנובעות מהעברה הישרה של יחסי הכלכלה לעקרונות משפטיים, לפיכך שוברת

שוב תמיד השפעת ההתפתחות הכלכלית הנמשכת וכפיתה את השיטה הזאת ומביאה לסתירות חדשות (מדבר אני כאן לעת עתה רק על המשפט האזרחי).

השתקפות היחסים הכלכליים בדמות עקרונות משפטיים נגלית בהכרח גם היא כשהיא עומדת ורגליה למעלה. השתקפות זו נעשית כך, שהתהליך אינו מגיע להכרת מוציאו לפועל. העורך דין מדמה, שענין לו עם הנחות מופשטות ואין זה אלא בבואות כלכליות. הרי הכל איפוא עומד כאן על הראש. לדידי דבר המובן מעצמו הוא שסרוס זה, היוצר, לפני התגלותו, את מה שאנו קוראים השקפה אידיאולוגית, פועל מצדו הוא פעולה נגדית על היסוד הכלכלי. יסוד משפטי הירושה — כלכלי הוא, בהניחו דרגה שוה של התפתחות המשפחה ואחרי כל זאת קשה יהיה להוכיח, למשל, שבאנגליה החופש הגמור לגבי צואת ירושה ובצרפת הגבלתה החזקה לכל פרטיה — רק סבות כלכליות להם. אבל גם כאן וגם כאן פועלים מאוד חוקי הירושה על הכלכלה בזה שמשפיעים על חלוקת הנכסים.

ואשר לענינים האידיאולוגיים המרחפים עוד גבוה יותר באויר - דת, פילוסופיה וכו' הרי יש בהם תוכן מהתקופה שלפני ההיסטוריה אשר התקופה ההיסטורית מוצאת וסופגת אל תוכה, תוכן שעכשיו היינו קוראים לו ה ב ל. ביסוד כל המושגים המוטעים השונים על הטבע, על מבנה האדם עצמו, על שדים, על כוחות כשוף וכו' מונחת הכלכלה לרוב רק בדרך שלילית: ההתפתחות הכלכלית הנמוכה של התקופה מלפני ההיסטוריה היו לה בתורת תנאי וגם בתורת סבה — מושגים מוטעים על הטבע. אף על פי שהצורך הכלכלי היה הקפיץ העיקרי שהניע קדימה את ידיעת הטבע, ובמשך הזמן נעשה יותר ויותר לקפיץ שכזה, יחשב מכל מקום לחטטנות אם נחפש לכל השטויות הקדמוניות הללו סבות כלכליות. ההיסטוריה של המדעים היא היסטוריה

של הרחקתם ההדרגית של הבלים הללו או של חלופם בהבלים פחות מוזרים. האנשים העושים זאת, שייכים לענפים מיוחדים של חלוקת העבודה, ונדמה, שהם מעבדים ענף עצמאי. ובמדה שהם מהוים מחלקה עצמאית בתוך חלוקת העבודה החברתית, בה במדה משפיעים חבוריהם ואף שגיאותיהם בכלל, השפעה נגדית על כל ההתפתחות החברתית ואפילו על ההתפתחות הכלכלית. אבל אחרי ככלות הכול הם נמצאים תחת ההשפעה השלטת של ההתפתחות הכלכלית: למשל, קל מאוד להוכיח את זה לגבי התקופה הבורגנית של הפילוסופיה. גובס היתה המטיריאליסטן הראשון של הזמן החדש (המאה הXVIII), אבל הוא היה מצדד בשלטון יחיד בזמן שמונרכיה אבסלוטית חיה את תקופת פריחתה בכל אירופה ובאנגליה נלחמה עם העם. לוק היה גם לגבי הדת וגם לגבי המדיניות בן לפשרה מעמדית שנת 1688, הדיאיסטים האנגליים ותלמידיהם ההולכים בדרכיהם. המטיריאליסטים הצרפתיים, היו פילוסופים אמיתיים של הבורגנות, הצרפתים היו אפילו הפילוסופים של המהפכה הבורגנית. בפילוסופיה הגרמנית מקנט עד היגל משתקף האזרח הבורגני הגרמני פעם באופן חיובי ופעם באופן שלילי. אבל בתורת ענף מיוחד של חלוקת העבודה יש לה לפילוסופיה של כל תקופה, בתורת הקדמה, חומר מחשבתי מסוים, חומר שנמסר לה על ידי קודמיה וממנו היא מתחילה. מכאן התופעה שארצות המפגרות במובן הכלכלי יכולות למלאות בפילוסופיה תפקיד הדרכתי: צרפת במאה הXVIII כלפי אנגליה אשר הצרפתים סמכו את עצמם על הפילוסופיה שלה, ואחר כך גרמניה כלפי שתים הראשונות. אבל כמו בצרפת כן גם בגרמניה היתה הפילוסופיה ופריחת הספרות בתקופה ההיא תוצאתה של ההתפתחות הכלכלית. הכרעת ההתפתחות הכלכלית בחשבון האחרון גם על הענפים האלה נעלה אצלי מעל כל ספק, אלא שהיא נמצאת במסגרת תנאים שהענף עצמו מצוה עליה;

בפילוסופיה, למשל, בפעולת ההשפעות הכלכליות (אשר שוב פועלות את פעולתן לרוב רק בהיותן בצורה פוליטית וכו׳) על החומר הפילוסופי הנמצא בעין שבא בירושה מהקודמים. הכלכלה אינה יוצרת כאן מחדש, אלא היא קובעת צורת השנויים והמשך ההתפתחות של החומר המחשבתי הנמצא בעין, אבל גם את זה היא עושה לרוב רק בעקיפין, משום שהפעולה הישרה הכי חשובה על הפילוסופיה פועלת הבבואה המדינית, המשפטית והמוסרית.

(מתוך מכתב אינגלס לקונרד שמידט מיום 1890 .10 .27 des Dokumente Sozialismus).

ג. הפעולה ההיסטורית של האידיאולוגיה

... בתחילה חשבנו ומוכרחים היינו לחשוב לחשובה מאוד את הסקת המושגים המדיניים, המשפטיים ושאר המושגים האידיאולוגיים והפעולות המותנות ע״י המושגים הללו מהעובדות הכלכליות היסודיות. וכאן לא שמנו לב במדה הראויה, מחמת התוכן, לצד הצורתי: לאופן ולאמצעי אשר על ידם נוצרים המושגים הללו. וזה ששמש למתנגדינו עילה רצויה לטעות... אידיאולוגיה היא תהליך הנעשה בהכרה תחילה על ידי חוקר, אלא שהכרה זו היא מורכבת. והכוחות האמיתיים שהביאו אותו לידי תנועה נשארים חבויים ובלתי ידועים לחוקר, שאלמלא כן לא היה זה תהליך אידיאולוגי. הוא יוצר איפוא בדמיונו כוחות מניעים כוזבים או מדומים. ומכיון שזה תהליך עיוני הרי הוא מסיק גם את התוכן וגם את הצורה או מתוך מחשבה טהורה משלו או משל חוקרים שקדמו לו. דבר לו עם חומר מחשבתי, שהוא מקבלו בלי בקורת, כיצור המחשבה, מבלי חקור את הקשר האפשרי שלו בתהליך רחוק יותר הבלתי תלוי במחשבה; לגבי דידו זהו מן הוַדאות שאינן שנויות במחלוקת, כי כל פעולה, בהיותה

מותנית קרוב מאוד על ידי המחשבה, נראית לו שגם היא — יסוד היסודות שלה במחשבה. האידיאולוג ההיסטורי (המלה „היסטורי" משמשת כאן פשוט, בטוי כללי, במקום מדיני, משפטי, פילוסופי, דתי, בקצור — לכל הענינים שיש להם יחס לחברה ולא לטבע לחוד). האידיאולוג ההיסטורי, אומר אני, יש לו באופן כזה בכל ענף מדעי חומר שהתהוה מאליו ממחשבת הדורות הקודמים ועבר במות הדורות הקודמים הרצופים האלה התפתחות עצמאית משלו. אפשר, כמובן, שעובדות חיצוניות, השייכות לענף זה שלו או לענף זר, השפיעו השפעה מסוימת על התפתחות זו, אלא שעל פי השערה סתמית אין העובדות הללו עצמן אלא תולדות תהליך מחשבתי, וכך אנו נשארים עדין באוירת מחשבה גרידא אשר עיכלה בשלום אפילו את העובדות הקשות ביותר. דמיון כוזב זה של היסטוריה עצמאית, של קונסטיטוציות ממשלתיות, שיטות משפט, מושגים אידיאולוגיים בכל ענף מיוחד — הוא הוא המסנוֵר בראש וראשונה את רוב האנשים. כשלותר וקלוין מתגברים על הדת הקתולית הרשמית, כשהיגל מתגבר על פיכטה וקנט וכשרוסו עושה אותו הדבר בספרו Contrat cocial ביחס למונטוסקיו הקונסטיטוציוני הרי דבר לנו עם תהליך, הנשאר בתחומי הדת, הפילוסופיה, חוקת הממשלה, המהוה תחנה בהיסטוריה של הענפים הללו של המחשבה שאינם יוצאים כלל משדה המחשבה. ומזמן שנתוספה ההזיה הבורגנית בדבר הנצחיות של הייצור הרכושני, המהוה כאלו את המדרגה האחרונה של ההפתחות החברה האנושית—מאותו הזמן רואים אפילו בנצחון הפיזיאוקרטים *)

---

*) פיזיאוקרטים—כלכלני צרפת ממאה XVIII שיצרו בתורת הכלכלה המדינית את השיטה הפיזיאוקרטית שעל פיה עיקר עושר העם הוא — החקלאות ולפיכך היא החייבת לשאת בעול המסים במדינה (הערת המתרגם).

ואדם סמיט על המֶירקַנטיליסטים*) רק נצחון המחשבה לא כהשתקפות עיונית של העובדות הכלכליות שהשתנו, אלא כתפיסה נכונה שהושגה סוף סוף בתנאים המציאותיים הקימים בכל זמן ובכל מקום: אילו הנהיגו ריכרד לב־הארי ופיליפ אוגוסט חופש המסחר במקום הסתבך במסעות הצלב היינו פטורים מ־500 שנות רעה ואולת... דומני, שלצד זה של הדבר, שכאן אני יכול לנגוע בו בהעברה בעלמא, התיחסנו בתשומת לב פחותה מאשר הוא ראוי לה.

... בקשר את זה נמצאת גם ההנחה המסולפת של האידֵיאולוגים: אם אנו שוללים התפתחות היסטורית עצמאית לספירות אידיאולוגיות שונות הרי זה כאלו אנו שוללים מהן כל השפעה היסטורית. ביסוד הנחה כזו מונח המושג הבלתי דיאלקטי הרָוָח על הסבה והמסובב, כעל צירים מתנגדים ההדדי עומדים בלי נוע, כלומר בטולה הגמור של ההשפעה ההדדית: האדונים האלה שוכחים בכונה לעתים מזומנות שרגע היסטורי ידוע אם רק הוצא לאור על ידי רגעים אחרים, בחשבון האחרון על ידי עובדות כלכליות, מתחיל מצדו גם הוא להגיב: שהוא יכול לפעול באופן שלילי על המצב שלו ואפילו על הסבות שלו.

(ממכתב אינגלס מיום 14.7.1893 לפי מרינג. תולדות הס׳ ד. הגרמנית כרך א׳, הערה).

*) מירקנטיליסטים — הכלכלנים שעל פיהם עושר העם הוא—כמות הזהב והכסף הגדולה ביותר שבמדינה ולפיכך צריכים להרחיב עד כמה שאפשר את מסחר החוץ על חשבון עמים אחרים, כלומר להגדיל את האכספורט ולהקטין את האימפורט (הערת המתרגם).

פרק ששי

סדרי החברה הָעִלְיִים א.

א׳ האמונות והדתות.

האדם יוצר את הדת. התפתחות אמונות דתיות. הכוחות החברתיים השולטים באדם ובדת. הצביון הדתי אשר לתנועות מדיניות עד המהפכה הצרפתית.

האדם יוצר את הדת, הדת איננה יוצרת את האדם. הדת היא ההכרה העצמית וההרגשה העצמית של האדם, אשר את עצמו עדין לא מצא או כבר אִבֵּד. אולם האדם איננו עצם מופשט הקים מחוץ לעולם. האדם הוא–עולם האנשים, הממלכה, החברה. ממלכה זו, חברה זו ממציאות את הדת–הכרת עולם מוטעית משום שהן עצמן עולם מוטעה ומקולקל. הדת היא התיאוריה הכללית של אותו העולם, קצורו האנציקלופדי, הגאוני העממי, ה־Point d'honneur הספיריטואלי, התלהבותו, אשרו המוסרי, הוספתו החגיגית, יסודו הכללי לנחמה ולהצדקה, היא ההתגשמות הדמיונית של המהות האנושית משום שלמהות האנושית אין כל קיום ממשי. המלחמה בדת היא באופן כזה, מלחמה בעקיפין כנגד אותו העולם שהיא הריח הרוחני הנודף ממנו.
(Zur Kritik der Hegelschen Rechts philosophie K. Marx. K.M u. F. E. I 384).

הדת נולדה בימים הקדמונים ביותר מן המושגים המוטעים של האנשים בדבר טבעם הם והטבע החיצוני אשר מסביב להם. אולם כל אידיאולגיה, מכיון שנולדה, מתפתחת בקשר את חוג

מושגים ידועי אשר היא ממשיכה לפתח שאם לא כן — לא היתה אידיאולוגיה, כלומר, ההשתמשות באידיאות כבמהויות עצמאיות, המתפתחות מאליהן וכפופות רק לחוקיהן הן. מובן שאין מכירים בתנאים החמריים של קיום האנשים, אשר בהכרתם מתהוה התהליך הזה של המחשבה, משום שאלמלא כן לא היתה קימת כל אידיאולוגיה. המושגים הדתיים הללו, אשר לרוב הם שוים אצל קבוצות עמים קרובים קרבת משפחה, אחרי שהקבוצות האלה נפרדות, מתפתחים אצל כל עם ועם באופן מיוחד, בהתאם לתנאי חייו המיוחדים. התיאולוגיה ההיקשית בררה את התהליך הזה אצל שורה של עמים, היינו אצל משפחת העמים האריים (אינדו אירופאים). האלים, אשר נוצרו באופן כזה אצל כל אחד מן העמים, היו אלים לאומיים; ממשלתם לא השתרעה מעבר לגבול אדמת העם אשר הם מגינים עליו, אל מקום ממשלת אלים אחרים. האלים התקימו בדמיון העם כל זמן שהעם בעצמו היה קים, הם היו אובדים באבדן העם. האימפריה הרומאית הסבה באבדן העמים העתיקים. אבדו גם אלוהיהם. ירדו מגדולתן אפילו אלי רומא, יען כי גם הם היו מותאמים אל הגליל הצר של העיר רומא. הצורך לשכלל את האימפריה העולמית בדת עולמית מתגלה ברור בנסיון להודות, חוץ מבאלי רומא, גם באלים אחרים שהיו מכובדים באיזה מקום שהוא ולבנות להם מזבחות ברומא. אולם דת עולמית איננה נוצרת על פי פקודת קיסר. הדת העולמית החדשה — הנצרות — כבר נוצרה בחשאי מן תערובת התיאולוגיה המזרחית הכללית — היהודית — עם הפילוסופיה הסטואית היונית שהתגונה.

נחוצה חקירה רחבה וחמורה בכדי להגדיר מה היתה הדת הנוצרית בתחלת הויתה. באותה הצורה הרשמית שהגיעה אלינו היא כבר דת ממשלתית כפי שסגלה אותה האספה הנוקנטית.

העובדה, שהנצרות בשנת 250 לקיומה נעשתה לדת ממשלתית מוכיחה כבר למדי, שהיא היתה דת שהתאימה לתנאי

הזמן ההוא. בימות הבינים, עם התפתחות הפידואליות, נעשית הנצרות, בהסתגלה אליה, לדת מתאימה להם עם הירךכיה מתאימה. עם הופעת הבורגנות התפתחה, בנגוד לקתוליציזם הפיאודלי, הכפירה הפרוטסטנטית שהופיעה בראשיתה בין האלביגנזים, אשר בצרפת הדרומית בתקופת הפריחה היותר גבוהה של עריה.

בימי הבינים היו כל צורות האידיאולוגיה: הפילוסופיה, המדיניות ותורת המשפטים מכוונות אל תורת הדת ומלאו ביחס אליה תפקיד נכנע. על כן היתה כל תנועה חברתית או מדינית מקבלת בהכרח צורה דתית, כי בשביל הכרת ההמונים, הנזונה רק בדת, היו צריכים האינטרסים של אותם ההמונים להתעטף באצטלה דתית בכדי לעורר תנועה חזקה.

וכשם שהבורגנות יצרה מתחילת ברייתה הוספה של עניי עם, שלא היו שייכים אף לאחד ממעמדות העיר הפליבאים, שכירי יום וכל מיני משרתים — אבות הפרוליטריון העתיד — כן גם הכפירה מתחלקת עוד בראשיתה לבורגנות בינונית ולפליבאות מהפכנית שנואת נפש הכופרים הבורגניים.

השתרשותה של הכפירה הפרוטסטנטית התאימה לכוחה הבלתי מנוצח של הבורגנות הפורחת ועולה. כאשר התחזקה הבורגנות במדה מספקת, קבלה מלחמתה נגד הפיאודלים, שהיתה עד עכשיו רק מקומית, אופי לאומי. הפעולה הראשונה של מלחמה זו — הריפורמציון, היתה על אדמת גרמניה. הבורגנות היתה לא חזקה בה ולא מפותחת די צרכה עד כדי לאחד תחת דגלה את שאר המעמדות המתקוממים: את הפליבאים העירוניים, האצילים הזעירים ואת אכרי הכפר. בראשונה נוצחו האצילים; האכרים הרימו מרד, שהיה הנקודה הכי גבוהה של התנועה המהפכנית הזאת; הערים לא תמכו בהם והמרד דוכא בידי הנסיכים בעלי הקרקעות הגדולים, אשר הם קבלו את כל טובת ההנאה. מאז נמחה שם גרמניה למשך שלש מאות שנים מרשימת המדינות המשתתפות בהיסטוריה באופן עצמאי.

אולם בשורה אחת עם הגרמני לותר עמד גם הצרפתי קלוין. בחריפות צרפתית אמתית הרים על נס את האופי הבורגני של הריפורמציון. הוא הפך את הכנסיה הדתית לדימוקרטית. בשעה שהריפורמציון בגרמניה טבע ברפש והביא את גרמניה לאבדון באותה שעה עצמה נעשה הריפורמציון של קלוין לדגל הריפובלי-קאים של ג'נוא, הולנד ושוטלנד. הוא שחרר את הולנד מעולן של ספרד וגרמניה והוא שנתן כסות אידיאולוגית לפעולה השניה של המהפכה הבורגנית אשר מצאה לה מקום באנגליה. כאן הופיע הקלויניזם כצורה דתית טהורה של אינטרסי הבורגנות. ועל כן אי אפשר היה שהכל יכירו בו. כשנגמרה המהפכה של שנת 1669 בפשרה בין חלק האצילים ובין העירוניים. הכנסיה הממשלתית באנגליה הוקמה לא בצורתה הקודמת בדמות קתוליציזם,—עם מלך במקום אפיפיור בראש — אלא בדמות משונה מאד, ברוח הקלויניזם. הכנסיה הממשלתית הישנה חגגה את יום הראשון הקתולי השמח ונלחמה נגד החגיגה המשעממת הקלוינית של יום הראשון; אנגליה החדשה, שנהפכה לבורגנות הנהיגה את חגיגת יום הראשון הקלוינית המקשטת אותה עד היום הזה.

בצרפת דוכאו בשנת 1685 תלמידי קלוין שהיו מועטים, קצתם החזירו אל תוך הקתוליציזם וקצתם גרשו מן הארץ, אבל מה יצא מזה?

באותן השנים מתחילה פעולתו הנמרצה של הכופר פיור בייל ובשנת 1694 נולד וולטיר. מעשי הכפיה של לודויג הי"ד רק הקלו לבורגנות הצרפתית את האפשרות למהפכה לא בצורה דתית אלא רק בצורה מדינית, הצורה היחידה המתאימה לבורגנות מפותחת.

באספה הלאומית ישבו, במקום פרוטסטנטים, כופרים. הנצרות הגיעה למדרגתה האחרונה. אבד לה הכשרון להיות בעתיד לכסות אידיאולוגי לשאיפות מעמד מתקדם יהיה איזה שיהיה. היא הלכה ונעשתה יותר ויותר למונופולין למעמדות השולטים, שהפכוה פשוט

לאמצעי שלטון, שבאמצעותו הם עוצרים את המעמדות הכפופים להם מהתקוממות. מעמדות שונים משתמשים בדת המתאימה להם: בקתולית היזואיטית, או בפרוטסטנטית האדוקית מחזיקים בעלי הקרקעות, הבורגנות הליברלית והרדיקלית מאמינה ברציונליזם ואין נפקא־מינה אם האדונים האלה מאמינים או אינם מאמינים בדת זו, שאליה הם מיחסים את עצמם באופן רשמי.

נמצא, שהדת, מכיון שנולדה, מכילה בקרבה תמיד יסודי מסורת, יען כי המסורת היא כוח שמרני חזק בכל אידיאולוגיה. אולם השנויים הבאים במסורת זו נובעים מן היחסים המעמדיים הללו. (L. F. 52—56).

כל הדתות אינן אלא השתקפות דמיונית של הכוחות השולטים בקיומם היום־יומי בהכרת האנשים — השתקפות אשר בה מקבלים כוחות ארציים צורות כוחות שמימיים עליונים הנמצאים ממעל לארץ. בראשית ההיסטוריה מקבלים השתקפות כזו כוחות הטבע אשר בהתפתחותם העתידה הם מקבלים אצל עמים שונים סמלים שונים ומשונים מרובי גונים לאין מספר. פעולת־בראשית זו חוקרה בעזרת המיתיאולוגיה היחסית לפחות אצל העמים ההינדו־אירופאיים עד מקורה הראשון — בוֶדות ההודיות. ואופן התפתחותה הבאה נחקר לחוד אצל ההודים, הפרסים, היונים הרומאים והגרמנים ועד כמה שהחומר מרשה גם אצל הקלטים, הליטאים והסלוים. אבל במהרה הופיעו על הבמה על יד כוחות הטבע גם כוחות חברתיים אשר בראשיתם גם הם זרים ובלתי מובנים בעיני האנשים, ואשר גם הם שולטים בהכרח באנשים כמו כוחות הטבע. את הצורות הדמיוניות אשר בהן השתקפו בראשונה רק כוחות הטבע הכמוסים, מקבלות עכשיו תכונות חברתיות ונעשות לנושאות כוחות היסטוריים.

על מדרגת ההתפתחות הבאה העבירו את כל התכונות הטבעיות והחברתיות, אשר לאלים רבים, אֶל אֵל אחד כביר ונורא,

אשר גם הוא אינו אלא בבואת אדם מופשט. כך נולדה אחדות אלהים, אשר באופן היסטורי היתה התולדה האחרונה של הפילוסופיה היונית הבולגרית ואשר באלהי העברים הלאומי מצאה את התגשמותה. בסמל מוחשי זה, שהכל יכולים להשיגו בנקל, יכולה הדת להתקים בתור צורת היחס בלתי אמצעית, כלומר מוחשית, של בני אדם אל כוחות הטבע והחברה שונאיהם השולטים בהם כל זמן שהאנשים ימצאו תחת שלטונם של הכוחות הללו. אולם בקרב החברה הבורגנית של ימינו שולטים באנשים בתור כוחות שונאים היחסים הכלכליים שנוצרו בידיהם הם. נמצא שהיסוד הממשי לפעולתה הרפלקסית של הדת ממשיך להתקים ויחד עמו גם הרפלקסים הדתיים עצמם. ואם הכלכלה הבורגנית מכניסה הבנה ידועה בקשר הסבתי של שלטון הכוחות השונאים, אין היא משנה בעיקרו של דבר ולא כלום. הכלכלה הבורגנית אינה יכולה בכלל לא להפריע בעד המשברים, לא להגן על רכושנים בודדים מהפסדים גדולים, מחובות כבדים ומפשיטת הרגל ולא להציל פועלים בודדים מחוסר עבודה ומריש ועוני. הפתגם „רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' (כלומר השלטון הזר של אמצעי הייצור הרכושני) היא תקום" נשאר בתקפו. ידיעה לחוד, תשתרע גם להלאה מידיעת הכלכלה הבורגנית, איננה דיה להכניע את הכוחות החברתיים לחברה. בשביל זה נחוצה קודם כל פעולה חברתית. וכשתעשה פעולה זו תשחרר החברה את עצמה ואת כל חבריה, בהחרימה את אמצעי הייצור ובסדרה אותו בסדר ובמשטר, מן העבדות אשר בה מחזיקים אותה עכשיו אמצעי הייצור שהיא יצרה בידיה והם מתיצבים כצר נגדה ככוח נוגש זר; אז תהיינה לא רק „רבות מחשבות בלב איש" אלא גם „עצתו הוא — תקום", אז רק אז יעבור מן העולם הכוח הזר האחרון אשר עדיין משתקף בדת ויחדיו עמו תאבד גם ההשתקפות הדתית עצמה מסבה פשוטה, שלא יהיה עוד מה להשקיף.
(A. D. 343—344)

החלטת פאירבך, שהתקופות בחיי האנושיות נבדלות רק בשנויים באמונות דתיות איננה נכונה בהחלט. נקודות השנויים הכבירות בהיסטוריה לוו על ידי שנוי באמונות הדתיות רק בנוגע לשלש הדתות שהתקימו עד היום: דת בודה, הנצרות והאיסלם. האמונות השבטיות והלאומיות העתיקות אשר נולדו בדרך הטבע לא היה להן אופי של תעמולה וכל כוח הגנה אבד להן באבוד עצמאיות העמים והשבטים; לגרמנים היתה דיה בשביל זה גם נגיעה קלה בממלכה הרומאית העולמית שכבר ירדה מגדולתה ובדת הנצרות העולמית, שהתאימה אל המצב הכלכלי, המדיני והאידיאולוגי שלה, שאך לא מזמן קבלתה עליה הממשלה. רק בדתות האלה, שנולדו באופן מלאכותי פחות או יותר, ביחוד בנצרות ובאיסלם, אנו מוצאים, שהתנועות ההיסטוריות הכלליות ביותר מקבלות צביון דתי. אולם גם בקרב הנצרות אנו רואים את הצביון הדתי, שהיה לו באמת ערך כללי, רק על המדרגות הראשונות של מלחמת החופש, שנהלה הבורגנות מהמאה השלש עשרה עד המאה השמונה עשרה, וזה מתבאר לא בלבו של האדם וצרכו בדת כמו שחושב פאירבך, אלא בכל ההיסטוריה של ימות הבינים הקודמת, אשר לא ידעה כל אידיאולוגיה אחרת מלבד הדת ותורתה. אולם כשרק התחזקה הבורגנות הצרפתית במאה השמונה עשרה די צרכה בכדי שתהיה לה אידיאולוגיה עצמאית מתאימה לנקודת השקפתה הבורגנית, קמה ועשתה את המהפכה הצרפתית הגדולה והמוחלטת, בהשענה רק על אידיאות משפטיות ומדיניות ולדת דאגה רק במדה שזו עמדה לה לשטן על דרכה. גם לא עלה על דעת הבורגנות ליצור דת חדשה במקום הישנה; ידועה המפלה שנחל בזה רובספיור.

(L. F. 28—29)

ב. הפילוסופיה ואמתיות נצחיות.

היסודות החמריים של הפילוסופיה והדת. לכל החברות המעמדיות מיוחדות צורות ידועות של הכרה.

האידיאולוגיות הכי עליונות, כלומר, המתרחקות ביותר מן היסוד החמרי, הכלכלי, מקבלות צורה של פילוסופיה ודת. כאן נעשה קשר המושגים אל תנאי קיומם החמריים למסובך יותר ויותר, מעורפל יותר ויותר על ידי החוליות האמצעיות. אולם — קשר זה קים בכל זאת.

כמו כל תקופת התחיה מאמצע המאה החמש עשרה, כן גם הפילוסופיה שקמה אז לתחיה היתה תוצאה חשובה של הערים, כלומר, של הבורגנות; ברובו היה תוכנה רק הבטוי הפילוסופי של האידיאות, אשר התאימו להתפתחות הבורגנות הזעירה והבינונית — לגדולה. זה נראה גלוי לעין למדי אצל האנגלים והצרפתים של המאה השמונה עשרה, אשר לא לעתים רחוקות היו במדה שוה גם חכמי הכלכלה וגם פילוסופים.

„אולם—יאמרו—האידיאות הדתיות, המוסריות, הפילוסופיות, המדיניות, המשפטיות וכו' וכו', אמנם, השתנו במהלך ההתפתחות ההיסטורית, ובכל זאת השתמרו תמיד הדת, המוסר, הפילוסופיה, המדינות והמשפט בהשתנות בלתי פוסקת זו.

„חוץ לזה קימות אמתיות נצחיות, חופש, צדק וכו' והן כלליות לכל מצבי החברה. אבל הסוציאליות מכחישה באמתיות נצחיות, היא כופרת בדת, במוסר תחת לשנותם; אין זאת אלא שהיא מתנגדת לכל המהלך של ההתפתחות ההיסטורית". מהי פירושה של האשמה זו?

ההיסטוריה של כל החברות שקמו עד היום הזה עברה בקרב גודים מעמדיים, אשר לבשו צורות שונות בתקופות שונות. אולם תהא צורה זו מה שתהא, הרי נצול חלק מן החברה ע"י חלקו השני הוא הצד השוה שבכל הדורות שעברו. על כן אין פלא, שההכרה החברותית

של כל הדורות, למרות כל ההבדלים ולמרות כל רבוי הגונים התפתחה בצורות כלליות ידועות, בצורות אשר תאבדנה לגמרי רק באבדן הנגוד המעמדי.

המהפכה הסוציאליסטית היא פרידה סופית מן היחסים המסרתיים של הקנין הפרטי ולא יפלא אם בדרך התפתחותה ינתק באופן הכי קיצוני כל קשר עם האידיאות המסורתיות. (K. M. 23)

ג. המסורת והסביבה האידיאית.

תפקיד המסורת בתנועות החברה. הגמוקים המדומים והאמתיים לפעולות האדם.

האנשים עושים את ההיסטוריה שלהם, אבל הם עושים אותה לא ברצונם הטוב, לא בתנאים אשר בחרו להם בעצמם, אלא בתנאים שכבר קיימים, נתונים באופן בלתי אמצעי ומסורים בירושה. נטל מסורת כל הדורות המתים מעיק כהלום סיוט על בינת הדור החי.

בשעה שהאנשים חושבים שהם משנים באופן רדיקלי את עצמם ואת הדברים שהם עושים, דברים שלא נשמעו מעולם, בתקופות משבר מהפכני כאלה קוראים הם ביראה ופחד לעזרה את רוחות העבר, מקבלים מהם שמות, סיסמאות מלחמה, תלבושת למען הצג בכסות זו שנתקדשה על ידי הדורות הקודמים ובלשון שאולה זו — מחזות ההיסטוריה העולמית החדשים. ככה התעטף לותר באצטלא של השליח פאול. המהפכה של שנות 1789—1814 הראתה את עצמה פעם כקהליה הרומאית ופעם כאימפריה הרומאית והמהפכה של שנת 1848 לא יכלה לעשות אחרת מאשר לחקות פעם את שנת 1789 ופעם את המסורת של שנות 1793—1795. הלא כל המתחיל ללמוד שפה חדשה מתרגמה קודם לשפת מולדתו ורק אז אפשר להגיד שקנה לו את ידיעת השפה על בוריה אם בשעה שהוא מדבר בה אינו נזכר בשפתו הוא.

אבל כשמסתכלים היטב בתחיית המתים זו של ההיסטוריה תופסים בכל זאת בנקל את ההבדל הבולט בין טפוסיה השונים. בימי המהפכה הראשונה גבוריה, — קמיל דימולין, דנטון, רובספיור, בן ג׳וסט, נפוליון ובעקבותיהם גם המפלגות וגם ההמון בתלבושת רומאית, באמרות רומאיות על שפתיהם, — מלאו בעקשנות את שליחותם ההיסטורית — יצירת החברה הבורגנית הנוכחית. מי מהם התעסקו בחלוקת האחוזות הפיאודליות והתיזו את ראשיהם של הסיניורים, ומי מהם — ביצירת תנאים נוחים להתפתחות ההתחרות החפשית ונצול תעשיתי של הקנין הפרטי בצרפת; בקצור הם עזרו לכוחות־הייצור של המדינה להשתחרר מן הכבלים.

כדי ליצור גם באירופה סביבה מתאימה להתפתחות החברה הבורגנית הצרפתית מגרו לארץ גם בה בכל מקום את שארית הפליטה של התקופה הפיאודלית. וכשהצורות החברתיות החדשות נגמרו בבנינן ירדו המעמדות הללו מן הבמה ויחד אתם נעלמו גם צללי רומא העתיקים — ה„ברוטים", ה„גרחיס", ה„פובליקונ"ים, הטריבונים והסינטורים ואפילו הקיסר בכבודו ובעצמו.

המציאות כשהיא לעצמה של החברה הבורגנית, שהתבצרה, יצרה את מפרשיה: הופיעו סיי, קוזן, רויה־קולר, בנימין קונסטן, גיזו. לבלרי משרדו המדיני האמתיים של לודוביק השמונה עשרה נעשו למנהיגיה המדיניים של הבורגנות. מדיניותם החדורה מהקצה אל הקצה רוח הרדיפה אחרי בצע ועושר והתחרות עולמית לא יכלה, כנראה, גם לצייר לעצמה, איך זה יכלו צללי הגבורים של רומא להופיע על יד עריסתה, ואף על פי כן הן היה היו הצללים הללו.

כמה שהחברה הבורגנית אינה בעלת גבורה מכל מקום לידתה היתה בהתאבקות ובמלחמות אחים, בהתאזרות גבורה ובמסירות נפש של אישים בודדים. ולעסקני התקופה הזאת היתה נחוצה שאילת אידיאלים מעולם המופת כדי להרים לכל הפחות בעיני עצמם את ערך המטרות הבורגניות הקלוקלות אשר להן היו צריכים להלחם, זקוקים

היו להשליה של טרגדיה היסטורית גדולה. לפני ימי דור אחד, בימי המהפכה האנגלית דיבר קרומויל והעם האנגלי בעשותם את מעשם ההיסטורי בשפת, התנ"ך כאלו דלו ממנו אידיאות, יצר ואמונהי וכשהושגה המטרה האמיתית — כשנתחדשה הבניה של החברה הבורגנית — בא לוק במקומו של חבקוק. בקצור, במהפכות הנזכרות כאן*) נחוצה היתה תחית צללי העבר רק לשם אצולה ושפורה של המלחמה הריאליתי צריך היה לתאר את צורך השעה באור עליון, לא כדי להשתמט מלמלאותו אלא, אדרבא, כדי להיטיב למלאותו, כדי להפיח רוח חיים ברוח המהפכני ולא רק להעלות את צלו.

(18 Br. 1–2)

על יסוד הצורות השונות של הקנין, על תנאי הקיום החברתיים בונים עליה שלמה של מושגים, הזיות, אופני מחשבה והשקפות עולם שונים מקוריים. כל המעמד בורא ויוצר אותם מיסודותיו החמריים ומן היחסים החברתיים המתאימים. אדם בודד, אשר לו הם נמסרים על ידי המסורת והחנוך, יכול לצייר לעצמו שהם מהוים באמת את הנמוקים ונקודות המוצא של פעולותיו...

וכשם שבחיים הפרטיים מבדילים את מה שהאדם חושב ומדבר על עצמו מזה שהוא באמת ועושה ופועל, כך על אחת כמה וכמה צריכים להבדיל במלחמה היסטורית את דמיונות המפלגות ודבוריהן מן האגואיזם האמתי שלהן ומן האינטרסים האמתיים שלהן: את מושגיהן מן מציאותן.

(18 Br. 33).

---

*) האנגלית במאה השבע עשרה והצרפתית במאה השמונה עשרה (המתרגם)

פרק שביעי

סדרי החברה העליים ב.

א׳ הממשלה.

> הממשלה — היא שלטון שנפרד מן החברה. הממשלה — היא אמצעי בצול למעמדות המשועבדים. הממשלה קמה ותעלם יחד עם החברה המעמדית. אין הממשלה באת כוח של כל החברה. הממשלה היא כלי שמוש בידי המעמד השולט. הממשלה היא — ארגון המעמדות העשירים נגד העניים.

בשום ענין ואופן אין הממשלה — שלטון אשר הוטל על החברה מן החוץ; כן גם אין הממשלה „מציאותה של אידיאה מוסרית", „בבואת התבונה והתגשמותה" — כמו שמחליט היגל. הממשלה היא תולדתה של החברה על מדרגת התפתחות ידועה. היא מלמדתנו, שהחברה הזאת הגיעה לידי סתירה בלתי נפתרת עם עצמה, שהיא נקרעה לקרעים שאינם מתאימים וכוח אין בה להנצל מהם. וכדי שלא תשמידנה הסתירות הללו, המעמדות עם הענינים הכלכליים הסותרים ההדדי במלחמתם לריק, את כל החברה — בא ההכרח בשלטון העומד, כביכול, ממעל לחברה, שעליו לעצור את ההתנגשויות ולהחזיק במסגרת „הסדר והמשטר"; שלטון זה, הנולד מן החברה, אלא שהוא מעמיד את עצמו ממעל לה ולאט לאט הוא נפרד ממנה — היא הממשלה.

(U. F. 177—178)

אחר שהממשלה באה מן הצורך לעצור את הנגודים המעמדיים ובאותה שעה עצמה היא נולדה בתוך הנגודים הללו,

הרי נעשית, לרוב, לממשלת המעמד החזק במובן הכלכלי, ובעזרתה נעשה למעמד השולט גם במובן המדיני, ובאופן כזה הוא רוכש לה אמצעים חדשים לשעבד את המעמד הנכנע ולנצלו.

הממשלה העתיקה היתה, ראשית כל, ממשלת בעלי עבדים בכדי להכניע את העבדים, הממשלה הפיאודלית – תחבולות האצילים להכניע את האכרים המשועבדים, וממשלת זמננו עם שיטת הבחירות היא אמצעי בידי הרכוש לנצל את הפועלים השכירים.

אמנם ישנן תקופות יוצאות מן הכלל, בשעה שהמעמדות הנלחמים באים לידי שווי משקל והממשלה, בתורת מתוך מדומה, מקבלת ביחס לשני הצדדים עצמאות זמנית ידועה. כך הממשלה האבסליוטית משנות המאות השבע עשרה והשמונה־עשרה החזיקה בשווי משקל את בעלי הקרקעות ואת הבורגנות. כן גם היתה הבונופרטות של הממלכה הראשונה, וביחוד זו של הממלכה השניה, משסה את הבורגנות בפרולטריון ואת הפרולטריון בבורגנות.

(U.d. F 180)

לא תמיד היתה קימת הממשלה. היו חברות אנשים שהסתפקו בלעדיה ולא היה להן אף מושג קל בדבר ממשלה ושלטון ממשלתי. על מדרגה ידועה של התפתחות כלכלית, הקשורה בהכרח עם התפלגות החברה למעמדות, נעשתה הממשלה, בגלל התפלגות זו, לצורך הכרחי. עכשיו אנו מתקרבים במהירות אל אותה מדרגה של התפתחות הייצור שקיום המעמדות האלה לא רק שחדל להיות הכרחי, אלא נעשה למעצור לתעשיה. המעמדות יחדלו מלהתקים באותה ההכרחיות שנוצרו קודם, ואתם יחד תעבור מן העולם גם הממשלה. החברה, שהייצור יאורגן בה על יסוד קבוצי יוצרים חפשים ושוים, תעמיד את הממשלה

במקום שיהיה ראוי לה — בבית אוסף עתיקות — בשורה אחת עם הפלך וגרזן הברונזה. (U. d. F 182)

החברה הקודמת, המיוסדת על נגודים מעמדיים, היתה זקוקה לממשלה, כלומר לארגון המעמד השליט בימים ההם, כדי לשמור על תנאי הייצור החיצוניים, זאת אומרת, כדי לשעבד בחזקה את המעמד המשועבד בצורות המוגבלות בסדר הייצור הקים (עבדות, אכרים משועבדים, פועלים שכירים). הממשלה היתה באת כוח רשמית של כל החברה, התאחדות שלמה של החברה לקבוץ חיצוני; אולם היא היתה כזאת רק במדה שהיתה ממשלתו של אותו המעמד שהוא היה בזמנו כל החברה: בתקופה העתיקה – ממשלת האזרחים בעלי העבדים, בימות הבינים–של האצילים הפיאודליים ובזמננו–של הבורגנות. וכשתיעשה הממשלה סוף סוף באת כוח כל החברה באמת — תהיה למיותרת. אם אין בחברה מעמד משועבד, אם יחד עם השלטון המעמדי, עם מלחמת הקיום הבאה מתוך האנרכיה בייצור יתבטלו ההתנגדות והמריבות הבאות לרגלה — לא יהיה כבר מה להשקיט ולא יהיה עוד צורך בשלטון חזק – בממשלה. החרמת אמצעי הייצור לטובת החברה תהיה גם פעולתה האחרונה בתור ממשלה. התערבות השלטון ביחסי החברה תיעשה למיותרת לאט לאט בתוך סניפים שונים בזה אחרי זה ותחדל מאליה. ההשגחה על האנשים תתחלף בהשגחת על דברים גלמיים ולהעריכת פעולת הייצור. את הממשלה לא יבטלו – היא תגוע ותמות מאליה. (A. D. 302)

הממשלה היא השלטון האידיאולוגי הראשון בבני אדם החברה יוצרה לה מוסד לשם הגנה על האינטרסים הכלליים, מהתנפלות מבפנים ומבחוץ. מוסד זה הוא השלטון הממשלתי.

תיכף להוצרו הוא נעשה לבלתי תלוי בחברה, ובמדה שהוא נהפך למוסד של מעמד ידוע — הוא מגלה יותר את שלטונו של אותו המעמד. מלחמת המעמד המשועבד במעמד השולט נעשית בהכרח למלחמה מדינית המכוונת, ראשית כל, נגד השלטון המדיני של המעמד הזה. על הכרת הקשר של מלחמה מדינית זו עם היסוד הכלכלי שלה מאפילים ויש שהיא נעלמת לגמרי. אם דברינו אלה לא תמיד נכונים ביחס למשתתפים במלחמה זו, נכונים הם כמעט תמיד בנוגע לכותבי ההיסטוריה. במקורות העתיקים בדבר המלחמות בתוך הקהליה הרומאית רק אפיאן אומר ברור וגלוי לשם מה התנהלו מלחמות אלו — לשם הרכוש הקרקעי ושייכותו.

אולם כשהממשלה נעשית לכוח עצמי, בלתי תלוי בחברה, היא יוצרת מיד את המשך האידיאולוגיה. מעיני המדינאים המקצועיים וחכמי משפט המלוכה ועורכי דין האזרחיים נעלם לגמרי הקשר שבין הממשלה ובין הכלכלה. משום שבכל מקרה בודד צריך לנמק את העובדות הכלכליות באופן משפטי, בכדי שיאושרו בצורת חוק ומשום שחוץ מזה, כמו שמובן מאליו, נחוץ להתחשב עם כל השיטה המשפטית הנהוגה כבר, לכן יוצא כאילו הצורה המשפטית צריכה להיות הכל והתוכן הכלכלי — לא כלום
(L. F. 51—52)

ברוב המדינות ההיסטוריות מודדים את זכויות האזרחים במדת הרכוש אשר להם, ובזה הרי מודים באופן ישר, שהממשלה היא ארגון המעמדות שיש להם רכוש לשם הגנה מפני המעמדות שאין להם רכוש. כך כבר היה עם בעלי הרכוש באתונה וברומא; עם הממשלה הפיאודלית של שנות הבינים, אשר השלטון הממלכתי היה מתחלק על פי מדת הקרקעות; כיוצא בזה מתגלה בשיטת הבחירות התלויות בצנז שבכל המדינות בימינו שבהם

קימים בתי נבחרים. הודאה מדינית זו בהבדל הרכושי איננה חשובה ביותר. להפך היא מראה על מדרגה נמוכה של ההתפתחות המדינית. הצורה העליונה של הממשלה — קהליה עממית, שהיא הולכת ונעשית בקרב היחסים החברתיים שבימינו להכרחית, והיא הצורה הממשלתית אשר רק בקרבה אפשרית המלחמה האחרונה בין הפרולטריון והבורגנות — הקהליה העממית איננה מודה כבר בהבדלים רכושיים. בה שולט הרכוש באופן בלתי ישר אולם בבטחון יותר מלא. מצד אחד בצורה של שוחד לפקידים, כמו שמצטינים לעשות באמריקה; מצד שני — דרך ברית כרותה בין הממשלה ובין הבורסה, ברית אשר לכרות אותה נעשה נוח ביותר במדה שהולך וגדל החוב הממשלתי ובמדה שחברות המניות מרכזות בידיהן לא רק את התחבורת, אלא גם את התעשיה עצמה ואת משרדן המרכזי הנה עושות שוב את הבורסה.

מבלעדי אמריקה הנה מופת חותך הקהליה הצרפתית. גם שוצריה התמימה עשתה דבר מה בנידון זה. אולם שלברית בין הממשלה והבורסה אין גם צורך בקהליה עממית — מוכיחה הממשלה הגרמנית, אשר בה אין להחליט את מי הרימה זכות הבחירה הכללית יותר: את ביסמרק או את בליכרדר. לבסוף פועלים המעמדות בעלי הרכוש באופן בלתי אמצעי דרך זכות הבחירה הכללית. במדה שמעמד העניים, בנידון שלנו, הפרולטריון, עוד לא התגבר עד כדי שחרור עצמי, בה במדה הוא מודה לרוב במשטר החברה הקים וביתם המדיני הולך אחרי מעמד הרכושנים כבהמה בבקעה. הוא מהוה את אגפו השמאלי ביותר. במדה שהפרולטריון הולך והתגבר בשביל השתחררותו, במדה שהוא מסתדר למפלגה מיוחדת — הוא בוחר בנבחרים משלו ולא מבין הרכושנים. באופן כזה נמצא, שזכות הבחירה הכללית היא אבן בוחן להתבגרות מעמד הפועלים. יותר לא תוכל תת ולא תתן הממשלה בזמננו. אולם גם זה די. בשעה שמדחום זכות הבחירה הכללית יראה אצל

הפועלים נקודת הרתיחה אז ידעו גם הם, כמו הרכושנים בשעתם, מה עליהם לעשות. (U. d. F. 181—;182)

ב. המשפחה והחנוך.

התפתחות המשפחה לחברה מעמדית· היסודות הכלכליים של אחדות הנשואין ועתידה. תנאי נשואין חפשים. הייצור הרכושני יוצר יסוד כלכלי לצורה יותר גבוהה של המשפחה והחנוך.

ההשקפה המטריאליסטית מוצאת במומנט היסודי של ההיסטוריה את החזקת החיים והמשכם, דברים הבאים על ידי ייצורם של צרכי החיים, כלומר: מזונות, הלבשה, דירה והכלים הדרושים להכנתם והקמת זרע, המשכת המין. נמצא שמוסדות החברה בתקופה ידועה ובמדינה ידועה מותנים מצד אחד על ידי התפתחות העבודה ומצד שני על ידי התפתחות יחסי המשפחה. כל מה שמעטה התפתחות העבודה, כל מה שקטנה כמותה כן רבה העניות בחברה וכן חזק יותר האגוד על יסוד הבדל המין. אך בחברה המיוסדת על הברית שבין שני המינים גדל בהדרגה פריון העבודה ואתו יחד גם הקנין הפרטי, חלופי יצורים, הבדלים בעשירות, שיוך כוח עבודה של אחדים על ידי אחרים ונוצרים מעמדות, מפלגות.

היסודות החברתיים שנולדו מחדש עמלים במשך דורות רבים להתאים את יחסי החברה הקימים לתנאים החדשים. אך אי־אפשרות הקיום של כל היסודות השונים הללו בזמן אחד מביא לידי השמדת הישן כלו. החברה המיוסדת על הברית שבין שני המינים נהרסת בהתנגשותה עם מעמדות החברה שנולדה. במקומה באה חברה חדשה שביסודה לא ברית המבוססת על הבדל המין אלא קשר מקומי, חברה אשר בה כפופים יחסי המשפחה לחלוטין לחוקי הקנין הפרטי.

בחברה החדשה, במדינה, מתפתח גם בה במשך הזמן

נגוד ומלחמה בין המעמדות, נגוד זה ומלחמה זו הם הם תוכנה של כל ההיסטוריה החדשה.

(U. d. F. 30)

לשלש דרגות ההתפתחות האנושית מקבילות שלש צורות עיקריות של נשואין. לתקופת הפראות נשואי עריות, (נשואי קרובים) לתקופת הברברות — נשואי זוגות; לתקופת התרבות, אחוד האשה (מונוגמיה) עם בגידה בברית הנשואין וזנות. בין נשואי הזוגות ובין אחוד האשה, על המדרגה הגבוהה ביותר של הברברות, באה ממשלת הגֶבר בשפחות ורבוי נשים.

ההתקדמות הנראית לעין בהשתלשלות הדרגות אופינית בדבר יחידי מיוחד: הנשים אבדה להן מפעם אל פעם חרותן המינית של נשואי עריות, לא כן הגברים. ואמנם כן הוא המצב במציאות: עוד היום קימים בשביל הגברים נשואי עריות: מה שנחשב לאשה לחטא ועון פלילי וגורם עונש חוקי וחברתי נחשב לגבר למעשה הראוי להתכבד בו ובמקרה הכי גרוע, מטיל עליו רק כתם מוסרי קל ונשא בעונג.

אולם במדה שרבוי הנשים משנה את צורתו בימינו, בגלל ייצור הסחורה הרכושני ומסתגל אליו, בה במדה הוא פועל את פעולתו לרעה. ואת הגברים משחיתה הזנות יותר מאשר את הנשים. בין הנשים היא משפילה רק את המסכנות הנופלות ברשתה וגם זה לא במדה שרגילים לחשוב. אבל היא משפילה ומשחיתה את האופי של כל הגברים בלי יוצא מן הכלל. על כן בתשעה מקרים מן עשרה אם יארכו הימים מן הארושין עד הנשואין ישמש פרק הזמן הזה לבית ספר מכין למעל ובגידה בברית הנשואין.

אנו מתקרבים למהפכה חברתית כזו, אשר בקרבה יהרסו גם היסודות הכלכליים אשר לאחוד האשה, כמו שיהרסו מוסדות הזנות המלותו. אחוד האשה קם על יסוד התרכזות הרכוש

בידים אחדות, בידי הגברים, ומן הצורך להנחיל את הרכוש הזה לבני אותו האיש ולא לאחרים· לכן נחוץ היה אחוד האשה לאשה ולא לגבר ואחוד אשה זה לא היה צריך לעמוד לשטן על דרך רבוי הנשים הגלוי או הנסתר של הגבר·

אולם המהפכה החברתית העתידה תביא, בזה שתהפוך לרכוש החברה, לכל הפחות, את החלק הגדול ביותר של נכסי דלא ניידי, העוברים בירושה, את הדאגה לירושה זו למדה הכי קטנה· אבל אם אחוד האשה בא מסבות כלכליות האם יבטל בשעה שתבטלנה הסבות הללו? על זה אפשר לענות בבטחון: „אחוד האשה לא רק שלא יבטלו אלא, להפך, רק אז יתקים במלוא". כי אם אמצעי הייצור יהיו לקנין החברה תבטל גם העבודה השכורה, הפרולטריון וכתולדה מזה גם ההכרח למספר ידוע — המנוי בדרך סטטיסטית — של נשים למכור את עצמן בכסף. הזנות תבטל ואחוד האשה תחת להבטל — יעשה סוף כל סוף לעובדה בשביל הגברים.

באופן כזה ישונה בהרבה מצב הגברים· אולם גם מצב הנשים ישונה לא במעט· משאמצעי הייצור יהיו לקנין החברה תחדל המשפחה הבודדה מהיות יחידה כלכלית בחברה· הנהלת הבית הפרטית, תהפך לייצור החברה. ההשגחה על הילדים וחנוכם יהיו ענין של החברה החברה תדאג במדה שוה לכל הילדים כלנולדים מן נשואין כן גם לנולדים מחוץ לנשואין. יחד עם זה יוסרו החששות בעד התוצאה אשר בזמננו משמשים הם סבה חברתית — מוסרית או כלכלית — המפריעה לעלמה להתמסר לאהוב לבה·

(U. d. F. 63—64)

חרות גמורה בנשואין תהיה לאפשרית בכל מקום רק כשבטול ייצור הרכושני ויחסי הקנין שנוצרו על ידו יבטל את כל החשבונות הכלכליים אשר בזמננו עודם משפיעים השפעה כל כך

חזקה על בחירת הזווג, אז לא ישאר כל נמוק אחר לנשואין אלא האהבה ההדדית לחוד.
(שם 75)

כמה שתהא נוראה ובזויה ההריסה בסדרי חיי המשפחה הקודמים בתוך המשטר הרכושני מכל מקום יוצרת התעשיה הגדולה, בתפקיד המוחלט שהיא נותנת לנשים, לנוער ולילדים משני המינים בתהליך הייצור המאורגן באופן חברתי מחוץ לכתלי בית המשפחה, יסוד כלכלי חדש לצורה יותר גבוהה של חיי משפחה וליחסים יותר נעלים בין שני המינים.

מעצמו מובן שתהא אולת מצדנו לחשוב לטובה שאין למעלה הימנה את צורת המשפחה הנוצרית־גרמנית וכן גם הצורה הרומית העתיקה, היונית העתיקה או צורותיה המזרחיות המהוות, אגב, רק מדרגות רצופות של ההתפתחות ההיסטורית. כן גם ברור, שאספת פועלים משני המינים בני גילים שונים, גם בצורה הרכושנית היותר גסה, אשר בה הפועל קים בשביל הייצור ולא הייצור בשביל הפועל — וגם משמש למקור שחיתות המדות ועבדות — צריכה להפך, בהיות תנאים מתאימים — למקור התפתחות לאישיות האנושית.
(K. I. 506)

ג׳ המשפט והמוסר.

המשפט והמוסר הם תוצאה מיחסי האנשים החברתיים.

טוב ורע. האידיאה של השויון „האנושי הכללי" למעשה.

אם יבוא אידיאולוג ובמקום להסיק את המוסר ואת המשפט מיחסי החברה האמתיים של הסביבה שלו, יסיק אותם מהמושגים, או מיסודי החברה הכי פשוטים, כמו שקוראים להם, איזה חומר יהיה בידו בשביל בניה כזאת? ברור, שהחומר שלו יהיה משני מינים: ראשית, שאריות תוכן ממשי זעומות, שיכלו עוד להשאר שמורות בהפשטות אלו, שהונחו ליסוד; ושנית, התוכן, אשר

האידיאולוג שלנו מכניס מהכרתו הוא. אולם מה הוא מוצא בהכרתו? לרוב השקפות מוסריות ומשפטיות, שהן בטוי מתאים יותר או פחות, חיובי או שלילי, מקובל או שנוי במחלוקת, של יחסים חברתיים ומדיניים, אשר בקרבם הוא חי; ואולי גם מושגים לקוחים מספרים מתאימים; לבסוף אפשר גם מצב רוחו הוא. יעשה האידיאולוג מה שלבו חפץ. אולם המציאות ההיסטורית, אשר גרש אותה דרך הפתח, אליו תשוב דרך החלון, ובשעה שהוא חושב שהוא יוצר תורת מוסר ומשפט לכל העולם ולכל הזמנים הוא מכין על צד האמת ציור, התלוש מקרקע המציאות ומשום זה ציור מקולקל, כמו בתוך ראי שקוע, של תנועות זמנו קונסרבטיביות, או מהפכניות.

(A. D. 91—92).

אם מועטה מאד התקדמותנו בהתרת השאלה מהי אמת או טעות, הרי עוד פחות מזה התקדמנו בהתרת השאלה בדבר טוב ורע. נגיד, זה מתיחס כלו למוסר, נמצא, לסעיף השיך להיסטוריה האנושית, אשר בו מועטים מאד אמתיות „מוחלטות". מגוי אל גוי ומדור אל דור נשתנו כל כך המושגים בדבר טוב ורע, עד שלפעמים קרובות היו ממש סותרים זה את זה.

אבל אפשר להשיב לנו: „ואחרי כל זאת אין הטוב רע ואין הרע טוב; אם נערם את הטוב ואת הרע לערימה אחת אז אפסה המוסריות ואיש הישר בעיניו יעשה.

אלמלא היתה השאלה פשוטה כל כך לא היתה כל מחלוקת בדבר טוב ורע, כל אחד היה יודע מה טוב ומה רע.

אולם מה מצב הדבר עכשיו? איזו תורת מוסר מגישים לנו? קודם כל — הנוצרית־הפיאודלית, שנשארה מורשה לנו מן הימים הטובים העתיקים; תורת מוסר זו נחלקת גם היא לשתי תורות שונות זו מזו בעיקרן: הקתולית והפרוטסטנטית, וכל אחת מהן יש לה חלוקה משלה, קתולית ישועית, אורתודוכסלית פרוטסטנטית וכו';

על ידן קמה המוסריות הבורגנית של זמננו, אחריה באה המוסריות הפרולטרית של העתיד. נמצא שהעבר, ההוה והעתיד יצרו רק בארצות אירופה המתקדמות שלש קבוצות תורות־מוסר שבעת ובעונה אחת מודים בכלן.

איזו מהן היא האמתית? לא אחת במובן אמת מוחלטת; אולם בלי ספק מחזיקה כמות הכי גדולה של יסודות נצחיים אותה התורה שעכשיו היא השתנות ההוה – תורת העתיד. זאת אומרת – המוסריות הפרולטרית:

ואם אנו רואים, שכל אחד מן שלשת המעמדות של החברה הקימת — האצילים הפיאודלים, הבורגנות והפרולטריון – יש לו תורת המוסר משלו, מזה אנו יכולים להסיק מסקנה, שהאנשים שואבים בכונה או שלא בכונה את מושגיהם על דבר תורת המוסר מן היחסים המעשיים אשר עליהם מבוסס מצבם המעמדי, כלומר מן היחסים הכלכליים אשר בתוכם הם יוצרים ומחליפים את תוצרתם.

מן היום ההוא שהקנין הפרטי התפתח והשתרע על נכסי דנידי, מן ההכרח היה שיתגלה בכל החברות, שבהן קים הקנין הפרטי, החוק המוסרי „לא תגנוב". האם משום זה יהפך החוק הזה ויהיה לחוק מוסרי נצחי? לא ולא! בתוך החברה שיורחקו הסבות לגנבות, אשר בה יוכלו לעסוק בגנבות רק מחוסרי דעה ומשוגעים, הלא לצחוק ולקלסה יהיה המטיף אשר יבוא ויכריז כעל חוק נצחי את החוק „לא תגנוב".

לכן אנו דוחים בשתי ידים כל שאיפה להטיל עלינו איזה שהוא עיקר מוסרי, בתורת נצחי, עצמאי, כלומר חוק מוסרי בלתי משתנה, באמתלא שגם העולם המוסרי מתנהל על פי חוקים בלתי משתנים, העומדים מחוץ להיסטוריה ומחוץ להבדלים הלאומיים. אנו, אדרבה, מחליטים, שכל התורות המוסריות, שהיו קימות עד היום, היו בתכליתן תולדות המבנה הכלכלי של החברה שבימיהם.

ומשום שהחברה התפתחה עד עכשיו בתוך מלחמות מעמדיות משום זה היה תמיד גם המוסר מוסר מעמדי: או שהצדיק את שלטון המעמדות השולטים ואת טובת הנאתם, או, בשעה שהמעמד המשועבד נעשה די חזק, — הביע המוסר התמרמרות נגד שלטון זה ועמד על צד אותו המעמד העומד להשתעבד בעתיד. לית מאן דפליג, שגם במוסר, בכלל, כמו בכל סעיפי מדעי האדם, היתה התקדמות, אבל מעל לתורת מוסר מעמדית לא התרוממנו. תורת מוסר אנושית לאמתה, העומדת מעל למלחמות המעמדות ממעל לזכרן, תהיה אפשרות רק בדרגת התפתחות חברתית כזו, שמלחמות המעמדות תהיינה לא רק בחוץ לחברה, אלא גם זכרונן ימוש מקרב החיים המעשיים.

(A. D. 88—90)

אולם בתוך שלש תורות המוסר הנזכרות הלא נמצא „דבר מה" משותף לשלשתן; האין לכל הפחות אותו „דבר מה" היסוד הנצחי לתורת מוסר ידועה? תורות המוסר הללו הן שלש דרגות שונות של התפתחות היסטורית אחת, נמצא שלכלן יסוד היסטורי כללי אחד ומשום כך כבר יש בהן בהכרח הרבה דברים שוים. יתר על כן: בשביל דרגות התפתחות כלכלית שוות, או שוות בקירוב, צריכות גם תורות המוסר להיות שוות ביניהן פחות או יותר.

המושג, שכל האנשים יש להם בתור אנשים דבר מה כללי ועד כמה שדבר כללי זה משתרע, שוים האנשים ביניהם, מושג זה, מעצמו מובן, ישן מאד, אבל שונה ממנו בהרבה דרישת השויון של זמננו; זו האחרונה כלולה יותר בזה, שמן התכונה הכללית של המהות האנושית, משויון זה של האנשים בתור אנשים, מסיקים דרישה על ערך מדיני וכתולדה מזה, גם ערך חברתי שוה לכל האנשים, לכל הפחות, לכל אזרחי המדינה, או לכל חברי החברה עד שהסיקו מן המושג הקדמוני בדבר השויון היחסי את המסקנה

בדבר שווי זכויות במדינה ובחברה׳ ועד שמסקנה זו יכלה להפך לדבר טבעי׳ לדבר המובן מאליו, צריך היה שיעברו ואף אמנם עברו אלפי שנים רצופות. בעדות העתיקות הטבעיות אפשר היה לדבר לכל היותר בדבר שויון בין חברי העדה; הנשים, העבדים והגרים, מובן מאליו, יצאו מכלל שויון זה; אצל היונים והרומאים מלא אי-שויון בין האנשים תפקיד יותר חשוב מאשר איזה שויון שהוא. אנשי התקופה העתיקה היו חושבים לשגעון אלמלי יכלו היונים והברברים׳ בני החורין והעבדים, האזרחים ובני החסות, אזרחי רומא ונתיני רומא (הנני משתמש לשם הקצור בשמות כלליים) לדרוש להם ערך מדיני שוה. בממשלת רומא נטשטשו מעט ההבדלים הללו, חוץ מן ההבדל שבין בני החורין והעבדים, ולכל הפחות לבני חורין קם אותו השויון של אנשים פרטים, אשר על יסודו התפתח המשפט הרומי׳ המשפט היותר משוכלל שאנו יודעים, פרי המשפט המבוסס על הקנין הפרטי. אולם עד כמה שהיה קים ההבדל בין בן חורין ובין עבד אי אפשר היה גם לדבר בדבר המסקנות המשפטיות מן השויון האנושי הכללי; דבר זה ראינו לא כבר בממלכות שבהן קימת העבדות, אשר בארצות הברית באמריקה הצפונית.

(A. D. 100)

ד׳ הלאומיות.

השנאה הבין לאומית תחדל עם בטולן של הסתירות המעמדיות.

את הסוציאליסטים מוגים שהם רוצים לבטל כביכול את המולדת. הלאומיות לפועלים אין מולדת. ואין לבטל דבר שלא בא לעולם. כל זמן שהפרולטריון עודנו צריך לכבוש לו שלטון מדיני, להתרומם עד לגובה של ממלכה לאומית, לסדר את עצמו ללאום הוא עודנו לאומי בעצמו׳ אף על פי שבשום אופן לא במובן הבורגני.

ההתבדלות הלאומית וההתנגדות בין העמים הולכות ופוחתות עם ההתפתחות של הבורגנות, עם חופש המסחר, עם השוק העולמי, עם השויון של הייצור לשם מסחר ויחסי החיים המתאימים לה.

שלטון הפרוליטריון עוד יקרב את קצן. הפעולה המאוחדת של הארצות התרבותיות היא, לכל הפחות, אחד התנאים הראשונים של השתחררותו.

במדה שיחדל נצולו של אדם בידי אדם, כן יחדל ויעבור מן העולם נצולו של עם אחד בידי עם שני.

יחד עם ההתנגדות המעמדית יפלו למשואות גם יחסי האיבה והשנאה שבין הלאומים.

פרק שמיני

תורת ההשתלשלות.

א. מהקוף אל האדם

העבודה היא שיצרה את האדם׳ הקומה הזקופה. התמחות הידים בעבודה. ההבדל בין עבודת הקופים לעבודת אבות האדם. החוק הדרויני על יחס הגומלין שבגדול האורגני. העבודה הביאה לידי חיי חברה. חיי חברה מחוללים ומולידים את הלשון. העבודה, הלשון וחיי החברה גרמו להתפתחותו המיוחדת של המוח׳ התפתחותם של חושי הראיה, השמיעה׳ הריח׳ הטעם והמשוש׳ העבודה היא המבדילה את חברת האנשים משאר בעלי החיים החברתיים. המשוק הבזבזני של בעלי החיים הוא שעזר להתהוות האדם׳ השמוש באש ואלוף בהמות בר׳ התאקלמותו של האדם בכל רחבי תבל. נצני התרבות והתפתחותה;

„העבודה היא מקור „העושר" אומרים הכלכלנים. ואמנם כן, העבודה נחשבת לשכזה, כמו הטבע הממציא לה את החומר שהיא הופכתו לעושר. אבל היא דבר־מה גדול לאין שעור מזה. היא התנאי היסודי הראשון לקיומו של האדם ובמדה כזו שבמובן ידוע רשאים אנו להגיד: העבודה יצרה את האדם עצמו.

לפני מאות אלפי שנים, בתקופת התפתחותה של האדמה, שעדיין אינה נתונה להגדרה, שהגיאולוגים קוראים לה שלישונית. בסופה של תקופה זו חיה אי־שם באזור החם, קרוב לודאי, על

היבשת הרחבה הנמצאת עכשיו מתחת לאוקינוס־הודו, משפחה מפותחת במדרגה גבוהה של קופים דומים לאדם. דרוין נתן לנו ציורם של אבותינו אלה בקירוב: מכוסי שערות כלם, מחודדי זקן ואזנים ומתגוררים עדרים על העצים.

התוצאה הראשונה של אופן הלוכם ממקום למקום המותנה מדרכי חייהם (טפס, פסג), אשר הידים ממלאות בו תפקידים אחרים לגמרי מאשר הרגלים, היתה — שהקופים הללו פסקו בהדרגה מהשתמש בידים לשם מעבר ממקום למקום על פני האדמה והתחילו להתרגל ללכת בקומה זקופה. על ידי כך נעשה הצעד המכריע להשתלשלות מן הקוף אל האדם. כל הקופים הדומים לאדם החיים עדיין כיום יודעים לעמוד בקומה זקופה וללכת על הרגלים לבד, אבל הם עושים זאת איך־שהוא ובמדה קלושה מאד. המהלך הטבעי שלהם נעשה במצב מאונך למחצה הטעון שמוש בידים. רובם נשענים בקרקע בכפות־ידיהם כשאצבעותיהן כפופות לאגרוף ומטלטלים את גופם ברגלים מורמות באויר במקום המהוה שטח־בינים בין הידים הארוכות, דוגמת חגר המהלך בעזרת קבים. בכלל אפשר לנו גם עכשיו לראות אצל הקופים כל דרגות המעבר ממהלך על ארבע למהלך על שתים. אלא שאף אצל אחד מהם לא נעשה זאת לצורת מהלכם הטבעי.

כדי שהקומה הזקופה תעשה אצל אבותינו השעירים מתחילה לכלל ואחר כך לצורך הכרחי היה צריך שהידים תתמחינה עוד קודם לכן בתפקידים אחרים. כבר אצל הקופים קימת חלוקה ידועה של התפקידים בין הידים והרגלים. כפי שהעירונו כבר משתמשים הם בידים באופן אחר מאשר ברגלים בשעת טפוסם. בראשונות משתמשים בעיקר לשם אגירת המזון והחזקתו כשם שמשתמשות לשם זה אחדות מהחיות הנמוכות מן היונקים בכפותיהן הקדמיות.

בעזרת הידים בונים להם אחדים מן הקופים קנים על העצים או אפילו, כגון השימפנזה, מותחים גג בין הענפים למחסה מסגריר. בידים הם תופסים מקל עבה להגן על נפשם מפני אויבים או מידים בהן אבנים. בעזרת הידים הם ממלאים בשביה שורה שלמה של פעולות פשוטות בחקותם את מעשי אנשים מתאימים. אך דוקא כאן מתגלה מה רב המרחק בין היד הבלתי מפותחת של הקוף מדומה־האדם ביותר ובין ידו של האדם שהשתלמה על ידי עבודה במשך מאות אלפי שנים. מספר העצמות והשרירים וסדורם הכללי שוים אצל שניהם ואף על פי כן מוכשרת ידו של הפרא הקדמוני ביותר למלאות מאות עבודות שאין לאל יד כל קוף בעולם לעשותן. אף יד קוף לא הכינה אי־אז סכין חלמיש מגושם ביותר. לפיכך יכלו להיות פשוטות מאד בתחילתן הפעולות אשר עליהן אמנו את ידיהם בהדרגה אבותינו בתקופת המעבר מקוף אל אדם במשך אלפי שנים. הפראים הנמוכים ביותר, אפילו הנידונים בתוקף תנאי חייהם להתנונות ושיבה למצב חיה, מכל מקום הם עומדים על מדרגה גבוהה מיצורי־הבינים ההם. עד שהחלמיש הראשון נהפך ביד אדם לסכין עבר, יתכן, פרק זמן ארוך כזה שבהשואה אליו כאין וכאפס הוא פרק הזמן ההיסטורי הידוע לנו. אבל הצעד המכריע נעשה. היד נעשית בת חורין ויכלה להשתלם בחריצות ובמלאכה והגמישות שנקנתה לה על ידי זה נמסרה בירושה וגדלה מדור לדור. היד אינה אם כן רק אבר־העבודה, היא גם תולדתה. רק בגלל העבודה, רק בגלל ההסתגלות לפעולות חדשות מדי פעם בפעם, רק בגלל תורשת התפתחות השרירים והקשורים ובמשך הימים המרובים גם העצמות וכן גם בגלל השמוש בכל ההשתלמות הזאת הנמסרת בירושה לפעולות חדשות מורכבות יותר בכל פעם — רק בגלל כל אלה השיגה יד האדם את השלמות הגבוהה הזאת, שבאמצעותה יכלה, כמו בכוח קסמים

להוציא לאור־החיים תמונות רפאל, פסלי טורבלדסין והמנגינות של פגמי.

אבל היד לא היתה מטרה לעצמה. היא היתה רק אחד מאברי גוף מורכב עד להפליא. וכל דבר שהביא תועלת ליד הועיל גם לכל הגוף, אשר הוא שרתה אותו. והתועלת היא על שני אופנים.

ראשית כל בכוח אותו החוק אשר דרוין קורא לו חוק יחס הגומלין בגדול האורגני. על פי חוק זה קשורות תמיד צורות ידועות של חלקים בודדים אשר לבריה אורגנית בצורות מסוימות של החלקים האחרים, אשר אין, לכאורה, ביניהם כל קשר. כך, למשל, כל בעלי חיים, בלי יוצא מן הכלל, אשר כדורי דמם מחוסרי גרעין כדורי ואשר ערפם מחובר אצלם לרבע הגב העליון בעזרת שתי ארכובות יש להם גם בליטות חלב להנקת הולדות. שנוי צורות ידועות גורר אחריו שנוי בחלקים אחרים של הגוף מבלי אשר נוכל לבאר את הקשר הזה. חתולים לבנים בהירים, או כמעט בהירים, כחולי עינים הם תמיד, או כמעט תמיד, חרשים. ההשתלמות ההדרגתית של יד האדם והתפתחות הרגל המלוה אותה והסתגלותה להליכה זקופה השפיעו, בלי ספק, בכוח חוק יחס הגומלין בגדול האורגני, גם על שאר חלקי הגוף. אמנם תלוות ממין זה נחקרה עדין מעט מאד ומוכרחים אנו להסתפק כאן רק בפרוש שמה. חשובה מזה בהרבה ההשפעה הישרה הגלויה של התפתחות היד על שאר חלקי הגוף. אבותינו־הקופים היו, כאמור, בעלי חיים חברתיים; ברור שמהנמנע להניח שהאדם החברתי שבכל בעלי החיים, אבותיו הקרובים היו לא־חברתיים. השליטה בטבע שתחילתה נעוצה בהתפתחותן של היד והעבודה הרחיבה את חוג מבטו של האדם עם כל צעד חדש. בכל פעם גלה תכונות חדשות בעצמי הטבע. מאידך גיסא עזרה התפתחות העבודה להדוק הקשר בין בני החברה, כי בגללה נעשו תכופים



יותר מקרי תמיכה הדדית, פעילות משותפת והובלטה בעליל התועלת מפעילות משותפת זו לכל אחד ואחד. בקצור, האבות הקרובים של האדם הגיעו לידי כך שנולד אצלם הצורך להגיד דבר מה איש לרעהו.

הצורך יצר לו את האבר הדרוש: גרונו הבלתי מפותח של הקוף נשתנה קמעא קמעא אבל בבטחה על ידי מודולציות (שנויי הקול) מתחזקות בהדרגה ואברי הפה הסכינו לאט לאט לבטא קול־הברה זה אחרי זה.

קודם כל העבודה, אחריה ויחד אתה לשון־ההברות היו הגורמים העקריים אשר בהשפעתם נהפך בהדרגה מוחו של הקוף למוח אדם, אשר עם כל הדמיון בבניתו היסודית עולה הוא על הראשון בגודל ובשלמות. ועם התפתחותו של המוח הלכה יד ביד התפתחות מכשיריו הקרובים — אברי החושים. כשם שההתפתחות ההדרגית של הלשון גוררת אחריה בהכרח גם חריפות חוש השמיעה כן גם התפתחות המוח מושכת אחריה שכלולם של כל החושים בכלל. עין הנשר מרחיקה ראות מעין האדם אבל עין האדם מבחינה בפרטי הדברים הרבה יותר מעין הנשר. אף הכלב חוש־הריח שלו עולה בדקותו בהרבה על זה שלאף האדם, אבל אינו מבדיל אף את החלק המאה מאותם הריחות אשר בשביל האדם הם סימנים ידועים לדברים שונים.

וחוש המשוש, אשר הקוף שולט בו בצורה גלמית בלתי מפותחת, התפתח אצל האדם יחד עם התפתחותה של היד עצמה על ידי העבודה. ההשפעה החוזרת של התפתחות המוח והכשרונות התלויים בו—הכרה מתבהרת והולכת, הכשרון להפשטה ולמסקנה שכלית — על העבודה והלשון נתנה לשתיהן דחיפה חדשה להתפתחות נוספת בכל פעם. משעה שהאדם נבדל לגמרי מן הקוף לא פסק תהליך התפתחותו זה, אלא,—בהיותו שונה בדרגה ובכוון אצל עמים שונים ובזמנים שונים, ובמקומות שונים גם נעצר

בנסיגה אחורנית,—המשיך את דרכו בכוח ועצמה קדימה מצד אחד מותאם ומאידך — נדחף על ידי היסוד החדש שנולד עם הופעת האדם המוחלט — החברה.

מאות אלפי שנים — בהיסטוריה של האדמה ערכן לא רב מרגע בחיי האדם*) — עברו בלי ספק קודם שמעדרי קופים המטפסים על העצים נוצרה חברת אנשים ואף על פי כן היא נוצרה סוף סוף.

ובמה איפוא אנו מוצאים שוב את הסימן המובהק של חברת אנשים המבדיל בינה ובין עדר קופים?

בעבודה. עדר הקופים הסתפק בזה שולל את מלואי המזון המוכן בדרך הטבע, שכמותו הותנתה בתנאים גיאוגרפיים או במדרגת ההתנגדות של העדרים השכנים. הוא נדד ממקום למקום בכבשו במלחמה מקומות חדשים עשירי מזון. אבל הוא לא היה מוכשר להוציא מן השטח הממציא לו את המזון יותר ממה שנתן לו בדרך הטבע. חוץ אולי ממה שעדר זה זבל את הקרקע בגלליו. כשכל השטחים נותני תנובה המרובים נתפסו מוכרח היה לבוא הפסק ברבוי משפחת הקופים; במקרה הטוב ביותר היתה יכולה האוכלוסיה לעמוד מהתרבות. אבל כל בעלי החיים בזבזנים גדולים הם ביחס לדברים הנאכלים. ויש שמכלים בראשיתו את המשך גידוליהם. הזאב, ההפך מהציד, אינו חס על האילה שבשנה הקרובה עומדת היא להביא ולדות. העזים ביון המבערות את כל השיחים הקטנים מבלי תת להם לגדול, חשפו את כל הרי הארץ. מישוק בזבזני זה של בעלי החיים ממלא תפקיד חשוב מאד בתהליך ההשתנות ההדרגית של המינים, כי הוא המאלצם להסתגל למיני מזונות שונים חדשים בלתי רגילים

*) הבר סמכא הראשון במדרגה במקצוע זה, ו. טומוס, חשב ומצא שמעט יותר ממאה מיליוני שנים אולי עברו משעה שהתקררה האדמה עד לידי כך שיכלו להופיע עליה צמחים ובעלי חיים.

אשר בגללם מקבל הדם הרכבה חימיקלית אחרת וכל המבנה הגופני נעשה בהדרגה אחר. המינים שצורתם נקבעה ללא שנוי תַמים לגווע ונעלמים.

אין כל ספק שמישוק בזבזני זה עזר באופן יוצא מן הכלל להפוך את אבותינו לאנשים. אצל אותו גזע הקופים, אשר עלה על כל שאר הקופים בתבונה ובתכונת ההסתגלות, היה צריך מישוק בזבזני זה להביא לידי כך שכמות צמחים גדולה ועולה — ומהם החלקים הראויים לאכילה יותר ויותר — שמשו למזונות, בקצור — המזונות נעשו מרובי מינים וזה שגרם שאל הגוף חדרו יסודות שונים אשר יצרו את ההקדמות החימיקליות להתאנשות.

אך כאן עוד לא מלאה העבודה, במשמעה היסודי של המלה, כל תפקיד. תהליך העבודה מתחיל רק עם הכנת כלים, ומה הם הכלים העתיקים ביותר שאנו מוצאים,—העתיקים ביותר, כמו שמוכיחות החפירות,—כלי שמוש של האנשים שמלפני ההיסטוריה וסדרי החיים של העמים ההיסטוריים הקדומים ביותר וכמו כן של הפראים שבזמננו הטבעיים ביותר? הכלים הללו הם כלי ציד ודיוג; כלי הציד הם באותה שעה גם כלי זין; אבל ציד ודיוג מניחים כבר עברה מאכילת צמחים לאכילת בשר; וזה מציין כבר צעד חדש חשוב בדרך להתאנשות. מאכלי בשר מכילים בקרבם כמעט מן המוכן את היסודות החשובים ביותר, שהגוף זקוק להם בשביל תחלופת החמרים. מאכלי בשר קצרו גם את תהליך העיכול וגם את זמן תהליכי הגידול בגוף, שהיו מתאימים למאכלי צמחים ובזה חסכו זמן, יסודות ומרץ לגלוי אקטיבי של חיי חי במשמעה היסודי של המלה. וככל אשר האדם המתהוה התרחק מממלכת הצמחים כן גם הלך והתרומם מעל החיה. כשם שאימון החתול והכלב למאכלי צמחים, ניסף למאכלי בשר, עזר להפכם למשרתי האדם, כך גם עזרה הרבה

מאוד ההסתגלות למאכלי בשר, נוסף על מאכלי צמחים, לגידול הכוח הגופני והעצמאות של אבי האדם הקרוב ביותר.

השפעה שיש בה ממש ביותר השפיעו מאכלי בשר על המוח, אשר בגללם קבל כמות חמרים שהיה זקוק להם להזנתו והתפתחותו במדה גדולה מאשר קודם לכן, וזה נתן לו את האפשרות להשתלם יותר ויותר מדור לדור. עלולים אנו לעורר כעסם של האדונים הצמחונים, אך עלינו להודות, שאכילת בשר היתה תנאי מוקדם הכרחי להתפתחות האדם, ואם אפילו הביאה אכילת בשר אצל כל העמים הידועים לנו לידי אכילת בשר האדם עצמו בזמן מן הזמנים (אבות הברלינאים הוילנשבים או הויצים היו זוללים את בשר הוריהם עוד במאה העשירית) אין הדבר נוגע לנו עכשיו.

השמוש בבשר למאכל הוביל לשני שכלולים שחשיבות יתרה נודעה להם: לשמוש באש ולאילוף החיות. השכלול הראשון קצר עוד יותר את תהליך העיכול, כי הוא המציא לפה מזון מעוכל כבר למחצה; השכלול השני העשיר את מלאי מזונות הבשר, כי נוסף על הציד הראה מקור חדש, אשר ממנו אפשר היה לדלות אותו כסדר והספיק בחלב ותוצרתיו מאכל חדש השוה ביסודותיו המזינים השונים לבשר. ככה נעשו שני השכלולים האלה באופן ישר לאמצעי שחרור בשביל האדם; אין באפשרותנו להתעכב כאן בפרוטרוט על תוצאותיהם בעקיפין, אף על פי שחשיבותן גדולה בשביל התפתחות האדם והחברה, כי זה היה מרחיק אותנו בהרבה מענייננו.

כשם שהאדם למד לברות כל דבר הנאכל, כך למד לחיות בכל אקלים שהוא· הוא נפוץ בכל העולם המיושב והוא בעל החי היחידי שעשה את זה מרצונו הטוב. בעלי החי האחרים, שאפשר היה להם להתאקלם בכל מקום, עשו זאת לא על דעת עצמם, אלא ביצאם בעקבות האדם, כגון החיות והרמשים

הביתיים. והעברה מאקלים חם ושוה רוב ימות השנה של מולדתנו הראשונה למקומות קרים שהשנה נחלקת שם לקיץ וחורף יצרה צרכים חדשים, את הצורך בדירה ובבגדים למחסה מצינה ורטיבות. יצרה באופן כזה שדות עבודה חדשים, צורות חדשות לפעילות, אשר הוסיפו להרחיק את האדם מן הבהמה.

בגלל העבודה המשותפת של היד, אברי ההבעה והמוח, לא רק אצל כל יחיד ויחיד אלא גם בחברה, סגלו להם האנשים את הכשרון למלאות פעולות מורכבות יותר, להתוות לעצמם בכל פעם מטרות גבוהות יותר ולהשיג אותן. מדור לדור נעשו תהליכי העבודה מרובי אופנים יותר, משוכללים יותר ומרובי צדדים יותר. על הציד והדיוג נוספה עבודת אדמה, אחריה באו הטויה, האריגה, עבוד מתכות, עשית קדרות, הספנות. יחד עם המסחר והתעשיה הופיעו האמנות והמדע. שבטים התפתחו ונעשו לאומות ומדינות. התפתחה תורת המשפטים, המדיניות ויחד עם זה השתקפות דמיונית של חייו במוחו של האדם שהיא היא הדת. מפני כל היצירות הללו שמתחילתן הצטירו כיצירות־המוח השולטות בחברה נדחו אחורנית יצירות היד הדלות מהן ובפרט שהמוח, שתפקידו הוא לתכן תכניות לפעולות, קבל עוד בדרגת ההתפתחות הקדומה מאד (למשל כבר במשפחה הקדומה) את האפשרות **להכריח ידים זרות לעסוק בהוצאה לפועל של פקודותיו.**

בראש, בהתפתחות המוח ופעולותיו ראו את המניעים היחידים לתרבות המתפתחת במהירות רבה. כך דרכם של האנשים, בבארם את פעולותיהם, להסיק מתוך מחשבותיהם ולא מתוך צרכיהם (אשר, כמובן, משתקפים בראש, מושגים) ובאופן כזה קמה במשך הזמן אותה השקפת עולם האידיאליסטית, אשר מזמן שחרב העולם העתיק שלטה בעולם השכל. היא שלטת בו גם כיום במדה כזו, שגם חוקרי הטבע החושבים מטריאליסטית

מבית מדרשו של דרוין אינם יכולים להשיג השגה ברורה על מוצא האדם, כי בכוח ההשפעה של השקפת העולם האידיאליסטית הזאת אינם רואים את התפקיד שמלאה כאן העבודה.

(פ. אינגלס, העבודה כגורם האיבולוציה בתהליך ההתפתחות מקוף אל האדם)

ב. תהליך התהוות המעמדות ותפקיד כוח הכורח.

בצאתם מעולם בעלי החיים (במשמעה הצר של המלה) נכנסים האנשים אל ההיסטוריה עם סימני מוצאם: בהמות למחצה, מגושמים, חלשים וחדלי אונים בפני כוחות הטבע, לא מכירים בכוחות עצמם ומפני זה דלים וריקים כבהמות השדה וכמעט לא פורים יותר מהן: ביניהם שולט שויון ידוע של מצב החיים, ובשביל ראשי המשפחות – גם שויון מצב חברתי ממין ידוע, לכל הפחות העדר מעמדות החברה, אשר עקבותיהם לא נגלו גם בעדות הפלחים שצמחו באופן טבעי אצל העמים המתורבתיים המאוחרים. בכל עדה כזו קימים מקדמותה ענינים כלליים אשר על שמירתם ממנים חברים יחידים תחת פקוח חברתי: התרת שאלות השנויות במחלוקת; עונשין על עברות מצד אנשים בודדים; השגחה על מקוי־המים, ביחוד בארצות החמות, ולבסוף, בימים הקדמונים ביותר, – גם תפקידים אחדים של דת. את המשרות האלה הטילו גם אצל העדות הקדמוניות ביותר על שכם אנשים־פקידים מיוחדים, כגון זה שהיה, למשל, במרקות הגרמניות העתיקות ביותר וכך הוא גם בימינו בהודו. הם, כמובן, מיופי כוח במובן ידוע והם המהוים גרעינו של השלטון המדיני. גדול הדרגי של כוחות הייצור ושל צפיפות הישוב יוצר פעם שתוף ופעם התנגשות הענינים של עדות בודדות; התלכדותן של עדות רבות לדבר־מה שלם גדול מביא שוב לחלוקה חדשה של העבודה וליסוד מוסדות חדשים כדי

לשמור על הענינים הכלליים ולהגן בפני התנגשות הענינים המתנגדים להם. המוסדות הללו, אשר בתורת באת כח הענינים הכלליים של קבוצים שלמים, תופסים כבר ביחס לכל עדה בודדת עמדה מיוחדת ובתנאים ידועים אפילו עמדה מתנגדת ונעשים מהרה עוד יותר עצמאיים, במקצת בגלל חק הירושה של משרות חברתיות, הבא כמעט באופן טבעי באוירה זו שהכל נעשה בכוח איתנים, ובמקצת בגלל הצורך ההכרחי ההולך וגדל בשעות של מחלוקת בין קבוצים שונים. איך התגלגלה עצמאות זו של תפקידים חברתיים ביחס לחברה במשך הזמן בשלטון על החברה, איך הלך והתגלגל העבד למפרע, כשהתנאים התאימו לכך, באדון, איך האדון הזה, בהתאם לתנאים, הופיע פעם בתור סטרפ או דיספוט מזרחי, פעם בתור מלך שבט יוני או ראש המטה הקלטי וכו׳, באיזו מדה הוא השתמש בגלגולו זה, באלמות ואיך, לבסוף, אישים שולטים בודדים התלכדו למעמד שולט — אין לנו לעסוק כאן בשאלה זו. חשוב לנו רק להוכיח שביסוד השלטון המדיני היה מונח תמיד מלוי תפקיד חברתי ושלטון חברתי השתמר זמן רב רק כשמלא את התפקידים החברתיים האלה. כל אחת מהדיספוטיות המזרחיות הרבות שפרחו וקמלו בזו אחרי זו בפרס ובהודו ידעה היטב שראשית כל היא באת כוח העם בענין השקאת העמקים של הנהרות, שבלעדיה לא יכלו גם לחלום על עבודת אדמה שם. רק האנגלים המשכילים יכלו לבלי לראות זאת בהודו, הם הזניחו את תעלות ההשקאה וסכרי הנהרות, ורק עכשיו, בגלל שנות הרעב ההולכות ונשנות, הבינו, שלא שמו לב לפעילות היחידה שיכלה לחזק את שלטונם בהודו ולעשות את שלטונם זה חוקי, לכל הפחות, באותה מדה ששלטון הקודמים להם היה חוקי.

אבל לעומת תהליך התהוות מעמדות זה נעשה גם תהליך

אחר. חלוקת העבודה הטבעית בתוך המשפחה המנהלת משק חקלאי הרשתה, על דרגה ידועה של רוָחה, להשתמש בכוח עבודה אחד או בכוחות עבודה אחדים זרים. דבר זה מצא לו מקום במדינות כאלה, אשר הקנין העדתי על הקרקע כבר בטל, או, לכל הפחות, העִבוד הכללי הקודם פנה מקומו לעִבוד פרטי של חלקות אדמה על ידי משפחות מתאימות. נאשר יחד עם זה התפתח הייצור עד לידי כך שכוח עבודה אנושי יכול לייצר יותר מהנחוץ לקיומו הפשוט ובאופן בזה התהוו אמצעים להחזיק מספר כחות עבודה גדול מאשר יכלה לתת המשפחה הפרטית שהופיעה גם האפשרות למצוא להם עבודה. באופן כזה קבל כוח העבודה ערך. אבל עדות בודדות והקבוץ שאליו היו שייכות עוד לא הוציאו מתוכם כוחות עבודה חפשים מיותרים. לעומת זאת הספיקו אותם המלחמות, שהתנהלו מקדמת דנא, מזמן שנתהוו קבוצות חברתיות מיוחדות בלתי תלויות אשה ברעותה. מקודם לא ידעו לנצל עבודת שבויי מלחמה, ומשום זה הרגו אותם פשוט ולפעמים גם זללו את בשרם. עתה, משהתפתח כוח המיצר של העבודה, הם קבלו ערך ידוע ובשביל זה התחילו לתת להם נפשם לשלל ולהשתמש בעבודתם. במקום לשלוט על המצב הכלכלי הוכרחה האלמות, להפך, לשמש למטרות הקדמה הכלכלית. כך הופיעה העבדות. מלכתחילה נעשתה לגורם הייצור העיקרי אצל כל העמים, אשר התפתחו עד הגבול של התפרקות העדה העתיקה. אבל לבסוף היא היתה לאחת הסבות העיקריות של מפלתם. רק בגלל העבדות נעשתה אפשרות חלוקת העבודה באמת מדה פחות או יותר גדולה בין החקלאות והתעשיה, ולה חיב תודה העולם העתיק, ההליניות, על פריחתו. בלי עבדות לא היתה באה לעולם המדינה היונית, החכמה היונית והאמנות. בלי עבדות לא היתה באה לעולם גם האימפריה הרומאית. ולא עוד אלא שעל יסודות העולם היוני

והרומאי התפתחה אירופה דהאידנה; נמצא שבלי העבדות לא יכלה לצמוח התרבות החדשה. אל לנו לשכוח שכל ההתפתחות הכלכלית, המדינית והשכלית שלנו היה לה כתנאי מוקדם משטר כזה, אשר בו הופיעה העבדות כיסוד הכרחי, דבר שהכל מודים בו כיום. במובן זה רשאים אנו לאמור: בלי העבדות העתיקה לא היתה לנו גם סוציאליות זמננו.

מכאן ברור מהו התפקיד שמלאה האלמות ביחס להתפתחות הכלכלית. ראשית, כל כוח מדיני מיוסד בראשיתו על תפקיד כלכלי חברתי וגדל במדה שבני החברה נעשים בגלל התפרקותן של העדות הראשוניות ליצרנים פרטיים ומשום זה מתרחקים קמעא־קמעא מהשתתפות בצרכי צבור. ושנית, אחרי שהכוח המדיני נעשה עצמאי ביחס לחברה ומעבד נהפך למלך אפשר לו להתגלות בכוון כפול. או שהוא פועל ברוח ההתפתחות הכלכלית הישרה של החברה ובכוונה — ואז אין כל מחלוקת בין שני הגורמים האלה וההתפתחות הכלכלית מתקדמת; או שהוא פועל על אף ההתפתחות הזאת, ואז הוא הורס, חוץ מיוצאים מן הכלל בודדים, את ההתפתחות הכלכלית. התופעה האחרונה, המיוחדת במינה, נגלתה במקרי הכבוש הבודדים שעמים ברברים יותר השמידו והגלו את אוכלוסיה של מדינה ידועה והרסו את כוחות היצרנים שלהם מבלי יכלתם להשתמש בהם. כך, אגב, הרסו הנוצרים בספרד המוריטנית מפעלי ההשקאה אשר עליהם נשענו הפלחה והגננות המפותחות מאד של המורים.

כל התפרצות של עמים ברברים אל מדינות תרבותיות מנתקת, מובן מאליו, את ההתפתחות הכלכלית ומהרסת את הכוחות היצרנים. אבל אם הכבוש נמשך זמן פחות או יותר רב נאלצים הברברים לעתים קרובות להסתגל למצב הכלכלי הגבוה של המדינה הנכבשה באותה הצורה שהוא נמצא לאחר

הכבוש: הם נטמעים בין תושבי המקום, ולרוב משנים את לשונם ומתחילים לדבר בלשון העם הנכבש. ובמקום, חוץ ממקרי כבוש, שהכוח המדיני המקומי של איזו מדינה בא במחלוקת עם הגורמים הכלכליים השוררים, כמו שנתגלה עד עכשיו על דרגת התפתחות ידועה בכל המדינות, שם סופה של מחלוקת זו כפעם בפעם — מפלת הכוח המדיני. תמיד, בלי יוצא מן הכלל, פרצה לה דרך ההתפתחות הכלכלית שאינה יודעת רחם; דוגמה ברורה וחותכת ביותר לזה היא המהפכה הצרפתית. אילו היה המצב הכלכלי ויחד אתו גם המשטר הכלכלי של איזו מדינה תלוי בכוח המדיני, הרי אי אפשר היה לגמרי להבין משום מה לא עלה בידי פרידריך־וילהלם הרביעי, אחרי שנת 1848, אף על פי שהיה לו „צבא אמיץ כוח" להרכיב את האגוד המקצועי של האומנים וכל שאר המוסדות הבלים של ימי הבינים לעסק מסלות הברזל ולהפסיק את תהליך ההתפתחות של התעשיה הגדולה שעמד אז בהתחלתו; או משום מה הצאר הרוסי, אשר בידו שלטון מדיני חזק יותר, לא רק שאינו משלם חובותיו, אלא אפילו נאלץ להכנס בחובות חדשים כפעם בפעם באירופה המערבית כדי לשמור על שלטון זה?

(F. E. A. D.)

פרק תשיעי

המטריאליות והסוציאליות בהתפתחותן

פרידת המדעים המדויקים מהמיטפיזיקה. פיור בייל ערער את האמונה במיטפיזיקה. חברת כופרים: לוק וספרו „מוצאו של השכל הבריא". הנומינליות והמטריאליות. בקון אבי המטריאליות והמדעים הנסיוניים: דעתו על מדע הטבע: גובס מכניס שיטה במטריאליות של בקון. תיאיזם אינו אלא צורה נוחה להפטר מן הדת. קונדיליאק מבטל את דעותיהם של שפינוזה, לייבניץ ומלבראנש. מה בין המטריאליות הצרפתית והאנגלית. למרטי ודעותיו. יחס המטריאליות הצרפתית אל הקומוניות. המטריאליות והקומיניות של פוריה ואואוען.

המיטפיזיקה של המאה השבע־עשרה עוד הכילה בתוכה תוכן גשמי חיובי (נזכור את דיקרט, ליבניץ ואת אחרים). היא גלתה תגליות במתימטיקה, בפיזיקה ובמדעים מדויקים אחרים אשר נדמו כקשורים בה. אך כבר בתחילתה של המאה השמונה־עשרה בטל הקשר המדומה הזה. המדעים החיובים נפרדו מעל המיטפיזיקה ותחמו לעצמם את שטחם הם· כל עשרה של המיטפיזיקה היה כלול עכשיו רק בעולם המחשבות ועניני האלהות ודוקה באותו הזמן אשר מהויות ממשיות וענינים ארציים התחילו לרכז מסביבם את כל הגיגם של האנשים. המיתפיזיקה נהפכה להיות שטחית· באותה שנה שמתו המיטפיזיקאים הצרפתיים הגדולים האחרונים של המאה השבע עשרה מלבראנש וארנו, נולדו גילוציו וקונדיליאק.

החוקר שערער כל אמונה במיתפיזיקה של המאה השבע עשרה בכלל היה פיור בייל. נשקו היה הספקנות, אשר היא עצמה היתה מחושלת מנוסחאות־קסמים של המיתפיזיקה. הוא עצמו יצא קודם כל מהמיתפיזיקה הקרטיזיאנית. כשם שהמלחמה בתיאולוגיה הספיקולטיבית הביאה את פייארבך לידי מלחמה בפילוסופיה הספיקולטיבית, משום שנפקחו עיניו לראות בדעותיה של האחרונה תנא דמסיע לתיאולוגיה ועליו היה להכריח את התיאולוגיה לשוב חזרה ממדע מדומה לאמונה גסה וחסרת טעם, כך הביאה הספקנות הדתית את בייל להטיל ספק גם במיטפיזיקה המשמשת בסיס לדת· הוא נעשה להיסטוריקן שלה כדי לכתוב את ההיסטוריה של מותה. הוא הכחיש במיוחד את שפינוזה ואת ליבניץ.

פיור בייל לא רק הרס את המיטפיזיקה בעזרת הספקנות והכין על ידי כך את הקרקע ללמוד את המטיריאליות ואת הפילוסופיה של השכל הבריא, אלא גם הוכיח שאפשרית חברה שכל אנשיה כופרים וכי גם הכופר יכול להיות איש מכובד, שאת האדם משפילה לא הכפירה אלא האמונה התפלה והאליליות.

לפי דברי אחד הסופרים הצרפתיים היה בייל „המיטפיזיקן האחרון של המאה השבע עשרה והפילוסוף הראשון של המאה השמונה עשרה״.

חוץ מהכחשה שלילית של התיאולוגיה והמיתפיזיקה של המאה השבע עשרה נחוצה היתה גם שיטה חיובית אנטימיתפיזית. מורגשה היתה הנחיצות בספר שהיה מכניס שיטה במעשיות החיים והיה נותן לה בסיס תיאורתי. חבורו של לוק „מוצאו של השכל האנושי״ הופיע בשעת הכושר מעבר למצר הים. את הופעתו קדמו בהתלהבות כאת הופעת אורח קרוא וצפוי מזמן.

נשאלת השאלה: האם לא היה לוק תלמידו של שפינוזה? ההיסטוריה ה„טריביאלית״ יכולה לענות: „המטריאליות בתה

וילידת ביתה של בריטניה הגדולה". עוד הסכולסטיקן הבריטי דונס־סקוט שאל את עצמו: „האין החומר מסוגל לחשוב ?"

ובכדי לאפשר נס כזה קרא לעזרת אל־שדי, כלומר הוא הכריח את התיאולוגיה עצמה להטיף למטריאליות. חוץ מזה היה נומינליסטן. (נומינליות־שיטה פילוסופית הסוברת שהשמות הכלליים אינם מביעים את עצם הדברים. המתרגם) הנומינליות היתה אחד היסודות של המטיריאליות הבריטית ובכלל הנה הבטוי הראשון של המטיריאליות.

אך אבי המטריאליות האנגלית האמתי ובכלל אבי המדעים הנסיוניים של הזמן החדיש היה בקון. מדע הטבע הוא בעיניו חכמת־האמת והפיזיקה המבוססת על עדותם של החושים החיצוניים — החלק החשוב ביותר של המדע. אנכסוגור עם הגיאומטריות שלו ודימוקריט עם האטומים שלו מצוטטים אצלו כבני סמכא. לגביה החושים הם נקיים מטעות ומקורה של כל ידיעה. המדע — הוא נסיון ותוכנו בשמוש בשיטה הרציאונלית לנתוני החושים. אינדוקציה, נתוח, היקש, הסתכלות ונסיון הם התנאים הראשוניים של השיטה הרציאונלית. התכונה, הראשונה והחשובה מכל, הטבועה בחומר היא—התנועה. לא רק כתנועה מיכנית ומתימטית אלא עוד יותר כשאיפה, כרוח חיים, כהתאמצות או, כבטויו של יעקב ביים, כיסורי החומר. הצורות הראשונות של החומר הן כוחות חיים טבועים בו ובלתי נפרדים ממנו היוצרים עצמים חיים יחידיים שונים.

בבקון, כביוצר הראשון של המטיריאליות ממונים עדין בצורה תמימית גרעיני ההתפתחות הכל־צדדית של מדע זה. החומר משרה בשמחה בזהרו הבהיר אור על כל פני האדם. להיפך, תורתו של בקון הערוכה בצורה של אפוריזמים מלאה עדין אי־עקביות תיאולוגית.

בהמשך התפתחותה נעשתה המטריאליות חד־צדדית. גובס

הוא שהכניס סדר ושיטה במטריאליות של בקון. תופעות עולם החושים אבדו להן צביונן הבהיר ונעשו למושגים מופשטים של מהנדס. התנועה הפיזית הוקרבה על מזבח התנועה המיכנית או המתימטית. ההנדסה מוכרזת למדע היסודי. המטריאליות נהפכת לאויבת לאדם. כדי להתגבר על רוח איבת־האדם שאינו גוף בשטח שלו, על המטריאליות עצמה להמית את גופה ולהיות סגפנית. היא מופיעה כעצם בעל שכל, אך לעומת זאת היא מפתחת בעקביות אכזרית את כל מסקנות השכל. אם גובס, בסמכו על בקון, אומר, כי התפיסה החושית היא המקור לכל ידיעה, הרי הסתכלות, מחשבה, מושג וכדומה אינם אלא דמויות (פנטומים) של עולם העשיה משולל פחות או יותר צורותיו המצויות אצל החושים החיצוניים, המדע יכול רק לקרוא בשמות לדמויות הללו. אפשר להשתמש בשם אחד להרבה דמויות, אפשר גם שיהיו קימים שמות לשמות. אבל סתירה היא לראות מצד אחד בעולם החושי מקורן של כל המחשבות ולהוכיח מצד שני כי מלה היא דבר־מה יותר ממלה, שחוץ לעצמים הבודדים תמיד, הקימים בהשגה, ישנן עוד תכונות כלליות. סובסטנציה לא־גשמית היא סתירה כמו גשם לא גשמי. גשם, הויה, סובסטנציה—כל זאת היא אידיאה אחת ויחידה׃ אי־אפשר להפריד את המחשבה מאותו החומר החושב אותה, החומר הוא נושא כל השנויים. המלה „אין סופי" היא אבסורדית אם אין פירושה הכשרון שלנו להגדיל בלי סוף כל גודל נתון. מכיון שרק גשמי מצוי לתפיסה ולידיעה הרי אי־אפשר לדעת כלום מהויתו של אלהים. ודאית לי רק הויתי שלי. כל תאוה של אדם היא תנועה מיכנית הנגמרת או המתחילה. האוביקטים של שאיפותינו מהוים אושר. באדם שולטים אותם החוקים אשר בטבע. כוח וחופש מזדהים.

גובס הכניס שיטה בתורתו של בקון, אבל הוא לא הביא ראיה

מפורטת לעקרון הראשי—למוצאן של הידיעה והמחשבות מתפיסתן של תופעות עולם החושים. העקרון הזה של בקון וגובס עובד בידי לוק במסה שלו „ע״ד מוצאו של שכל האדם״.

גובס בטל את הדעות התפלות האלוהיות של המטריאליות הבקונית; קונַלס, דודַל, קורד, הרטליי ופריסטליי הרסו את התחומין האחרונים של הסנסואליות. הלוקית, תיאיזם — לכל הפחות בשביל מטריאליסטן — אינו אלא צורה עדינה ונוחה להפטר מן הדת. כבר הזכרנו עד כמה התאימה הופעת ספרו של לוק לצרכי ההשכלה הצרפתית. בוק בסס את הפילוסופיה של Bon sens, השכל הבריא, כלומר הוא אומר בעקיפין שאי־אפשר לה לפילוסופיה להיות נבדלת מן השכל המסתמך על העדיות של חושי אדם בריאים. תלמידו הקרוב ומבארו הצרפתי של לוק, קונדיליאק כִּוֵן תיכף את הסנסואליות של לוק נגד המיטפיזיקה של המאה השבע עשרה. הוא הוכיח שהצרפתים דחו בזכות מלאה את המיטפיזיקה הזאת כפרי בלתי מוצלח של הדמיון והאמונות התיאולוגיות התפלות. הוא פרסם חבור אשר בו הוא מבטל את שיטתם של דיקרט, שפינוזה, ליבניץ ומלבראנש. בחבורו «Essai sur l'origine des connaissaces humaines» פתח את השקפתו של לוק בהוכיחו שלא רק הנשמה, אלא גם חושי התפיסה, לא רק הכשרון לתפוס מחשבה, אלא גם הכשרון לתפוס את העולם החיצוני. הם עניני הנסיון וההרגל. לפיכך תלויה כל התפתחותו של האדם בחנוך ובתנאים החיצוניים. רק הפילוסופיה האקלקטית דחתה בעוד זמן את קונדיליאק מבתי המדרש הצרפתיים.

ההבדל בין המטריאליות הצרפתית והאנגלית מתאימת להבדל שבין העמים האלה. הצרפתים הוסיפו למטריאליות האנגלית חריפות, בשר דם ומליצה, הם הוסיפו לה ערנות ויפעת זוהר. הם עשו אותה בעלת תרבות. אצל גילויציה, שגם

הוא מסיק מלוק, קבלה המטריאליות אופי צרפתי אמתי. משתמשים בה באופן ישר בחיים החברתיים. Heloctius, «De l'homme) הרשמים מתקבלים ע"י החושים החיצוניים, אהבה עצמית, התענגות ותועלת עצמית מתוך הבנה נכונה מהוים יסודו של המוסר. השויון הטבעי של הכשרונות הרוחניים של האנשים, האחדות של הצלחות השכל ושל הצלחות התעשיה, טובת לב האדם הטבעית, הכל–יכולת של החנוך–הנה הנם היסודות העיקריים של שיטתו.

חבוריו של לַמֶרְטִי הם הם נסיון לאחד את המטריאליות הקרטיזיאנית*) עם האנגלית. למרטי משתמש בפיזיקה של דוקרט לכל פרטיה. ספרו L'homme-machine בנוי בצלם „החיה מכונה" של דיקרט. בספרו של גולבך Systeme de la natur החלק המוקדש לפיזיקה הוא כמו כן אחוד המטיריאליות הצרפתית והאנגלית. אך תורת המוסר נשענת אליבי דאמת, על מוסרו של גילויציה. רובינה, אותו המטריאליסטן הצרפתי, שיותר מכל שמר על חקשר עם המיטפיזיקה ומשום כך זכה לתהלה מפי היגל מסתמך באופן ברור על ליבניץ.

על וולניי, דיופואי, דידרו ואחרים אין לנו צורך לדבר כעל פיזיקרטים, מאחר שבררנו מצד אחד מוצאה הכפול של המטיריאליות הצרפתית מהפיזיקה של דיקרט ומהמטיריאליות האנגלית ומצד שני הראינו את הנגוד שבין המטיריאליות הצרפתית והמיטפיזיקה של המאה השבע עשרה, מיטפיזיקה של שפינוזה, מלבראנש וליבניץ. הגרמנים הרגישו בנגוד הזה רק אחרי שהתחילו הם בעצמם במלחמה במיטפיזיקה הספיקולטיבית. כשם שהמטריאליות הקרטיזיאנית הולכת ונעשית מדע הטבע

*) על שם המתימטיקן והפילוסוף הצרפתי קרטיזיוס קונטוס חי בשנות 1596—1650. המתרגם.

במלוא מובן המלה, ככה מוביל ענף אחר של המטריאליות הצרפתית ישר אל הסוציאליות והקומוניות. אין צורך בהסתכלות יתרה בכדי למצוא בתורות המטריאליות על דבר הנטיה הטבעית אל הטוב, כשרון השכל השוה לכל בני האדם, הנסיון הכליכול, ההרגל, החנוך, השפעת התנאים החיצוניים על האדם, הערך החשוב של התעשיה, היתר ההתענגות וכו' וכו' — את קשרן ההכרחי של הקומוניות והסוציאליות—אם האדם בורא לעצמו מן העולם המוחשי והנסיון בתוך אותו העולם המוחשי את כל הידיעות, ההרגשות, וכו' וכו' הרי, שמע מינה, הדבר נוגע כאן ביצירת עולם מוחשי כזה, שהוא יוכל להשיג ממנו את האנושי באמת ושיתרגל להרגיש את עצמו איש בין אנשים.

אם התועלת הנכונה היא — עקרונה של כל תורה מוסרית הרי, שמע מינה, שתועלת האדם הפרטי צריכה להתאים אל תועלת כל האנושיות. אם האדם איננו חפשי במובן החמרי... אז צריך לא להטיל עונש על החטא הבודד, אלא לבער את מקורות החטאים המתנגדים לחברה ולתת לכל יחיד בחברה רוָחה לגילויי חייו העקריים. אם האדם נברא על ידי התנאים, הרי מן ההכרח לסדר את התנאים האלה באופן אנושי. אם האדם נועד על ידי הטבע לחיות חיי חברה, הרי הוא מפתח את טבעו האמתי רק בתוך החברה, וחוזק טבעו יש למדוד לא בכוחו של אדם בודד, אלא בכוחה של האנושיות כולה. פוריֵה בונה את שיטתו באופן בלתי אמצעי על יסוד תורת המטריאליות הצרפתית. הבַבּוּביסטים היו מטריאליסטים גסים בני בלי תרבות, אולם גם הקומוניות המפותחת— מוצאה ישר מהמטריאליות הצרפתית. זו האחרונה באותה צורה שנתנה לה על ידי גילויצי, שבה לארץ מולדתה — לאנגליה. על תורת המוסר של גילויצי בונה בנטם את שיטתו, שיטת התועלת אגב הבנה נכונה. על בנטם מבסס אואוען את הקומוניות האנגלית.

הצרפתי קבה שגורש אל אנגליה מתפעל מן האידיאות הקומוניסטיות אשר שם ושב אל צרפת ונעשה בה לבא כוח הקומוניות המפורסם ביותר. אף על פי שבאותה שעה עצמה היה גם השטחי ביותרי הקומוניסטים הצרפתים המלומדים ביותר דיזמי, הַיְ ודומיהם פתחו, כמו אואוען, את תורת המטריאליות בתור תורת ההומניות הריאלית ובתור בסיס הגיוני לקומוניות.

(K· M. u. F. E. II Die Heilige Familie 235—240)

פרק עשירי

מאוטופיה למדע

דעות סין־סימון על מצב החברה בזמנו. הבקרת של פוריה על המשטר הקים. המהפכה בתעשית אנגליה. התלאות שבאו לרגליה על ההמונים. אואוען ופעולותיו הראשונות במנשסטר. ההצלחה הגדולה שהצליח בתקנותיו לטובת הפועלים בניו־לינרק. גני הילדים הראשונים. אואוען והוכחותיו על דבר כחות הייצור של הפועלים. במדה שתנאי חייהם של הפועלים טובים כן יגדל פריון עבודתם. דעותיו הקומוניות של אואוען והתמסרותו להן. מעשיותו בתכניות חברת העתיד. מצב אואוען בחברה קודם שנעשה לקומוניסטן ואחר כך. השפעתו על התחוקה לטובת הפועלים. החברות הקואופרטיביות מיסודו של אואוען. ממון ניר שיחידתו שעות עבודה. העובדות הוכיחו קיומה של מלחמת מעמדות. על ידי זה התברר שמשטר החברה הבא הוא תוצאה הכרחית מהתפתחות החברה. מה מבאר גלוי הערך הנוסף. הסוציאליות המדעית.

הצד האוטופיסטי שבתורות הסוציאליסטיות נעשה זה מזמן לנחלת ההיסטוריה ואנו לא נתעכב עליו אף רגע בהשאירנו זאת לתגרנים הספרותיים לחטט בהזיות המצחיקות הללו ולהתענג על פכחות מהלך מחשבותיהם הם בהשואה עם „הבלים" כאלה. בהרבה חפץ לב יותר נשתדל למצוא מתחת לצעיפים הדמיוניים גרעיני מחשבות גאוניות הנפוצים לרוב בתורות האוטופיסטים הגדולים, רק בלתי נראים לבעלי־הגוף העורים.

כבר ב„מכתבים מג׳ניבה" של סין־סימון אנו מוצאים את ההנחה ש„הכל חייבים בעבודה"; באותו חבור עצמו הוא מסיק ששלטון האימתנות בצרפת היה שלטון ההמונים הדלים.

בהיותו נעלה מכל בני דורו הוא מצהיר באותה המדה בשנת 1814 מיד לכניסתם של בעלי הברית אל פריס ואחר כך בשנת 1815 בתקופת „מאת הימים", שברית בין צרפת ובריטניה ובין שתי המעצמות הללו וגרמניה היא הערבון היחידי להתפתחות אירופה ופריחתה בשלום. הרבה מן העוז וראית הנולד למרחוק היו דרושים כדי להטיף בשנת 1815 לצרפתים ברית עם המנצחים בוָטירליאו.

אם רחבות דעותיו הגאוניות של סין־סימון אפשרה לו לתפוס את עֻברי כל האידיאות הסיוציאליסטיות הבאות, שאינן שיכות לכלכלה גרידא,—הרי פוריה מצדו הוא נותן לנו בקרת מעמיקה ומושכת את הלב למשטר החברתי הקים, המובעת בשנינות צרפתית טהורה. הוא מגלה את השקר שבדברי הנביאים הנלהבים של הבורגנות שלאחר המהפכה ושל המחניפים המשוחדים שבזמן החדיש. הוא מפענח בלי רחמים את כל הדלות המוסרית והחמרית של עולם הבורגנות ומצינה מול ההבטחות המזהירות לביאת מלכות השכל, התרבות, הנושאת אושר לכלם וההשתלמות האין־סופית של המין האנושי; הוא מראה מהי המציאות האומללה, המרודה והדחוקה המתאימה לנאומי התהלה והרהב של האידי־אולוגים הבורגנים בני זמנו ושופך את כל לעגו השנון על הכשלון המלא של האמרה (פרזה). על פי ערות תכונתו אין פוריה רק מבקר, אלא גם סטיריקן ואפילו הסטיריקן הפי גדול של כל הזמנים. בקוים קשים וקולעים הוא מצייר את הרמאות הספסריות ורוח התגרנות הזעירה שצררה את המסחר הצרפתי בתקופה שלאחר המהפכה. בהצלחה מרובה מזה עלה בידו לתאר את היחסים שבין המינים בקרב החברה הבורגנית ומצבה של

האשה בה. הוא הראשון שהביע את הרעיון, שאת דרגת החופש שהשיגה חברה ידועה אפשר למדוד בחופש הרב או המעט של האשה בחברה זו.

באותו הזמן שעל צרפת עבר סער המהפכה נעשתה באנגליה מהפכה חשאית אבל לא פחות חשובה: הקטור והמכונות הפכו את המנופקטורה לתעשיה גדולה ובעצם הדבר הזה הפכו את כל היסודות של החברה הבורגנית. המהלך המתון והנרדם של המנופקטורה נהפך באמת לפרק זמן של „שאיפות תעשיה נסערות". ההתפלגות של החברה לרכושנים גדולים ולפרוליטריונים מחוסרי כל נעשתה במהירות מוסיפה והולכת בהרסה את מעמדות־הבינים. המעמד הבינוני שעמד איתן בעבר נהפך והיה בהווה להמון מתנודד רעוע של בעלי־מלאכה וסוחרים זעירים המהוה חלק של הישוב המובטח והמיושב פחות מכל. משטר הייצור החדש עודנו נמצא על המדרגות הראשונות של התפתחותו, הוא היה עדין טבעי, כנה, משטר הייצור היחידי האפשרי בתנאים הנתונים, ובינתים הספיק כבר להוליד תלאות חברתיות משועות המון מחוסרי דירות התקבצו בסימטאות המזוהמות ביותר של הערים הגדולות; נהרסו הקשרים המסורתיים, ההוי הפטריארכאלי במשפחה, אפילו המשפחה עצמה; הארכת יום העבודה עד גבול האפשרות ענתה והגיעה בעבודת פרך ביחוד את הילדים ואת הנשים; שחיתות המדות בקרב אוכלוסי הפועלים, שהוטלו לפתע אל תנאי קיום חדשים, הגיעה למדות מדהימות. והנה לתקן את יחסי החברה הגורמים לתלאות כאלה בא רוברט אוּאוֶען, חרשתן בן 29, שאחד בקרבו כשרון נדיר של דַבָּר ומנהיג ופשטות גבוהה וילדותית כמעט של האופי.

רוב אחיו למצב ראו במהפכה התעשיתית אי־סדר ותוהו ובוהו הנוחים לצוד דגים במים עכורים ולהתעשרות מהירה. אוּאוען חפש בה תנאים טובים ונוחים לעצוב שאיפתו האהובה

עליו המכניסה סדר בתוהו ובוהו. כבר נסה, ולא בלי הצלחה, להשתמש בה במנשסטר בהיותו מנהל בית חרשת שהעסיק חמש מאות פועלים. משנת 1800 עד 1829 נהל בית חרושת גדול לטוית צמר גפן בניו־לינרק בשוטלנד ובהיותו שותף בעסק פעל כאן בחופש גדול יותר ובהצלחה כזו, שבמהרה התפרסם שמו בכל אירופה. האוכלוסיה בלינרק, שגדלה לאט לאט עד שהגיעה ל־2500 ושהיתה ערב רב של אנשים שונים ומשונים, רובם נשחתים מאד, הפך הוא למושבה למופת. אשר שכרות, משטרה, בתי סוהר, בתי דין, צדקה והצורך בה נעשו לדברים בלתי ידועים בה. הוא השיג את מטרתו אך ורק בזה שהעמיד את הפועלים במצבים המתאימים ביותר לערך האנושי ודאג לחנוך טוב לדור ההולך וגדל. בניו־לינרק נפתחו לראשונה גני ילדים, המצאתו של אוּאוֶן. בהם נתקבלו ילדים מבני שנתים ומעלה והתנהגו אתם שם כל כך טוב, שבעמל רב עלה בידי ההורים להוציא משם ולהוליך הביתה את החניכים הרכים. יום העבודה הופחת עד ל $10\frac{1}{2}$ שעות בעוד שבבתי החרשת שהתחרו בו נמשכה העבודה עד 13 ו־14 שעות, וכשהמשבר במסחר צמר גפן הכריח להפסיק את העבודה במשך ארבעה חדשים, המשיכו הפועלים לקבל את שכרם המלא. ואחרי כל זאת הכפיל בית החרשת את ערכו והכניס תמיד לבעליו רוחים יפים מאד.

אבל כל זה לא נתן ספוק לאוּאוֶן. המצב שהפועלים היו נתונים בו על ידו לא היה מתאים בעיניו לערך האנושי. „האנשים האלה – עבדי הם", היה אומר; תנאי החיים הטובים ביחס של פועלי ניו־לינרק היו בלתי דים כדי התפתחות שכלם ואופים וכדי בחירה חפשית בעבודה לפי רוחם וכשרונותיהם – על אחת כמה וכמה. בינתים יצר החלק העובד של 2500 האנשים האלה כמות כזו של עושר בעין, שליצירתו לפני 50 שנה היתה דרושה עבודתם של 600.000 איש. שאלתי את נפשי: אנה בא

ההבדל שבין כמות המיצרכים, הנאכלים ע״י 2500 איש לאותה הכמות שהיו זקוקים לה ה 600.000 האנשים?״ התשובה היתה ברורה. את ההבדל הזה קבלו בעלי בית החרשת בצורת 30.000 לי״ש הכנסה שנתית נוספת של 5% של הקרן היסודית שבעסק. תשובה זו התאימה במדה יתרה לשאר בתי החרשת שבאנגליה מאשר לניו־לינרק. „בלי מקור חדש של עושר, שנוצר ע״י המכונות לא היתה האפשרות לנהל את המלחמה כדי למגר את נפוליאון ולהחזקת העקרונים האריסטוקרטיים של סדר החברה. והכוח הזה היה מעשה ידי הפועלים״. להם היו צריכים על כן להיות שיכים גם פירותיו. הכוחות הכבירים החדשים של הייצור, ששמשו עד עכשיו רק להתעשרות יחידים ולהשתעבדות ההמונים, נדמו לאואוען ליסודות שנויים בחברה והיו צריכים להיות לטובת הכל בתורת קנין החברה.

בסביבה מעשית כזו, המיוסדת על חשבון מסחרי, קמה הקומוניות של אואוען ועד הסוף עמד בה אופיה המעשי. כך, בשנת 1823 חבר אואוען תכנית מושבות חקלאיות, שמטרתן היתה להציל את אירלנד מתלאותיה וצרף לה חשבון מפורט של ההון היסודי הדרוש להוצאות השנתיות וההכנסות המשוערות. בתכניתו האחרונה של משטר העתיד נותן אואוען את דעתו במיוחד לצד התכני שבדבר, מעבד בדיקנות את כל הפרטים, מצרף לזה מפות, תכניות וציורים והכל נעשה במומחיות כזו, שאילו נתקבלה שיטתו בתקוני החברה היה מעט מאד לחלוק על הפרטים אפילו למומחה מיוחד בדבר.

המעבר לקומוניות היה לנקודת מפנה בחיי אואוען. כל זמן שעסקנותו היתה מתוך נדבת לב לבד היתה גורמת לו עושר וכבוד, פרסום והסכמה כללית. הוא היה אז המפורסם בכל גדולי אירופה. לנאומיו הקשיבו לא רק בני מעמדו אלא גם מלכים ורוזנים. אבל תיכף לפרסמו את תורותיו הקומוניסטיות

נגלה הצד השני של המטבע. שלושה מכשולים גדולים גדרו, לדעתו, את הדרך לתקוני החברה: הקנין הפרטי, הדת וצורת הנשואין הנוכחית. ביצאו למלחמה נגד המכשולים האלה, ידע שעתיד הוא להיות מוחרם בקרב החברה הרשמית וכל עשרו יאבד לו; אבל כל זה לא הפחיתו אף כמלוא השערה את מרץ התקפתו. השערתו נתקימה: החברה הרשמית הקיאה אותו; כשהעתונות עברה עליו בשתיקה, משהתרושש בגלל הנסיונות הקומוניסטיים באמריקה, אשר בלעו את כל עשרו — פנה ישר אל מעמד הפועלים והמשיך את עבודתו בקרבו עוד שלשים שנה. כל התנועות החברתיות, כל ההצלחות האמתיות שמעמד הפועלים השיג באנגליה קשורות בשמו של אואוען. כך, בשנת 1819 נתקבל, בגלל השתדלותו האמיצה במשך חמש שנים, החוק הראשון המגביל את זמן עבודתם של הנשים והילדים בבתי החרשת. תחת נשיאותו התכנס הקונגרס הראשון אשר בו התאחדו כל הטריד־יוניונים של כל אנגליה להסתדרות בעלי מלאכה אחת גדולה, הוא הוא המארגן, בתורת דרגות מעבר למשטר חברתי קומוניסטי כלו, את החברות הקואופרטיביות הראשונות (צרכניות ויצרניות) מועילות כבר בזה, שהן הראו את האפשרות המלאה להסתפק בלי סוחרים ובעלי בתי חרשת. חוץ מזה סדר שוקים אשר המיצרכים הוחלפו בהם בעזרת ממון ניר שהיחידה שלו היו שעות עבודה. השווקים האלה מן ההכרח היה שיכשלו, אבל הם שמשו כעין הקדמה לבנק של פרודון, ונבדלו ממנו רק בזה, שממציאם לא הרים את ערכם עד לידי תרופה כללית לכל צרה שלא תבוא והוצעו רק כצעד ראשון לשנוי יסודי של כל החברה.

עובדות חדשות אלצו לבקר מחדש את כל ההיסטוריה הקודמת והתברר שכולה, חוץ מהמצב הקדמון, היתה היסטוריה של מלחמת מעמדות ושכל מעמדות החברה האלה הנלחמים זה

בזה הם בכל מומנט ידוע תוצאה של היחסים אשר בין הייצור ובין החלוף בקצור יחסי הכלכלה של זמנם. כל משטר כלכלי של החברה בכל תקופה מסוימת הוא אותו הרקע אשר בתכונותיו מתבארת בחשבון הסופי כל העליה המתהוה בסך־הכל של המוסדות המדיניים והמשפטיים, כמו גם של ההשקפות הפילוסופיות, הדתיות ואחרות של כל פרק היסטוריה ידוע. היגל שחרר את ההבנה בהיסטוריה מן המיטפיזיקה – הוא עשאה לדיאלקטית – אלא שהשקפתו הוא עצמו עליה היתה במהותה אידיאליסטית. עכשיו גורשה האידיאליות ממנוסתה האחרונה – משדה ההיסטוריה; עכשיו נעשתה ההבנה בהיסטוריה מטיריא־ליסטית, עכשיו נמצא הדרך להבנת ההכרה העצמית של האדם בתנאי הקיום של האדם במקום שהתנאים האלה נתבארו קודם בהכרה העצמית של האדם.

לפיכך אין הסוציאליות עכשיו המצאתו המקרית של שכל זה או אחר, אלא תוצאה הכרחית של מלחמת שני מעמדות שהתהוו היסטורית: הפרוליטריון והבורגנות. תעודתה אינה כבר לבדות מלב משטר חברתי משוכלל ביותר, אלא לחקות את התהליך ההיסטורי הכלכלי שבתוצאתו ההכרחית קמו המעמדות הנזכרים על מלחמת הבינים שלהם, ולמצוא במצב הכלכלי, שנוצר על ידי התהליך הזה, אמצעי לפתרון המלחמה הזאת. אבל גם התורה הסוציאליסטית הקודמת לא התאחדה עם ההשקפה המטריאליסטית זו על ההיסטוריה, כשם שהשקפות המטריא־ליסטים הצרפתיים על הטבע לא יכלו להתאחד עם הדיאליקטיקה וידיעת־הטבע החדשה. אף על פי שהתורה הסוציאליסטית העבירה את המשטר הקים ותוצאותיו תחת שבט הבקרת, אבל לא יכלה לבארו, נמצא שלא יכלה למצוא תרופה לו. היא יכלה רק להכריז עליו שלא יצלח לכל. ככל אשר הרבתה להתקומם נגד נצול מעמד הפועלים הבא בהכרח במשטר הייצור הזה כן פחתה

יכלתה לבאר באופן מוחשי את מהותו של הנצול הזה ומקורו. הבאור הזה נמצא משגלו את הערך הנוסף. הוכח שהקנית עבודה בלתי נפרעת היא הצורה היסודית של משטר הייצור הרכושני ושל נצול הפועלים הטבעי לו. וכי אפילו במקרה שהרכושן קונה כוח העבודה בערכו המלא, שיש לו בשוק בתורת סחורה, הוא מוציא ממנו מכל מקום ערך יותר מזה ששלם בעדו ושערך נוסף זה הוא מקור הסך הכל של הערכים אשר בגללו מצטבר בידי המעמדות העשירים עושר של קנינים ההולך וגדל תמיד, כך התברר מוצאו של המשטר הרכושני וגם הייצור של הרכוש עצמו.

על שתי התגליות הגדולות האלה—ההבנה המטריאליסטית בהיסטוריה וגלוי סודו של הייצור הרכושני באמצעות המושג על הערך הנוסף—עלינו להודות למרכס. בגללם נעשתה עכשיו הסוציאליות תורה שללמוד אנו צריכים ולפתחה לכל פרטיה ולקשר ההדדי של חלקיה המיוחדים.

(פ. אנגלס התפתחות הסוציאליות מאוטופיה למדע)

פרק אחד־עשר

תפקידו של הפרוליטריון

הסוציאליות והקומוניות בשנת 1847. השיטות האוטופיות והמדע. אין לנמק את הקומוניות בתורת המדות. נמוקה של הקומוניות הוא הנגוד שבין דרגת ההתפתחות של כוחות הייצור ובין אופן הייצור. תנאי עברתה של החברה הרכושנית לצורה גבוהה יותר. השבון הממלכתי על מכשירי הייצור אינו שולל מהם את אופים הרכושני. הסוציאליות המדעית היא הבטוי התמורתו של תנועת הפרוליטריון.

בשעה שהופיע „המניפסט הקומוניסטי" אי אפשר היה לנו לקרוא לו „המניפסט הסוציאליסטי". בשם סוציאלסטים היו מכנים בשנת 1847 לשני מיני אנשים. מצד אחד – את המחזיקים בשיטות הזיה שונות: האואוניסטים באנגליה, הפוריוריסטים בצרפת. אלה ואלה נתפרדו אז לכתות שהתנונו והלכו וגועו. מצד שני את בעלי התכניות השונים רבי הגונים, אשר עם שריוניהם השונים ועם הטלאים אפשריים ביותר רצו להרחיק את הצרות החברתיות מבלי לנגוע לא ברכוש ולא בריוח.

בשני המקרים היו אלה – אנשים, העומדים מחוץ לתנועת הפועלים, אשר בקשו עזרה בעיקר אצל „המעמדות המשכילים". להפך אותו חלק של מעמד הפועלים, אשר, בהוכחו שמהפכות מדיניות בלבד אינן דיות ודרש התחדשות יסודית בחברה, קרא אז לעצמו קומוניסטים. זאת היתה קומוניות בלתי מעובדת עדין, רק אינסטינקטיבית, לפעמים גם גסה במדה ידועה, אולם היא היתה די־חזקה בכדי להוליד שתי שיטות

של קומוניות אוטופית: בצרפת את הקומוניות „האיקרית" של קבה בגרמניה את הקומוניות של ויטלינג. בשנת 1847 היתה הסוציאליות — תנועה בורגונית והקומוניות — תנועת פועלים.

הסוציאליות היתה, לכל הפחות על היבשת, אצילית (סלונית) הקומוניות — ממש ההפך של זו. ואחר שכבר אז החזקנו בדעה ש„שחרור הפועלים צריך להיות פועל ידיו של מעמד הפועלים עצמו" — לא יכולנו לפקפק על רגע באיזה משני השמות לבחור. גם אחרי לא כן עלה על לבנו לותר על השם הזה".

(הקדמת אנגילס למניפסט הקומוניסטי)

כשם שחכמי הכלכלה הם באי כח המדע של המעמד הבורגני כך הסוציאליסטים והקומוניסטים הם התיאורטיקנים של הפרולטריון. כל עוד שהפרולטריון לא התפתח עדין למדרגת מעמד, כל עוד שמלחמת הפרולטריון נגד הבורגנות עדין אינה נושאת אופי מדיני, כל זמן שכחות היצירה עוד לא התפתחו במעי הבורגנות עצמה עד כדי לאפשר לראות מראש את התנאים החמריים הנחוצים לשחרור הפרולטריון ליצירת חברה חדשה–התיאוריתיקנים האלה הם רק אוטופיסטים, אשר בכדי לחלץ את המעמד המנוצל מצרותיו הם בודים שיטות ומבקשים מדע מחדש. אבל במהלך ההיסטוריה והתפתחותה מתברר אופי מלחמת הפרולטריון יותר ויותר ולתיאוריתקנים האלה אין עוד צורך לחפש את המדע בתוך ראשם; צריכים הם רק להבין מה שעיניהם רואות ולהיות כלי מבטאה של המציאות. כל עוד הם מחפשים מדע ורק יוצרים שיטות, כל זמן שהם עומדים בראשית המלחמה — הם רואים בעני ובחסר רק עני וחסר ואינם מרגישים בהם את הצד המהפכני, אשר יהרס את כל החברה הישנה עד היסוד. אולם מרגע זה המדע עצמו, מהיותו תולדתה של תנועה היסטורית, נספח בדעה צלולה אליה, הוא חדל מהיות דוקטריני ונעשה למהפכני. (E. d. P. 109)

המסקנה המעשית מתורת ריקרדו, שלפועלים, כליצרנים היחידים האמתיים, שייכת כל התוצרת החברתית — שהיא תוצרתם הם — מוליכה ישר אל הקומוניות. אבל מסקנה זו, כמו שכבר הוכיח מרכס, מבחינה כלכלית איננה נכונה מצד הפורמלי, יען כי בה מערבים חוק מוסרי בתורת הכלכלה. על פי חוקי הכלכלה הבורגנית אינו שייך החלק הכי גדול של היצור לפועלים אשר יצרוהו. והיה אם נאמר: „זה — עול, ככה לא יעשה" אז, ראשית, אין זה נוגע לכלכלה. אנו אומרים רק, שעובדה כלכלית זו מתנגדת לרגשנו המוסרי. ולכן אין מרכס מבסס מעולם את דרישותיו הקומוניסטיות בזה, אלא הוא מסיק אותו מן ההרס ההכרחי ההולך ונעשה לעינינו יותר ויותר בכל יום במשטר הייצור הרכושני. הוא רק אומר, שהערך הנוסף הוא עבודה שלא שלמו בעדה. וזוהי — עובדה פשוטה. אולם מה שאיננו נכון מצד הפורמלי מבחינה כלכלית—אפשר לו להיות נכון מבחינת ההיסטוריה העולמית. אם הכרת ההמונים המוסרית מכריזה על עובדה כלכלית — כגון על העבדות או השתעבדות האכרים בשעתה — שהיא מתנגדת לצדק, סימן שעובדה זו כבר בלתה מזוקן, שהתהוו עובדות כלכליות אחרות, אשר בגללן נעשתה העובדה הקודמת לכבדה מנשוא ולחסרת כל ערך. מאחורי אותו הדבר, שמצד הפורמלי איננו נכון לפי חוקי הכלכלה, אפשרי תוכן כלכלי נכון מאוד.

(הקדמת אנגילס E. d. P. IX)

אלו היה בטחוננו במהפכה הקרובה לבוא בסדר חלוקת פרי העבודה שבזמננו, עם כל סתירותיו הנוראות של עניות ועושר מופרז, רעב ופזרנות — נשען רק על ההכרה שסדר חלוקה זה איננו צודק, שהצדק מוכרח סוף סוף לנצח—הרי היינו נתונים במצב גרוע מאוד ותוחלתנו היתה — תוחלת ממושכה. בעלי המסתורין של ימות הבינים כבר הכירו באי צדקת הנגודים המעמדיים.

בראשית ימי ההיסטוריה החדשה לפני שלש מאות והמשים

שנה הכריז בפומבי על זה תומס מיונצר. בעת המהפכות הבורגניות והצרפתית נשמע גם כן קול קורא זה ונחבא. ואם הכרוז הזה להכחיד את הסתירות המעמדיות וההבדלים שבין המעמדות, אשר עד שנת 1830 לא מצא לו אזנים קשובות בקרב המון העמלים הנגשים הנענים, מוצא לו עכשיו הד בלבות מיליונים, אם הוא עובר עכשיו ממדינה למדינה במדרגה זו ובכוח זה שבם מתפתחת התעשיה הגדולה בכל המדינות המיוחדות; אם רק בימי דור אחד רכש לו כרוז זה עוז ועצמה לעמוד בפני כל הכוחות המאוחדים כנגדו ויכול להיות בטוח בנצחונו הקרוב — במה אפשר לבאר כל זאת? רק בזה, שהתעשיה הגדולה של זמננו יצרה מצד אחד את הפרולטריון—מעמד, אשר בפעם הראשונה בהיסטוריה הוא יכול להעמיד דרישה להכחיד — לא את ארגון מעמדי מיוחד זה או אחר, לא את זכות מעמדות מיוחדת זו או אחרת, — אלא את המעמדות בכלל — מעמד שהוא נתון במצב כזה שהוא מוכרח להגשים את הדרישה הזאת ולא, — הוא עתיד לרדת למדרגת הסבל הסיני; מצד שני יצרה אותה התעשיה הגדולה עצמה את הבורגנות, מעמד השולט באופן מונופולי בכל מכשירי הייצור ובכל אמצעי קיום האדם ההכרחיים, אולם הוא מוכיח בכל פרק של פריחה והמשבר הבא אחריו, שהוא איננו מוכשר להמשיך את שלטונו במכשירי הייצור אשר גדלו ממעל לכוח שלטונו; מעמד, אשר בהנהלתו הולכת החברה הלוך וקרב לאבדון, כקטר זה, שאין בכוח המכונן שלו לפתוח בשעתו את הברז העשוי להפתח בשעה של סכנה.

במלים אחרות, זה מתבאר במה, שכחות היצירה, אשר נוצרו על ידי משטר הייצור הרכושני שבזמננו, כן גם השיטה של חלוקת היצורים שהונהגה על ידו, באו בסתירה נוראה עם משטר הייצור זה עצמו, ובמדה כזו שסכנת אבדון נשקפת לכל החברה אם לא תבוא מהפכה במשטר הייצור והחלוקה. בעובדה חמרית זו, הגלויה לעין כל והחודרת באופן ברור פחות או יותר בהכרת בלתי מנוצח אל הכרת הפרולטריון המנוצל, בעובדה זו, ולא בהשגותיו של מלומד יושב

בלשכה זה או אחר בדבר הצדק והרשע, מונח הערבון לנצחונה הבטוח של הסוציאליות. (A. D. 161–162)

משעה שהפועלים נהפכו לפרולטריונים ותנאי עבודתם — לרכוש; משעה שמשטר הייצור הרכושני עמד על רגליו שלו — המשך הפיכת העבודה לחברתית והמשך העברת האדמה ושאר אמצעי הייצור לנצול חברתי, כלומר, הפיכתם לאמצעי ייצור חברתיים, הוה אומר המשך החרמתו של הרכוש הפרטי מקבל צורה חדשה. מעכשיו נשאר להחרים לא קנינו של פועל חפשי, שיש לו משק פרטי, אלא את רכוש הרכושני, המנצל הרבה פועלים. החרמה זו נעשית על ידי פעולת החוקים הפנימיים של הייצור הרכושני עצמו, באמצעות התרכזות הרכוש. רכושני אחד מחרים תמיד הרבה רכושנים. על ידי התרכזות זו, או החרמה זו של הרבה רכושנים על ידי רכושנים מעטים, מתפתחת במדה יותר ויותר גדולה הצורה הצבורית של תהליך העבודה, ההשתמשות הטכנית במדעים; נצול שיטתי של האדמה; התחלפות מכשירי העבודה באחרים שאפשר להשתמש בהם רק ברכוז פועלים רבים, חסכון כל אמצעי הייצור על ידי זה שמשמשים בכלם בבת אחת בתור אמצעי ייצור של עבודה חברתית מצורפת; שתוף כל העמים ברשת השוק העולמי והנהגת משטר רכושני בין־לאומי. יחד עם הפחתת נסיכי הרכוש התוססים ושולטים באופן מונופולי בכל התועלת של תהליך השנויים, הולכים הלוך ורב עוני וריש, לחץ, עבדות, תרבות רעה, נצול. אלא שיחד עם כל זאת מתגבדת התמרמרות מעמד הפועלים ההולך הלוך וגדל המתלמד, המתאחד והמתארגן על ידי המנגנון של תהליך הייצור הרכושני. המונופולין של הרכוש נעשה לכבלי ברזל לאותו אמצעי הייצור, אשר התפתח יחד עמו ובהשפעתו. התרכזות מכשירי הייצור והשתנות העבודה לחברתית מגיעות עד למדרגה כזו, שבה כבר אינן

יכולות להצטמצם בקליפה הרכושנית. היא מתפוצצת. הקיץ הקץ על הקנין הפרטי הרכושני. את המחרימים מחרימים.

משטר הקנין הרכושני, הנובע ממשטר הייצור הרכושני, הקנין הפרטי הרכושני, הוא השלילה הראשונה של הקנין האינדיבידואלי הפרטי המיוסד על עבודה פרטית. אבל הייצור הרכושני יוצר בהכרח של תהליך טבעי את שלילתו שלו. זאת היא שלילתה של שלילה. היא מחדשת לא את הקנין הפרטי אלא את הקנין האינדיבידואלי על יסוד קניני התקופה הרכושנית, כלומר על יסוד קואופרציה ועל קנין כללי על האדמה ועל שלטון כללי במכשירי הייצור שנוצרו ע״י העבודה עצמה.

הפיכת הקנין הפרטי המפוזר, המיוסד על עבודה עצמית של היצרנים — לרכושני היא, כמובן, תהליך ממושך, קשה וכבד הרבה יותר מאשר הפיכת הקנין הפרטי הרכושני, שלמעשה הוא כבר מיוסד על ייצור חברתי, לקנין חברתי. שם נחוץ היה לגזול את הרבים, את המוני העם, ע״י גוזלים מועטים וכאן נחוץ יהיה לגזול את המועטים ע״י המוני העם הרבים.

(K. 1 788, 790, 791.)

לא זה שכוחות היצירה הולכים ועוברים לקנין חברות מניות ולא זה שהם עוברים לקנין המלכות שולל מהם את האופי הרכושני. בנוגע לחברות מניות דבר זה גלוי וידוע לכל. ובנוגע למלכות זמננו — הנֶה רק ארגון שהחברה הבורגנית יוצרת לה כדי להגן על תנאי משטר הייצור הרכושני מפני שאיפות הפועלים, או רכושנים בודדים. מלכות זמננו, תהא צורתה איזו שתהא, אינה אלא מכונה רכושנית, שלטון רכושנים, רכוש צבורי מופשט. כל מה שהיא מרבה לצבור בידיה את אמצעי הייצור היא מוסיפה להיות רכוש צבורי אמתי, וכן תרבה לנצל את אזרחיה. פועלים

ישארו פועלים נשכרים, פרוליטריונים; היחסים הרכושנים לא יבטלו בשום אופן, אדרבה הם עוד יתחדדו.

קנין המלכות על מכשירי הייצור אינו פתרון הסתירה, אולם הוא כולל בקרבו את האמצעי הפורמלי, את המפתח לפתרונה.

פתרון זה אפשרי רק במה שיכירו למעשה בטבע החברתי של כוחות היצירה שבזמננו, כלומר, שיביאו את אמצעי הייצור, ההרכשה והחלוקה לידי הקבלה אל האופי החברתי של אמצעי הייצור. אולם זה אפשר רק במקרה כשהחברה תרכוש לה באופן גלוי וישר את כחות הייצור, אשר עברו מעל לכל הנהלה אחרת.

בזה יודו מדעת, שהיוצר הוא האופי החברתי של כוחות היצירה והתוצרת; אופי חברתי זה של כוחות היצירה — אשר עכשיו משתמשים בו לרעת היצרן, שמזמן לזמן הוא מפריע בעד פעולת היצירה והחלוקה, שמגלה את עצמו רק כחוק טבע עור— באונס ובכוח מהרס, — יהפך מסבה להרס ולאסון, מפרק לפרק— למעורר כביר של היצירה עצמה. (A. D. 300)

כשאמצעי הייצור יהיה לקנין החברה יבטל ייצור סחורות ויחד עמו — שלטון פרי העבודה ביצרנים. במקום האנרכיה שבייצור החברתי יבוא ארגון שיטתי בתבונה ודעת. על ידי זה יצא האדם לראשונה בהחלט, במובן ידוע, מממלכת החיה, מתוך תנאי קיום של חית השדה, ויכנס לתוך תנאי קיום אנושיים באמת. תנאי החיים, אשר מסביב לאדם, אשר עד היום שלטו בו, יובאו מעתה תחת שלטון האנשים והשגחתם, אשר הפעם יעשו אדונים בעלי הכרה אמתיים לטבע במדה שיעשו לאדוני חברתם שלהם. חוקי פעולותיהם החברתיים, אשר עד הנה יצאו חוצץ נגד האנשים, כחוקי הטבע הזרים השולטים בהם, יהיו לתשמישי האנשים אשר ישתמשו בהם בדעת ובתבונה, ובאופן

כזה יהיו נכנעים להם. חברת האנשים עצמה, אשר עד עכשיו עמדה כנגדם כאילו הוטלה עליהם על ידי הטבע וההיסטוריה, תעשה מכאן ואילך לענינם החפשי שלהם; הכוחות הזרים האוביקטיביים, אשר עד עכשו עמדו למעלה מן ההיסטוריה, יכנסו עכשיו תחת השגחת האנשים עצמם. רק מעתה יהיו האנשים יוצרי ההיסטוריה שלהם בדעת מלאה; מן היום ההוא תתננה הסבות המובאות לידי תנועה בידי האנשים לרוב – ובמדה ידועה יותר ויותר – את התוצאות המקוות. זה יהיה–קפיצת האנושיות מעולם ההכרח אל עולם החפש.

בצועו של השחרור העולמי הזה היא התעודה ההיסטורית של פרולטריון זמננו. לחקור את התנאים ההיסטוריים ויחד עם זה גם את טיבה של פעולה זו; להכניס אל הכרתו של המעמד המיועד לפעולה זו, שעכשיו הוא נענה ונגש, את תנאי פעולותיו וטיבן–זהו תפקידו של הבטוי התיאורטי של תנועת הפרוליטריון – הסוציאליות המדעית (A. D. 305, 306)

כל המעמדות הקודמים, בהגיעם לשלטון, התאמצו לבצר את מצבם החברתי, אשר כבר רכשו להם, בהעמידם את כל החברה בתוך תנאי התעשרותם הם. הפרולטריונים יכולים להגיע לשלטון בכוחות היצירה החברתיים, רק כשיבטלו את סדר הרכישה אשר להם לעצמם ויחד עם זה את כל סדר הרכישה הקודם. אין לפרולטריונים מה לבצר, להפך, עליהם להרוס את אמצעי הבטחון הפרטי וההתעשרות הפרטית.

כל התנועות הקודמות היו תנועות של מועטים, או לטובת המועטים. התנועה הפרולטרית היא תנועה עצמאית של הרוב הגדול לטובתו של הרוב הגדול. הפרולטריון, המעמד השפל ביותר בחברה שלנו, איננו יכול להתרומם, איננו יכול לישר את גבו מבלי להפוך למעלה מטה את כל הבנין העילאי של

השכבות המהוות באופן רשמי את החברה. אם לא על פי התוכן הרי על פי הצורה הנה מלחמת הפרולטריון נגד הבורגנות — מלחמה לאומית. טבעי הוא, שהפרולטריון של כל מדינה ומדינה צריך לגמור את חשבונותיו עם הבורגנות שלו.

(K. M. 17)

כל החברות הקודמות נוסדו על הנגוד שבין המעמדות: המנוצלים והמנצלים. אבל בכדי לנצל מעמד ידוע נחוץ להבטיח לו לכל הפחות תנאים, אשר בקרבם היה יכול להתקים קיום של מנוצל. תחת לחץ משפט השעבוד התרומם האכר המשועבד למדרגת חבר בקומונה, כמו שהעירוני התרומם למדרגת בורגני תחת לחץ האבסלוטיזם הפיאודלי. להפך, פועל זמננו, במקום להתרומם יחד עם התקדמות התעשיה, יורד הלוך וירדת למטה מתנאי הקיום של מעמדו שלו. הפועל נעשה לאביון והאביונות ממהרת להתפתח יותר מאשר האוכלוסים והעושר. יותר ויותר יגלה ויראה לכל, שאין עוד לאל יד הבורגנות להמשיך שלטונה ולהכריח את כל החברה לחיות בתנאי הקיום של מעמדה היא. היא איננה מסוגלת לשלטון, משום שאינה מוכשרת להבטיח לעבדה גם חיי עבד, משום שהוכרחה להביאהו לידי מצב כזה, שהיא מוכרחת לפרנסו במקום להתקים על חשבונו. אין החברה יכולה עוד לחיות תחת שלטונה; במלים אחרות: חיי הבורגנות אינם מזדהים עוד עם חיי החברה.

(K. M. 24)

הקומוניסטים אינם מפלגה מיוחדת ביחס אל מפלגות הפועלים האחרות, אין להם אינטרסים נבדלים מאינטרסי כל הפרולטריון.

הם אינם קובעים כל עקרונים מיוחדים, אשר על פיהם היו רוצים לנסח את תנועת הפרולטריון.

הקומוניסטים נבדלים משאר המפלגות המתקדמות רק בזה, שמצד אחד הם מבדילים מכל מלחמת הפרולטרים, בני לאומים שונים, את האינטרסים הכלליים, שאינם תלויים בלאומיות, של כל הפרולטריון ושומרים עליהם; ומצד השני—בזה שעל מדרגות שונות של ההתפתחות שדרכן עוברת מלחמת הפרולטריון נגד הבורגנות הם שמים תמיד לנגד עיניהם את האינטרסים של התנועה כולה בשלמותה.

נמצא שהקומוניסטים הם למעשה החלק הנמרץ ביותר של מפלגת הפועלים מכל הארצות השואף תמיד קדימה ולהלכה יש להם יתרון זה מכל המון הפרולטריון, שהם מבינים תנאי התנועה הפרולטרית ותוצאותיה הכלליות. המטרה הכי קרובה של הקומוניסטים היא אותה שלכל שאר המפלגות הפרולטריות: ארגונו של הפרולטריון למעמד, הורדת הבורגנות משלטונה, כבוש השלטון המדיני בידי הפרולטריון

(K, M, 18)

פרק שנים עשר

הצורות הממשיות של מלחמת המעמדות וטכסיס הפרולטריון

מלחמת המעמדות בהיסטוריה של החברות האנושיות. הפרולטריון ושכבות הבינים שבחברה במלחמת המעמדות בזמננו. — מלחמת הבורגנות בפרולטריון. — המלחמה בתוך מעמד הבורגנות. — המלחמה בתוך הפרולטריון ומלחמתו נגד הבורגנות. — האידיאולוג והמעמד שהוא מדבר בשמו — תפקיד רוב העם במהפכות מדיניות. — התנאים אשר בקרבם משחררת מהפכה עממית רק מעמד אחד של העם. — תוכן הפעולות של המעמד המתקומם. — טכסיס המפלגה הקומוניסטית. — זכות הבחירה הכללית, בתור אמצעי מלחמה של הפרולטריון. זכות הבחירה הכללית מחדדת את מלחמת המעמדות. זכות הבחירה, המורשון וזכות המהפכה. — הבסיס החוקי והמהפכה — המהפכה בשנת 1648 באנגליה והמהפכה בשנת 1789 בצרפת. — בגרמניה לפני מהפכת 1848. — הבורגנות בפרוסיה בזמן המהפכה בשנת 1848.

ההיסטוריה של כל החברות, שהיו קימות עד היום, היתה היסטוריה של מלחמת המעמדות*). בן חורין ועבד, פטריצי

*) יותר נכון, ההיסטוריה, אשר אודותיה ישנן לנו עדיות שבכתב. בשנת 1847 היתה כמעט בלתי ידועה ההיסטוריה של החברה הקדמוניה, ארגון החברה שקדם לכל היסטוריה שבכתב. מאז גלה היקסטהויזן קנין שתופי של כל העדה על הקרקע ברוסיה, מאיער הוכיח שקנין זה היה היסוד החברתי, אשר ממנו

ופליבי, אציל ואכר משועבד, אומן מקצועי ושוליה, בקצור מנצל ומנוצל היו נתונים בנגוד תמידי, נהלו פעם בגלוי ופעם בסתר מלחמה ממושכה, אשר סופה היה תמיד — התחדשות מהפכנית של כל סדר החברה, או באבדן כללי של המעמדות הנלחמים.

בתקופות ההיסטוריות העתיקות ביותר אנו מוצאים התפלגות שלמה של החברה למפלגות שונות, חלוקה מרובת גונים של המעמדות בחברה. ברומא העתיקה אנו מוצאים פטריצים, פרשים, פליביים ועבדים; בימי הבינים — סוסֵרֵנים, וַסלים, אומנים מקצועיים מאוחדים, שוליות ואכרים משועבדים וכמעט כל מפלגה ומפלגה היתה נחלקת גם היא לחלוקה הדרגית אחרת.

החברה הבורגנית בזמננו, אשר יצאה ממעי החברה הפיאודלית לא בטלה את הנגודים בין־המעמדיים. היא רק הקימה מעמדות חדשים, תנאי נצול חדשים וצורות מלחמה חדשות במקום הקודמים.

תקופתנו, תקופת הבורגנות, נבדלת, אמנם, בזה, שהיא הכניסה פשטות בנגודים המעמדיים: החברה הולכת ומתפרדת לשתי מחנות שנואות זו על זו, לשני מעמדות גדולים המתנגדים זה לזה: **לבורגנות ולפרולטריון.** (K. M. 9—10)

מכל המעמדות הלוחמים בבורגנות ומתקוממים כנגדה רק מעמד הפרולטריון הוא מהפכני באמת. כל שאר המעמדות הולכים ומתנונים, הולכים ובטלים במדה, שהתעשיה הגדולה הולכת ומתפתחת. אולם הפרולטריון הוא — מעשה ידיה שלה.

יצאו כל השבטים הגרמניים ולאט לאט התגלה, שהעדה הכפרית עם קנין משותף לכל העדה על הקרקע היתה הצורה הראשונית של החברה מהודו עד אירלנד. לבסוף נגלתה ההסתדרות הפנימית של החברה השתפנית הזו בצורתה המפוסית בתגליתו של מורגן שגלה את טיבו האמתי של בית אב בשבט. מן היום שנתפרדה העדה הקדומה מתחילה התפרדות החברה למעמדות שונים המתנגדים זה לזה׳

מפלגות הבינים: החרשתנים הזעירים, הסוחר הזעיר, האומן והאכר — כלם הם נאבקים עם הבורגנות למען הצל את קיומם כמפלגות בינים. נמצא, שהן אינן מתקדמות, אלא מחזיקות בנושנות. יתר על כן: הן ריאקציוניות, הן מתאמצות להסב את גלגל ההיסטוריה אחורנית. אם הן מהפכניות — הרי זה רק במדה שהן עתידות להכנס אל שדרות הפרולטריון, במדה שהן מגנות לא על האינטרסים שלהן בהווה אלא — על האינטרסים שלהן בעתיד; במדה שהן עוזבות את נקודת השקפתן הפרטית כדי לקבל את נקודת ההשקפה של הפרולטריון. (K. M. 16)

התעשיה הגדולה מקבצת אל מקום אחד המון אנשים בלתי ידועים איש לרעהו מקודם. ההתחרות מביאה לידי פרוד האינטרסים אשר להם. אולם השמירה על שכר העבודה — זה האינטרס הכללי ביחס לבעל העבודה שלהם — מאחד אותם ברעיון אחד של התנגדות. קואליציה. משמע שלקואליציה ישנה תמיד מטרה כפולה: למנוע את הפועלים מהתחרות בינם לבין עצמם, בכדי לאפשר את ההתחרות הכללית בינם ובין הרכוש. אם המטרה הראשונה של הנגוד היתה רק לשמור על שכר העבודה׳ הרי בה במדה, שהרכושנים מצדם מתאחדים לשם התקפה, מתאחדות הקואליציות, הבודדות מתחלה, לכתות ומפני האחוד התמידי של הרכוש נעשית השמירה על האסוציאציות לנחוצה יותר מאשר השמירה על שכר העבודה. אמתות הדבר הגיעה לידי מדרגה כזו, שחכמי הכלכלה האנגליים תמהים לא מעט. איך מותרים הפועלים על חלק מסוים של שכר עבודתם לטובת האסוציאציות, שהן, לפי דעת חכמי הכלכלה, נוצרו מעיקרא רק בשביל שכר העבודה. במלחמה זו — מלחמת אזרחים ממש — מתאחדים ומתפתחים כל התנאים בשביל קרב העתיד. בהגיעה לנקודה זו — מקבלת הקואליציה אופי מדיני. (E. d. P. 161—162

אין לצייר לעצמנו מושג בלתי נכון יותר מאשר כאילו הבורגנות הזעירה מתאמצת להגן על האינטרסים המעמדיים האנוכיים שלה. היא רק חושבת שתנאי שחרורה המיוחדים — הם התנאים הכלליים, שבקרבם יכולה חברת זמננו להוָשע והמלחמה המעמדית — להפסק. כן גם אין לחשוב שאלה המדברים בשם הדימוקרטיה הם כלם, בלי יוצא מן הכלל, שיכים למעמד החנונים הזעירים, או שהם הוגים להם חבה יתרה. על פי השכלתם ועל פי מצבם הפרטי יכולים הם להיות רחוקים מן החנונים כרחוק מזרח ממערב. לבאי כח הבורגנות הזעירה עושה אותם רק זה, שלהלכה הם אינם יוצאים מחוץ לאותם התחומים, אשר החנוני הזעיר איננו עובר אותם למעשה, באופן שבהלכה הם מגיעים לאותן השאלות ולאותם הפתרונים, אשר אליהם מגיע למעשה החנוני הזעיר בכח האינטרסים החמריים שלו ומצבו הפרטי. כאלה הם בכלל היחוסים של המדברים בספרות ובמדיניות בשם איזה מעמד על אותו המעמד.

(18 Br. 35—36)

כל המהפכות הקודמות החלו בזה ששלטונו של מעמד אחד נדחה מפני שלטון מעמד אחר; אולם כל המעמדות השליטים הקודמים היו רק מעוט קטן לעומת המון העם אשר שלטו בו. כך הפילו מעוט שולט אחד, במקומו תפס את השלטון מעוט אחר ושנה את מוסדות המלכות בהתאם לטובת ההנאה שלו. פעם בפעם נעשה המעוט מוכשר לשלטון ומוזמן אליו בכוח ההתפתחות הכלכלית ומפני זה — ורק מפני זה — או שהשתתף הרוב, שבו שולטים, במהפכה לטובת המעוט הזה, או שהביט במנוחה ונתן למהפכה להעשות.

אבל כשנסיח דעת מכל תוכן ממשי נמצא, שהצד השוה בכל המהפכות הללו הוא זה, שכלן היו מהפכות המועט. אפילו בשעה

שהשתתף בהן הרוב, היה זה — במתכון או שלא במתכון — רק לטובת מעוט זה או אחר, בגלל זה, או גם בגלל ההנהגה הפסיבית של הרוב — היה המעוט מופיע כבא־כחו של כל העם.

אחרי הנצחון הגדול הראשון נפרד המעוט המנצח, כרגיל, לשנים: החלק האחד הסתפק בנצחון שכבר נחל והחלק השני רצה להמשיך את המהפכה, העמיד דרישות חדשות, אשר, לפחות, במקצת היו מקבילות לאינטרסים הממשיים, או המדומים, אשר לרובו הגדול של העם. במקרים בודדים היו הדרישות האלה נמלאות, אבל לעתים קרובות רק לזמן קצר; יד המפלגה הבינונית ביותר היתה שוב על העליונה וכל מה שהושג כבר הולך לטמיון; המנוצחים צעקו אז על בגידה, או שחשבו מפלתם למקרה בעלמא. לאמתו של דבר היה לרוב כך: תוצאות הנצחון הראשון התבצרו רק על ידי הנצחון השני של המפלגה הרדיקלית ביותר; משעה שדבר זה הושג נעלמו מיד הרדיקלים ונצחונותיהם מעל הבמה.

(מבוא לאנגילס ל־.K. in F)

על מה מיוסדות מהפכות חלקיות, רק מדיניות? על זה שחלק מן החברה האזרחית משתחרר ומגיע לידי שלטון כללי; על זה שאיזה מעמד ידוע, בגלל מצבו המיוחד, לוקח על עצמו את שחרורה של כל החברה. הוא משחרר אותה רק מתוך ההנחה, שכל החברה נתונה במצב של אותו המעמד, זאת אומרת, למשל, שכל החברה היא בעלת כסף והשכלה או שאם תרצה תשיגם.

אבל אי אפשר לו למעמד אחד בחברה האזרחית למלאות תפקיד זה אם לא עורר קודם לכן התלהבות זמנית בו בעצמו ובקרב ההמונים, בשעה שהוא הוגה אחוה ומתמזג עם כל החברה, מתבולל בקרבה, מכריז על עצמו והחברה רואה בו שהוא בחירה; אז דרישותיו היו באמת דרישותיה וזכיותיה של כל

החברה; אז הוא באמת ראשה ולבה של החברה. רק לשם זכות כללית של כל החברה יכול מעמד בודד לדרוש לעצמו את השלטון הכללי. בכדי לקבל על עצמו בחזקה תפקידה של משחרר ויחד עם זה לשם נצול מדיני של כל חוגי החברה לטובת חוגו שלו לא די רק מרץ מהפכני ואמונה עצמית רוחנית.

בכדי שמהפכה עממית תחול בשעת שחרורו של מעמד אחד מהחברה האזרחית; בכדי שיכירו במפלגה אחת שהיא — כל החברה נחוץ, להפך, שכל מחלות החברה תהיינה מרוכזות באיזה מעמד אחד; שמפלגת החברה ידועה תהא מפלגה של נצול כללי, סמל המועקה הכללית והתגשמותה; שחוג סוציאלי ידוע יחשב למקור חטאות החברה ופשעיה, באופן כזה, ששחרור החוג הזה יראה להשתחררות כללית. בכדי שמפלגה אחת תוכל להעשות למציל parexllence נחוץ, להפך, שמפלגה אחרת תהיה בגלוי למפלגה מנצלת ונוגשת. הערך השלילי הכללי של מעמד האצילים הצרפתי הוא שהתנה את הערך החיובי של המעמד הקרוב אליו ביותר והמתנגד לו — המעמד הבורגוני.

K. M. u F. E. 1 Zur kritik der Eegelschen Rechtsphilosophie. fon Karl Marx. Einleitung)

אם מתקומם מעמד, אשר בו מרוכזים האינטרסים של החברה, הוא מוצא תוכן לפעולותיו המהפכניות במצבו העצמי באופן בלתי אמצעי: הוא מכחיד את אויביו, אוחז באמצעים הנחוצים לפי מהלך הקרב, ותוצאות מעשיו דוחפות אותו הלאה. הוא איננו עוסק בחקירות עיוניות בשאלות העומדית לפניו.

K. in F. 27—28)

הקומוניסטים נלחמים בשם המטרות הכי קרובות של מעמד הפועלים והאינטרסים שלו, ובאותה שעה עצמה הם מדברים בתנועה הנוכחית, בשם התנועה העתידה. בצרפת נספחים

הקומוניסטים אל המפלגה הסוציאל דימוקרטית*) למלחמתה נגד הבורגנות הקונסרבטיבית והרדיקלית מבלי לוַתר בזה על זכותם להתיחס בבקורת אל הפרזיאולוגיה וההזיות שירשו להם מהמסורת המהפכנית.

בשוצריה תומכים הם ברדיקלים מבלי לשכוח באותה שעה עצמה, שמפלגה זו מורכבת מיסודות סותרים זה את זה; מקצתה סוציאלדימוקרטים במובן הצרפתי ומקצתה בורגנים רדיקלים.

בקרב הפולנים תומכים הקומוניסטים במפלגה החושבת מהפכה אגררית לתנאי שחרור לאומי, אותה מפלגה עצמה שעוררה את המרד בקרוקא בשנת 1846. בגרמניה, אם רק הבורגנות מתנהגת באופן מהפכני, נלחמת המפלגה הקומוניסטית אתה יחד נגד המונרכיה האבסלוטית, נגד הבנין הקרקעי הפיאודלי ונגד הבורגנות הזעירה.

אף לרגע היא איננה פוסקת מלעבד אצל הפועלים את ההכרה הברורה ככל האפשר בנגוד המלא איבה ושנאה אשר בין הבורגנות ובין הפרולטריון, בכדי שהפועלים הגרמניים יוכלו להסב נגד הבורגנות את התנאים החברתיים והמדיניים, אשר הבורגנות תביא יחד עם ממשלתה; בכדי שבגרמניה תחל המלחמה נגד הבורגנות עצמה תיכף אחרי מפלת המעמדות הריאקציוניים.

הקומוניסטים שמים את לבם ביחוד אל גרמניה שהיא עומדת לפני מהפכה בורגנית ומפני שבה תקום המהפכה הזאת בתנאים יותר מפותחים של התרבות האירופית בכלל, ובה הפרולטריון מפותח יותר מאשר באנגליה בשנות המאה השבע־עשרה ובצרפת בשנות המאה השמונה עשרה; נמצאנו למדים,

*) המפלגה שקראה לעצמה סוציאל־דימקרטית בצרפת של הימים ההם היה בא כוחה במדיניות לידריו רולן ובספרות — לואי בלנק, נמצא שהיתה רחוקה כרחוק מזרח ממערב ממפלגת הסוציאלדימוקרטים הגרמנים שבזמננו.

שהמהפכה הבורגנית בגרמניה אפשר לה להיות למבוא ישר למהפכה פרולטרית.

כללו של דבר: הקומוניסטים תומכים בכל מקום . בכל תנועה מהפכנית נגד היחסים החברתיים והמדיניים הקימים.

בכל התנועות האלה מפנים תשומת לב מיוחדת אל שאלת הקנין הפרטי כאל השאלה העיקרית של כל התנועה באיזו מדרגה של התפתחות שתהיה.

לבסוף עוסקים הקומוניסטים בכל מקום באחודן של כל המפלגות העממיות בכל הארצות ובהתאמתן זו לזו.

(K. M. 32)

המניפסט הקומוניסטי כבר הכריז על כבוש זכות בחירה כללית, על הדימוקרטיה, כעל אחת השאלות החשובות ממדרגה ראשונה של הפרולטריון הלוחם. לסל העמיד שוב את הדרישה הזאת. והנה כאשר נאלץ ביסמרק להנהיג זכות בחירה זו בתור אמצעי יחידי להטות לב המוני העם אל תכניותיו התיחסו אליה הפועלים שלנו מיד ברצינות ושלחו את אוגוסט בבל אל הריכסטאג המכונן הראשון. מאז השתמשו בזכות הבחירה באופן שבאו על שכרם פי מאה והם היו למופת לכל הפועלים של כל הארצות. כמו שנאמר בפרוגרמה של הקומוניסטים הצרפתיים: „המה הפכו את זכות הבחירה מאמצעי הונאה, שכזו היתה עד עכשיו, לאמצעי שחרור" (transform de moyen de duperie quil a éte jusquice en instrument d'emancipation") אחרת חוץ מן האפשרות לפקוד אחת לשלש שנים את כוחותינו; חוץ מאמצעי תעמולה מצוין, — כגידול פתאומי של מספר הקולות שלנו המתגלה תמיד, — הנותן לפועלים בטחון יותר בנצחון ועל אויבינו הוא מפיל אימה ופחד הגדלים מיום אל יום; מבלעדי ידיעות מדויקות על כחנו אנו ועל כחות המפלגות המתנגדות לנו

ידיעות, הנותנות לנו קנה־מדה יקר לאין ערוך בכדי להעריך פעולתנו ולשמור את נפשנו ממורך לב שלא בשעתו ומאומץ לב שלא במקומו. אם רק זאת היתה התועלת היחידה אשר הביאה לנו זכות הבחירה — גם אז היה דינו די והותר. אבל היא נתנה לנו הרבה יותר מזה.

מה בצע לממשלה ולבורגנות בחוק נגד הסוציאליסטים אם התעמולה בשעת הבחירות ונאומי הסוציאליסטים מעל במת הריכסטאג בטלו אותו?

אבל השתמשות זו בהצלחה בזכות הבחירה עוררה לחיים דמות חדשה לגמרי של מלחמת הפרולטריון, דמות אשר קל מהרה הלכה הלוך והתפתח. נמצא, שמוסדות הממשלה, אשר בהם הסתדרה ממשלת הבורגנות נותנים אמצעים חדשים, אשר בעזרתם יוכל מעמד הפועלים להלחם נגד אותם המוסדות עצמם. הפועלים התחילו להשתתף בבחירות ללנדטאגים, לעיריות, לבתי המשפט המסחריים, המה כבשו מאת הבורגנות כל עמדה, אשר היתה בה זכות בחירה לחלק הגון של הפרולטריון. הדבר הגיע לידי כך, שהבורג׳ואזיה והממשלה התחילו לפחד מפני מעשי הפועלים המותרים יותר מאשר מפני מעשיה האסורים ומפני תוצאות הבחירות — יותר מאשר מפני תוצאות מרד.

(K. in F. 12—13 מבוא אנגלס אל)

אם לא היתה זכות הבחירה לאותו מקל הקסמים, אשר חשבו הרפובליקאים התמימים, הרי היתה לה תכונה יותר חשובה ויקרת ערך: לעשות לחפשית את מלחמת המעמדות; להכריח את מועמדי הבורגנות הבינונית להשתחרר מהזיותיהם ואכזבותיהם; להעלות בבת אחת על המעלות הממלכתיות העליונות את כל הסיעות של המעמד הנוגש והמנצל ולהסיר באופן כזה את המסוה מעל פניהן; בשעה שהמונרכיה, עם הצינז שלה,

המיטה חרפה על סיעות ידועות של הבורגנות והרשתה לסיעות האחרות להסתתר מאחורי הפרגוד והקיפה אותן בזוהר הכללי של אופוזיציה. (K. in F. 36—37)

הדוגמה הגרמנית של השמוש בזכות הבחירה מצאה לה מחקים בכל המקומות. אפילו בצרפת, אשר זה יותר ממאה שנה חרשו בה מהפכה אחר מהפכה את הקרקע, אשר אין שם אף מפלגה, שלא תלחם באמצעות מרד, התקוממויות ושאר פעולות מהפכניות; בצרפת אשר מפני כל זה אי אפשר להיות בטוח בצבא שהוא נאמן לממשלה; בצרפת אשר בה מתאימים התנאים להתפרצות של מרידה יותר מאשר בגרמניה — הנה גם שם באים הסוציאליסטים יותר ויותר לידי הכרה, שבלי השתתפות המוני העם הרבים — ובצרפת אין אלה אלא האכרים — אי אפשר להם לנחול נצחון בר־קימא. עבודת תעמולה אטית ופעולה פרלמנטרית הוכרה גם כאן למטרת המפלגה הכי קרובה. התוצאות לא אחרו להגלות. לא רק שנכבשו הרבה מועצות־עיריות, אלא גם בבית הנבחרים יושבים 50 סוציאליסטים, והם כבר הפילו שלש ממשלות ונשיא קהליה אחד. בבלגיה השיגו הפועלים בשנה שעברה *) זכות הבחירה ונצחו בחלק הרביעי של כל גלילות הבחירה. בשויצריה, באיטליה, בדנמארק ואפילו בבולגריה וברומיניה יש לסוציאליסטים נבחרים משלהם בפרלמנט. באוסטריה **) מסכימות כל המפלגות, שאין לסגור דלתי הריכסראט גם להבא בפני הסוציאליסטים. אנו נכנס אל הריכסרט, בזה אין כל ספקי אפילו ברוסיה אם יתאסף ה„זמסקי סובור" הידוע, האספה המכוננת, גם שם, יכולים אנו להגיד בבטחון גמור, יהיו לנו נבחרים משלנו.

*) כתוב בשנת 1895.

**) בה נכנסו הסוציאל־דימוקרטים אל הפרלמנט בשנת 1897.

מובן מעצמו שאין חברינו בחוץ לארץ מוותרים על זכותם על מהפכה; זכות על מהפכה היא הזכות היחידה ההיסטורית „באמת", הזכות היחידה, אשר עליה מיוסדות כל הממשלות החדשות ביותר ובכלל זה גם מיקלנבורג, אשר מהפכת האצילים נגמרה בה בשנת 1755 „בחוזה העובר בירושה" הקים עוד היום, כאשור יפה של הפיאודליזם. הזכות על מהפכה חדרה כל כך עמוק בהכרה הכללית, עד אשר גם הגינירל הפרוסי בוגיסלבסקי מוציא מזכות עממית זו את הזכות על מהפכה ממשלתית שישנה, לפי דעתו, לאימפירטור שלו.

(הקדמת אינגלס K. in F. 16—17).

המצב המדיני הקים בכל אירופה הוא תולדה של מהפכה. הבסיס המשפטי, המשפט ההיסטורי, החוקיות הופרו אלף פעמים ואפילו כפרו בעיקרם. אבל אצל המפלגות, או המעמדות, אשר הגיעו לשלטון על ידי מהפכה טבועה הדרישה שהבסיס המשפטי החדש, אשר נוצר במהפכה זו יחשב למוחלט, לחוק ולא יעבור. הזכות על המהפכה היתה קימת, - אלמלא כן הרי פקעה זכותם של השולטים לשלוט - אך מכאן ואילך אין לה זכות הקיום כלל וכלל.

היסוד של המצב הקים בגרמניה הוא המהפכה שתחילתה 1848 וסופה 1866. שנת 1866 היתה כולה שנת מהפכה. פרוסיה קבלה ערך־מה על ידי בגידה ומלחמה באימפריה הגרמנית בכרתה ברית עם מדינות חוץ (1795, 1756, 1740). בדרך זו עצמה נוצרה גם האימפריה הגרמנית־פרוסית על ידי הפרת הברית הגרמנית בעל־כרחה ומלחמת־אזרחים. אם פרוסיה אומרת שחוזה הברית הופר על ידי אחרים אין לזה כל ערך. אחרים אומרים את ההפך. לעולם אין מהפכה מותרת על טענת „חוקיות" כמו למשל, בשנת 1870, טענו פה אחד גם הקיסר וגם הבורגנות

שהחוק על צדם. דיה העובדה, שפרוסיה סכסכה אזרח באזרח והביאה לידי מהפכה: אחרי נצחונה מגרה פרוסיה מכסאותיהם שלשה מלכים „בחסד אלהים" וספחה אליה את מדינותיהם וכל סביבתה של העיר החפשית פרנקפורט. אם מעשה זה אינו מהפכני איני יודע כבר את פירושה של מלה זו. ולא עוד אלא שפרוסיה החרימה את קניניהם הפרטיים של המלכים הגולים. היא עצמה הודתה בעבריינות, כלומר במהפכנות שבפעולה זו כשהביאה אותה לאחר מעשה לאשור הריכסטאג, — כנוס, שזכותו לעשות בנכסים אלו כבשלו, לא היתה רבה מאשר לממשלה. האימפריה הגרמנית־פרוסית, כגולת הכותרת של הברית הצפונית־גרמנית, שנוצרה בשנת 1866 היא עצמה יצירה מהפכנית. איני מצטער על זה, אלא על מה אני מצטער? על אלה שעשו זאת שהיו מהפכנים מסכנים ודלים, שלא הרחיקו ללכת בדרכם זו, על שלא ספחו לפרוסיה את כל גרמניה. אבל מי שפעולתו בדם ואש, מי שממגר מלכים מכסאותיהם, מי שבולע ממלכות שלמות ומחרים קנין פרטי לא צריך לגעור באחרים על שהם מהפכנים... ומה מצבן של המפלגות? השמרנים הרסו בלי שום היסוסים בנובמבר 1848 את המשטר החוקי החדש שחוקם בפברואר 1848. חושבים הם כל משטר קונסטיטוציוני לזמני וצוהלים לקראת כל מהפכה ממשלתית פיאודלית־עריצית. החפשנים (הליברלים) מכל הגוונים השתתפו במהפכה משנת 1848 עד 1866 ולא היו מרשים עד היום לשלול מהם את הזכות להתנגד בנשק לכל התנקשות בקונסטיטוציה. המרכז מודה בכנסיה — שהוא הכוח העליון העומד מעל לממשלה, כלומר שהוא — כוח כזה שבמקרה ידוע יכול הוא להכריז על מהפכה שהיא הובה. והמפלגות הללו דורשות מאתנו שרק אנו לבדנו נצהיר שבכל המצבים לא נשתמש בכח ושאנו נכנע לכל לחץ, לכל מעשה אלמות, לא רק במקרה של חוקיות חיצונית שלהם (לדעת מתנגדינו) אלא

אפילו כשהם בלתי חוקיים. אף מפלגה, אם אינה עושה שקר בנפשה, לא ותרה על זכות התנגדות בנשק ביד בתנאים ידועים. אף מפלגה אינה יכולה לותר על הזכות האחרונה הזאת. ואם יגיע לידי בירור התנאים, אשר בהם משאירה לה המפלגה שלנו את הזכות הזאת, הרי אז תהא עמדתנו זכאית. אז תמצאנה אלפי סבות על כל צעד ושעל. וביחוד — הכרזה על המפלגה שהיא משוללת זכויות, כלומר רמיזה מלמעלה על הדרך המהפכנות. הכרזה כזו על המפלגה שהיא משוללת זכויות אפשר לה להשנות בכל יום כמו שכבר קרה כזאת. לדרוש ממפלגה כזאת הצהרה על הסתלקות מדרך מהפכנות—הבל ושטות הוא.

ואחרי כל אלה יכולים האדונים האלה להיות שקטים. בתנאי צבא הקימים בימינו לא נכריז על מלחמה כל עוד הכוח הצבאי הוא נגדנו. יש לנו שהות לחכות לימים אשר הכוח הצבאי יפסק מלהיות כח המכוון נגדנו. כל מהפכה קודמת לזה, אפילו לכשתנצח, היתה מביאה לשלטון לא אותנו אלא את הבורגני השמאלי ביותר או את הבורגני הזעיר.

הבחירות הראו בכלל שבותרגנות לא נשיג כלום. כלומר בוותורים למתנגדינו. הכרחנו לכבד אותנו ונעשינו לכח רק בגלל התנגדותנו העקשנית, רק הכוח מעורר כבוד וכל עוד שאנו כוח יכבד אותנו הבורגני. הוא בז למי שמוַתר לו. הוא אינו כוח כבר. אפשר לתת להרגיש את אגרוף הברזל גם בכסיה של קטיפה, אבל עד כדי שירגישו בו. הפרולטריון הגרמני נעשה למפלגה איתנה כבירת כוח ועל ציריה להיות ראויים לה.

(ממכתבו של אינגלם לבֵיבל מיום 18 .XI .84)

בשנת 1648 (שנת המהפכה האנגלית) היתה הבורגנות עם האצילות החדשה נגד שלטון המלך, האצילות והכנסיה הדתית השלטת.

למהפכת שנת 1789 היתה לדוגמה (לכל הפחות באירופה) רק המהפכה של שנת 1648. למהפכת שנת 1648 — רק מרידת הנידרלנדים בהישפניה. שתי המהפכות הללו היו לא רק בזמן אלא גם על פי תכנן התקדמות על מאת שנים תמימה לעומת הדוגמה אשר היתה לפניהן.

בשתי המהפכות היתה הבורגנות באמת למעמד אשר הלך בראש התנועה. הפרולטריון ושאר סיעות העם, אשר לא היו שייכות לבורגנות, או שלא היו להם אינטרסים שיהיו דומים לאינטרסי הבורגנות, או שלא היו עוד מעמדות או חלקי מעמדות אשר ישתתפו מצד עצמם.

על כן במקום שהם מתקוממים נגד הבורגנות, כמו, למשל, בצרפת בשנות 1793—1794 הם נלחמים רק בעד התגשמות האינטרסים של הבורגנות, אף על פי שלא בתחבולת הבורגנות. כל הטרור הצרפתי לא היה אלא תחבולה פריבליאית להכחיד את שונאי הבורגנות, — את האבסלוטיסמוס, את הפיאודליות מאת הבורגנות הזעירה.

(K. M. u. F. E. III 211 דף)

עם התפתחותה של החברה הבורגנית בפרוסיה, זאת אומרת, עם ההתפתחות של התעשיה, המסחר ועבודת האדמה מצד אחד אבד להבדלים המפלגתיים הישנים יסודם הכלכלי; האצילים עצמם נהפכו והיו לבורגנים; במקום לשלם מס לאמנות, אהבה והאמונה שלמו מס בראש וראשונה לסלק, לאלכהול ולצמר; המקום הראשי לטיולים נעשה שוק הצמר; מצד שני נעשתה הממשלה האבסלוטית, אשר מהלך ההתפתחות הוציא מתחת רגליה את הבסיס החברתי הישן, לכבלים לרגלי החברה הבורגנית החדשה עם אמצעי התעשיה אשר לה וצרכיה שנשתנו. הן רק לשם האינטרסים החמריים שלה היתה צריכה הבורגנות

לדרוש לעצמה השתתפות בשלטון המדיני. רק היא בעצמה היתה יכולה על ידי הוצאת חוקים חדשים למלאות את צרכיה המסחריים והתעשיתיים. היא נאלצה להוציא את הפקוח על האינטרסים הכי קדושים שלה מידי הביורוקרטיה הבורית והגאה, אשר כבר עבר עליה כלח. היא נאלצה לערער על השגחה על רכוש הממשלה, אשר חשבה את עצמה ליוצרו; בהוציאה מידי הביורוקרטיה מונופול על ההשכלה, ובהכירה שהיא עולה בהרבה על הביורוקרטיה בידיעת צרכי החברה הבורגנית האמתית, היתה כל כך רודפת אחרי הכבוד, עד שלא נלחמה בעד מצב מדיני, שיהיה מתאים למצבה בחברה. בכדי שתגיע למטרתה היה נחוץ שתהא לה האפשרות לדין בחרות גמורה על האינטרסים שלה, על השקפות הממשלה ופעולותיה. לזה קראה: חופש הדפוס. נחוצה היתה לה האפשרות להסתדר בלי מפריע לקבוצות ולאגודות. לזה קראה: חופש ההתאגדות. נחוץ היה לה גם לדרוש חופש הדת וכדומה, כתולדה הכרחית של חופש ההתחרות. ועד חדש מרץ שנת 1848 עמדה הבורגנות הפרוסית על הדרך הנכונה ביותר להתגשמות כל שאיפותיה.

הממשלה הפרוסית היתה זקוקה לכסף. איש לא בטח בה לתת לה הלואה. בזה היתה הסבה הכמוסה לאספת הלנדטאג המאוחד. אמנם, הממשלה עמדה על נפשה ונלחמה עם גורלה: היא פזרה „בלי רחמים" את הלנדטאג, אבל הצורך בכסף וחוסר האשראי דחפו אותה יותר ויותר אל זרועות הבורגנות.

המלכים „בחסד האלהים" והברונים הפיאודלים היו נוהגים מקדמת דנא להחליף את זכויותיהם המיוחדות בכסף מזומן. שחרור האכרים היה בכל הממלכות הנוצריות־הגרמניות—המערכה הגדולה הראשונה והמונרכיה הקונסטיטוציונית — המערכה השניה של התגרנות העולמית הזאת. L'argent n'a pas dematîre. (לכסף אין בעלים), אולם Maîtres (הבעלים) חדלים מהיות

maîtres (בעלים) מרגע היותם démonétesen (מחוסרי כסף).

נמצא, שהאופוזיציה המאוחדת בלנדטאג לא היתה אלא אופוזיציה של הבורגנות נגד צורת הממשלה, שלא התאימה עדיין לאינטרסים שלה ולצורתה. ובכדי שתהא לה האפשרות להיות באופוזיציה ל„ח צ ר" היתה צריכה להראות חבה לעם. אולי חשבה באמת שהיא באופוזיציה לטובת העם. הזכויות והחרויות אשר הבורגנות השתדלה להשיג בשבילה, יכלה, כמובן, לדרוש רק בצו של זכויות וחרויות עממיות.

(K. M. u. F. E. III. 208—209)

הבורגנות הגרמנית התפתחה באופן עצלני, פחדני ומתוני כנה, עד כי באותה שעה שהתחילה לאים לפיאודליות ולאבסולו־טיסמוס, ראתה שלה לעצמה מאים הפרולטריון וכל אותן הסיעות של החברה, אשר האינטרסים והאידיאות שלהן קרובים לאלה של הפרולטריון. היא ראתה לא רק מעמד אחד מ א ח ו ר י ה, אלא גם את כל אירופה אויבתה מ ל פ נ י ה. הבורגנות הפרוסית לא היתה, – כמו הבורגנות הצרפתית בשנת 1789, – מעמד הכולל בתוכו את כל החברה שבזמנה נגד באי כח החברה הישנה: שלטון המלך והאצילים. הבורגנות ירדה למדרגת מפלגה, אשר התקוממה בחוצפה במדה שוה גם בפני הכתר וגם בפני העם, בהתנגדות לשניהם, בספקנות לכל אחד ממתנגדיה ביחידות, משום שתמיד ראתה את שניהם פעם לאחוריה ופעם לפניה. מתחלתה היתה נוטה לבגוד בעם ולהתפשר עם באי כח החברה הקודמת נושאי הכתר, יען כי היא בעצמה כבר היתה שיכת לחברה הישנה וכללה בתוכה לא את האינטרסים של החברה החדשה, אלא את האינטרסים המתוקנים והמחודשים בתוך החברה שנתישנה. באחזה בידה את רסן המהפכה, לא מפני שאחריה היה העם, אלא מפני שהעם דחף אותה קדימה; בעמדה בראש, לא

מפני שהיתה איניציאטיבה של חברה חדשה, אלא מפני שהיתה החלק הרע ביותר בהרכבת החברה הישנה; שדרת עם שלא בכחה נתקה מתוך החברה הישנה, אלא על ידי רעש נערמה והועלתה על פני החברה החדשה; בלי אמונה בעצמה, בלי אמונה בעם; מתרעמת על העומדים ממעל לה ורועדת ופוחדת מפני העומדים מלמטה; איגואיסטית ביחס לשניהם ומכירה באיגואיזם שלה; מ ה פ כ נ י ת ביחס אל הקונסרבטיבים ושמרנית ביחס אל המהפכנים; בלי אמונה בסיסמאותיה, עם מימראות במקום אידיאות, חרדה ופוחדת מפני הסער העולמי! מנצלת את הסער העולמי; אף במקום — במרץ, בכל מקום — בחצאיות; נתעבת מסבת אי מקוריות ומקורית בתועבותיה: עושה מקנה וקנין בדרישותיה; בלי איניציאטיבה, בלי תעודה עולמית; זקן מקולל שנפל בגורלו לנהל את ההתפרצות הראשונה של נעורי עם בריא לשם האינטרסים הפרטיים של הזקנה שלו; בלי עינים, בלי אזנים, בלי שנים, בלי כל — במצב כזה אחזה הבורג׳ואזיה הפרוסית אחרי מהפכת מרס ברסן ממשלת פרוסיה.

(K. M. u F. E. III. 212—213)

פרק שלשה עשר

השאלה האגררית.

„חקלאות רציאונלית" אינה יכולה להתקים יחד עם הייצור הרכושני. — הסבה היסודית להרעת החקלאות מונחת בקנין הפרטי על הקרקע. — התעשיה הזעירה מתאימה רק למסגרות הפשוטות של התעשית והחברה. — התעשיה הרכושנית בחקלאות יוצרת את התנאים החמריים המוקדמים להתאחדות החקלאות עם התעשיה. — סבות אבדן הקנין הזעיר על הקרקע. — המחיר השוקי של תוצרת משקי חקלאות זעירים. — הבדל הנצול של הפועלים ושל האכרים הוא רק בצורת האכרים בתור מעמד, ואופי שלטון המלכות במקרה שהשפעת האכרים הוא מרובה. | סוף האכר הזעיר להכחד ע"י ההתפתחות הכלכלית. — תקות קנין האכרים הזעירים במשטר הרכושני אבדה. — הייצור הרכושני משמיד את האכר הבינוני והגדול. הנהגת הפרולטריון ביחס אל מעמד האכרים. — החרמת הקרקעות הגדולים. — אין הסוציאליות יכולה למשוך תיכף אחריה את האכרים. — מצב האכרים בצרפת בשנות הארבעים של המאה התשע עשרה. — משק האכרים בצרפת בסוף שנות המאה הי"ט.

השיטה הרכושנית סותרת לחקלאות הרציונלית. או אי אפשר לה, לחקלאות הרציונלית, להתקים יחד עם השיטה הרכושנית (אף על פי שזו האחרונה מסיעה להתפתחותה) ודורשת ידים מיוחדות, או של אכרים זעירים בלתי תלויים במי שהוא, או השגחת יצרנים מאוחדים.

(K. 111 98)

כל הבקרת של הקנין על שטחי קרקע קטנים היא סוף סוף בקרת הקנין הפרטי בתור תחום, בתור מכשול לחקלאות. דבר זה עצמו מתיחס גם לבקרת הקנין על שטחי קרקע גדולים מעבר מזהי (מובן שבשני המקרים מדלגים לגמרי על כל דעות מדיניות צדדיות). המעצורים האלה, אשר בכל קנין פרטי על הקרקע הם פועלים לרעת התוצרת של החקלאות, הקולטורה הרציונלית ולרעת שמירת האדמה והשבחתה מתפתחים גם פה גם שם בצורות שונות וכשמתוכחים בדבר צורות הרעה המיוחדות, שוכחים את סבתה העקרית.

הקנין על שטחי קרקע קטנים מניח שרוב אוכלוסי המדינה הוא חקלאי ושעבודת אישים בודדים היא מרובה על העבודה החברתית וכי משום זה אי אפשריים עושר והתפתחות התוצרת החוזרת של התנאים החמריים וגם של התנאים הרוחניים וכתולדה מזה גם של תנאי קולטורה רציונליות.

מצד שני מביא הקנין על שטחי קרקע גדולים את כל האוכלסין החקלאיים למינימום ההולך תמיד ופוחת ומעמיד כנגדו אוכלסין העוסקים בתעשיה המתרבים תמיד ומתרכזים בכרכים גדולים, מפני זה הוא יוצר תנאים כאלה, המביאים לידי פרוד בלתי מתאחה ברתוק החברתי של מחזור החמרים המותנה על ידי חוקי החיים הטבעיים וזה גורם לפזור כחות האדמה ופזרנות זו מוצאת על ידי המסחר למרחוק מגבולי המדינה (ליביך).

אם הקנין על שטחי קרקע זעירים יוצר מעמד של ברברים העומדים למחצה מחוץ לחברה, מעמד, אשר בו מתאחדת כל גסות הצורות החברתיות הקדמוניות עם כל העניים ועם כל התלאות של מדינות תרבותיות, הרי הקנין על שטחי קרקע גדולים עוקר את כח העבודה בענף האחרון, אשר בו מבקש לו מפלט המרץ הטבעי ובו הוא משתמר לשם התחדשות הכחות החיוניים של העמים – בכפר עצמו. התעשיה הגדולה וההנהלה התעשיתית של

המשק החקלאי פועלות יחדיו. ואם בראשונה הן נבדלות בזה, שהיא מכלה ומהרסת יותר את כח העבודה וכתולדה מזה, את כוח האדם הטבעי, בעוד שהאחרונה מחריבה והורסת ישר את כוח האדמה יותר, הרי במהלך ההתפתחות ההולך ומתגבר הנה מושיטות יד זו לזו: שיטת התעשיה מחלישה את הפועל גם בכפר והתעשיה והמסחר מצדם יוצרים לחקלאות את האמצעים להשחתת האדמה.
(K. III 347-348)

הקנין הפרטי של הפועל על מכשירי הייצור הוא היסוד לתעשיה הזעירה; אולם התעשיה הזעירה הוא גורם הכרחי להתפתחות היצור החברתי והאישית החפשית של הפועל עצמו. אמנם אמצעי יצירה זה קים גם בזמן עבדות, אכרים משועבדים ויחוסים אחרים של השתעבדות. אבל הוא פורח, מגלה את כל מרצו, מקבל בשלמות צורה מופתית רק במקום, שהפועל היא בעל קנין פרטי חפשי על מכשירי עבודתו: האכר — בעל האדמה שהוא עובד, האומן — בעל המכשיר שהוא שולט בו במומחיות שלמה. משטר הייצור זה מתנה חלוקת האדמה ושאר מכשירי העבודה לחלקים קטנים, הוא שולל גם את התרכזותם של אלה האחרונים וכן גם עבודה קבוצית; חלוקת העבודה בתהליך זה של הייצור; שלטון החברה בטבע; פקוח על כוחותיו והתפתחות חפשית של כוחות החברה היצרנים. הוא יכול להתקים רק במסגרות צרות של הייצור והחברה. לשאוף שכל זה יתקים תמיד יחשב, כמו שאומר בצדק Pequeur, להוציא חוק המקים בינונות כללית.
K I. 788. 789)

התעשיה הגדולה בעבודת האדמה פועלת באופן מהפכני עוד יותר בזה שהיא מכחידה את יסוד „המשטר הישן" — את האכר ומחליפה אותו בפועל שכיר. באופן כזה נעשה הצורך

בהתחדשות סוציאלית והנגוד בכפר מעין אלו שהם בעיר במקום חקלאות רגילה ובלתי רציונלית ביותר בא השמוש הטכני במדעים. משטר הייצור הרכושני מנתק לחלוטין את קשר הקירבה המאחד את החקלאות עם המנופקטורה בתקופת ילדותן, אבל בשעה זו עצמה הוא יוצר תנאים מוקדמים לסינתיזה חדשה יותר גבוהה — התאחדות החקלאות עם התעשיה על יסוד צורותיהן המעובדות באופן התנגדותי. ברבוי תמידי של אוכלסי העיר אשר התעשיה הגדולה מקבצת במרכזים גדולים, היא מקבצת, מצד אחד, כוח חברתי, מניע היסטורי, ומצד שני היא מפירה את מחזור החמרים בין האדם והאדמה, כלומר, היא איננה נותנת שהאדם ישיב את חלקי האדמה היסודיים, שהשתמש בהם בתור לחם ובגד, חזרה לאדמה, — היא מפירה באופן כזה את תנאי התמדת ההפראה של האדמה הטבעיים הנצחיים. יחד עם זה היא מהרסת את בריאות פועלי העיר הגשמית ואת חיי פועלי הכפר הרוחניים. אולם בהחריבה בכוח איתני את תנאי כל מחזור החמרים היא מכריחה בזה עצמו לקומם אותו באופן שיטתי בצורת חוק, המסדר תעשית החברה ובצורה המתאימה להתפתחותו השלמה של האדם.

בעבודת האדמה, כמו במנופקטורה, התחדשות הרכושנית של פעולת התעשיה היא גם מסכת הענויים של היצרנים: אמצעי השתעבדות הפועלים, נצולם והתרוששותם; הצרוף החברותי של העבודה הוא כבוש מאורגן של האישיות שלהם, של חרותם ועצמאותם. פזור פועלי הכפר על שטחי אדמה גדולים הוא אבן נגף לכוח התנגדותם, בעוד שקבוץ פועלי העיר מגביר אותו. גידול כח היצירה וזריזות העבודה היתרה בחקלאות של זמננו נקנים, כמו בתעשית העיר, בהריסת כח העבודה עצמה ובאפסותה. נוסף על זה הרי כל התקדמות של חקלאות רכושנית איננה רק התקדמות במעשה העושק לפועל, אלא בה בשעה גם התקדמות במעשה עשיקת האדמה: כל צעד בדרך רבוי פריונה בשביל

פרק זמן ידוע הוא בה בשעה צעד של הרס לימים רבים למקור הפריון הזה. במדה שגדלה ההתפתחות של איזו מדינה, כגון ארצות הברית של אמריקה הצפונית – המיוסדת על התעשיה הגדולה, בה במדה ימהר תהליך ההריסה הזה. נמצא, שהתעשיה הרכושנית מפתחת רק את הטכניקה ואת ההתרכזות של תהליך התעשיה החברתית ובה בשעה היא הורסת מקורי כל עשירות: את האדמה ואת הפועל. (K. I 518-519)

הקנין החפשי של האכר העצמאי הוא, ברי, הצורה הטבעית ביותר של תעשיה זעירה. זאת אומרת, אופן ייצור כזה, אשר בו הקנין על הקרקע הוא תנאי קנינו של הפועל על פרי עבודתו הוא, ואשר בו, – יהי האכר בעל קנין בן חורין או תלוי באחרים, – הוא, בתור פועל, מובדל, ייצור לו בעזרת בני ביתו את צרכי קיומו.

הקנין על הקרקע הוא הכרחי לשם התפתחות גמורה של אמצעי ייצור זה כמו הקנין על המכשירים נחוץ בשביל ההתפתחות החפשית של ייצור תעשית בעלי מלאכה. הוא מהוה כאן יסוד ההתפתחות של עצמאות אישית. הוא מדרגת מעבר להתפתחותו של האכר עצמו.

הסבות, אשר על פיהן מתבטל קנין זה, מורות על גבוליו. זהו – בטולה של התעשיה הכפרית הביתית – שהיא תוספתו הטבעית – מפני התפתחותה של התעשיה הגדולה: התשת כחה ההדרגית וכחושה של האדמה, שמעבדים אותה באופן תרבותי כזה; תפיסתם של בעלי שטחי הקרקע הגדולים בקניני העדה, אשר בכל מקום היא התוספת השניה למשק הזעיר ורק הוא לבדו נותן לו את האפשרות לגדל בהמות; ההתחרות בין בעלי הקרקעות הגדולים -- אחת היא, אם הם של אריסים או של רכושנים. ההשבחות בחקלאות אשר מצד אחד הן מביאות לידי

ירידת המחירים על תבואות האדמה. ומצד שני הנה דורשות הוצאות מרובות ותנאי תעשיה חמריים יותר עשירים — פועלות בכוחן זה עצמו, — כמו שהיה במחציתה הראשונה של המאה השמונה עשרה באנגליה.

רכוש חקלאי זעיר על פי מהותו שולל התפתחות כח העבודה החברתי היצרני, צורת עבודה חברתית. רכוז הרכוש החברתי, גדול בקר במדה גדולה, השתמשות פרוגרסיבית במדע. הנשך והרבית ושיטת המסים מביאים אותו בכל מקום לידי דלדול והתרוששות. השתמשות ברכוש לשם קנית קרקעות מוציא את הרכוש הזה מהשתמש בו לשם עבודת האדמה. חלוקת אמצעי העבודה לאין סוף ופרוד היצרנים עצמם; פזרנות בכחות האדם חוץ מדרך הטבע; הרעת תנאי היצירה הפרוגרסיבית והוקרת אמצעי העבודה — חוק ולא יעבור של הרכוש הזעיר. לאמצעי ייצור כזה שנות ברכה — אסון. (K, III 341-342)

בכדי שהאכר הזעיר יעבד את אדמתו, או בכדי שיקנה אדמה לעבדה — לא נחוץ. כמו בתעשיות משטר הרכושני הנורמלי — שמחיר שוק תוצרת החקלאות יעלה במדה כזו שיכניס ריוח ממוצע ועוד פחות מזה — עודף של ריוח ממוצע כזה, הידוע בשם רינטה. משמע, שלא נחוץ כלל, שמחיר השוק יעלה עד כדי מחיר יצירת תוצרתו. זאת היא אחת הסבות מדוע הם מחירי התבואות בארצות, אשר בהן החקלאות היא רובא דרובא זעירה, נמוכים יותר מאשר בארצות, אשר בהן נהוג משטר הייצור הרכושני. חלק עבודת החקלאים הנוספת, אשר עובדים בתנאים לא טובים, נתן לחברה חנם ואינו נכנס כיסוד המשפיע על דרך התוצרת או כיסוד המהוה איזה ערך שהוא. נמצא, שמחיר נמוך כזה הוא תולדת עניות היצרנים ובשום אופן לא תוצאת כח היצירה של עבודתם. (K, III 340)

נצול האכרים נבדל מנצול הפרוליטריון אשר בתעשיה רק בצורתו׳ המנצל הוא אחד – הרכוש. רכושנים בודדים מנצלים אכרים בודדים באמצעות אפותיקאות ונשך; מעמד הרכושנים מנצל את מעמד האכרים באמצעות מסי הממשלה. זכות הקנין אצל האכרים היא הקמיע, אשר עד היום הזה מקסים בו הרכוש את האכר; היא אמתלא אשר בה מסית הרכוש את האכרים בפרוליטריון אשר בתעשיה. רק מפלת הרכוש יכולה להרים את האכר, רק ממשלה פרוליטרית אנטי־רכושנית יכולה להביא קץ לעניותו הכלכלית ולהתנונותו החברתית.

(K. in F. 89-90)

האכרים היושבים על מגרשים נבדלים—הם המון רב, אשר כל אחד ממנו חי בתנאים שוים, ובכל זאת אינם באים זה עם זה ביחסים מסובכים. אמצעי עבודתם מפריד בין אחד לשני ואיננו יוצר ביניהם יחסים הדדיים. לפרוד זה מועיל הרבה המצב הרע של הדרכים בצרפת ועניות האכרים. אדמת עבודתם – המגרש – איננו נותנת מקום בשעת העבודה לא לחלוקת העבודה ולא להשתמש במדע וכתולדה מזה לא לרבוי צדדים של התפתחות השכל, לא לכשרונות שונים ולא קשוי ביחסים החברתיים. כל משפחה חקלאית מוצאה כמעט כל צרכיה: היא בעצמה יוצרת באופן ישר את רוב צרכיה ומוצאה בצופן כזה את אמצעי קיומה בדרך חלוף עם הטבע יותר מאשר באמצעות יחסים חברתיים. מגרש, אכר, משפחה; על ידה מגרש אחר, אכר אחר, משפחה אחרת; מגרשים אחדים כאלה מהוים כפר; כפרים אחדים מהוים מחוז, ככה, בדרך סכום של גדלים שוים מתהוה החלק הגדול ביותר של העם הצרפתי כמו שמתפוחי אדמה׳ הנתונים אל שק – מתהווה שק תפוחי אדמה. במדה זו שמליונים אחדים אנשים חיים בתוך תנאים כלכליים, המפרידים

אותם ביחס שלאיבה ושנאה למעמדות האלה, בה במדה הם מהוים מעמד. במדה זו שבין האכרים בעלי המגרשים קים רק קשר המקום, במדה זו ששויון העינינים שלהם איננו יוצר ביניהם כל אחדות, כל קשר לאומי, כל ארגון מדיני, — בה במדה אינם מהוים מעמד. לפיכך אינם יכולים להגן על העינינים המעמדיים שלהם בשמם הם לא באמצעות בית־הנבחרים ולא באמצעות האספה הלאומית. אין הם יכולים לדבר בשמם הם. להם נחוץ בא כוח. בא כוח שלהם צריך להיות בשעה זו עצמה גם אדון להם, בר סמכא, שלטון ממלכתי בלתי מוגבל, המגן עליהם מפני מעמדות אחרים והנותן להם מלמעלה גם מזג אויר טוב וגם ימי סגריר. נמצא שההשפעה המדינית של האכר הזעיר היא סוף סוף בזה, שהשלטון הקיים מכניע תמיד תחתיו את החברה".
(18 Br 98-99.)

בשם אכר זעיר אנו קוראים לבעל שטח קרקע קטן או לחוכר (ביחוד לראשון) אשר שטח קרקעו לא יגדל מזה שהוא יכול לעבד בעזרת בני משפחתו ולא יקטן מזה שנחוץ לו די מחית בני משפחתו. נמצא שאכר זעיר זה הוא פועל הנבדל מן הפרולטריון של ימינו בזה, שהוא עודנו בעל מכשירי העבודה שלו, כלומר הוא שארית משטר התעשיה הקודם. מזקנו המשועבד — שהיה משועבד מזמן, ובמקרה יוצא מן הכלל היה בן חורין המחויב לשלם מסים ולמלא חובת עבודת אדונו — הוא נבדל בשלשה דברים: ראשית, בזה, שהמהפכה הצרפתית שחררה אותו ממסים פיאודליים ומן השרותים שהיה מחויב לשרת את אדונו וברוב המקרים, לפחות מעבר לריהן השמאלי, מסרה לו את אחוזתו החקלאית לקנינו שלו. שנית, בזה שבחדלו מלהשתתף בעדה החקלאית העצמאית אבדה בזה עצמו לאכר כל טובת הנאה שהיתה לו עד עכשיו בה. קרקעות העדה נטלו מאת

האכרים מקצתם על ידי הפיאודל הקודם ומקצתם על ידי החוק הנאור הביורקרטי המשפטי הרומאי ובזה עצמו אי אפשר לו לאכר דורנו להחזיק בהמת עבודה שלו מבלי קנית מספוא בשבילה. ביחס הכלכלי עולה בהרבה מאד ההפסד מאי־האפשרות להשתמש בקרקעות העבד וכל השכר שהביא אתו בטול המסים הפיאודליים; מספר האכרים שאין בידם להחזיק בהמות עבודה הולך הלוך ורב. שלישית, אכר זמננו נבדל בזה שאבדה לו מחצית העבודה הקודמת שהיתה לו. מקודם היה כל אכר מכין לו מחמר גלמו יחד עם בני משפחתו את החלק הגדול של תוצרת התעשיה; את כל השאר היו ממציאים לו שכניו, שהיו עוסקים חוץ מבחקלאות גם במלאכות ואת התמורה היו מקבלים לרוב בחמרים שונים או בעבודה משפחה, וכפר לא כל שכן, היתה ממלאת צרכיה בעצמה והיתה יוצרת כמעט כל הנחוץ לה. זה היה כמעט משק טבעי טהור: בממון כמעט שלא השתמשו. המשק הרכושני עם המשק הכספי והתעשיה הגדולה בטלו כל זה. אולם אם אחד מתנאי הקיום של המשק הטבעי היה קנין העדה על הקרקע, הרי התנאי השני הדומה לו היה תעשית עזר, והאכר יורד מטה מטה. מסים, שנות בצורת, חלוקת הקרקעות, משפטים מכריחים את האכר בזה אחר זה לנפול בידי המלוה ברבית, החובות נעשים לחזיון כללי יותר ויותר והולכים ומתרבים אצל כל אכר ואכר; במלה אחת, האכר שלנו, ככל יתר הדברים שנשארו ממשטר הייצור הקודם, אחת דתו להכחד מן העולם, הוא [illegible]

[illegible]

כל הקרקעות לרשות החברה, את אויבו בנפש כמו במלוה ברבית או בעורך הדין.

(F. E. Zur Bauernfrage in Frankr. u. Deutschland, Neue Zeit 1894)

אין בידנו לגרום היזק יותר, לא רק למפלגה, אלא גם לאכרים בעלי שטחי קרקע זעירים, מאשר בזה שנבטיח להם, או רק נעורר בהם אפילו זיק של תקוה, שאנו נכונים להשאיר בידם את קניניהם הזעירים. פירושה של הבטחה כזאת היה לסגור בפני החקלאי הזעיר את הדרך לשחרורו, ואת המפלגה להוריד עד למדרגת הרמאות של האנטישמיים. אדרבה, מחובתה של המפלגה להודיע גלוי ולבאר השכם ובאר לאכרים אפיסת כל תקוה שבמצבם כל זמן שימשול הרכוש, אי־האפשרות המוחלטת להשאיר להם את קנינם הננסי בתור שכזה, את ההכרח הגמור שהתוצרת הגדולה הרכושנית תשאיר מאחוריה את התוצרת הזעירה, שכבר התישנה, בקלות כזו שקטר הרכבת השאיר מאחוריו את עגלת הידי. כשנתנהג כך נתנהג ברוח ההתפתחות הכלכלית ההכרחית אשר היא בעצמה כבר תדאג להכין את מוחותיהם של האכרים בשביל נאומינו.

(שם)

לא שונה מזה הדבר בנוגע לאכרים בעלי שטחי קרקעות בינונים וגדולים. עבדיהם, שפחותיהם ושכירי יום אשר להם נוגעים לנו יותר מאשר הם עצמם. אם האכרים האלה דורשים ערבון ליציבות תוצרתם אין אנו יכולים בהחלט להציע להם זאת. מקומם אצל האנטישמיים ואצל המפלגות הדומות להם, אשר להם יחשב לעונג מיוחד להבטיח הרבה ולבלי לעשות גם מעט. על פי חוקי הכלכלה לא ימלט, אשר גם האכר בעל קרקעות הרבה וגם האכר בעל קרקעות במדה בינונית אבד יאבדון על ידי ההתחרות מצד התוצרת הרכושנית ועל ידי התוצרת של תבואה זולה הבאה מעבר

לאוקינוס, כמו שמוכיח נטל החובות ההולך וכבד גם אצל האכרים האלה.

(שם)

מה יחסנו אל החקלאים הזעירים? ואיך עלינו להתנהג אתם בשעה ששלטון הממשלה יבוא לידנו?

ראשית ההנחה הבאה של הפרוגרמה הצרפתית נכונה מאד: „אנו רואים מראש את האכדן ההכרחי של החקלאי הזעיר. אבל אין מתעודתנו בשום אופן להתערב באיזו פעולה שהיא בכדי להחישו".

וזאת שנית. כן גם ברור שכאשר נכבוש את השלטון הממלכתי, לא נוכל גם להעלות על הדעת לקחת בעל כרחם את רכושם הזעיר של האכרים (אחת היא אם בתשלום או בחנם) כמו שנהיה מוכרחים לעשות כך לבעלי הקרקעות הגדולים. תעודתנו ביחס לאכרים הזעירים תהיה ראשית כל בזה, שנהפוך את ייצורם הפרטי ורכושם הפרטי למשתפים, אבל לא באונס, אלא בדוגמאות מעשיות ובהצעת עזרת החברה למטרה זו.

(שם)

פשוט בתכלית הוא הענין בנוגע לחקלאות הגדולה. כאן ל נינ תעשיה רכושנית גלויה ובנידון זה אין מקום לספקות; כאן לפנינו המון פרוליטריון כפרי ותעודתנו ברורה לנו. תיכף כשמפלגתנו תקח את רסן הממשלה בידיה תחרים את הקרקעות הגדולים כמו שתחרים את בתי החרושת. אם החרמה זו תהא בתשלומים — דבר זה יהיה תלוי ברב המקרים לא בנו, אלא באותם התנאים אשר בהם נכבוש את השלטון וחוץ מזה בהנהגתם של האדונים בעלי הקרקעות עצמם. אין עלינו לחשוב את התשלומים לאסורים בהחלט ומכל מקום. לא אחת ושתים אמר אלי מרכס: „אלמלי יכלנו לתת כופר לכל הכנופיה הזאת היה זה האופן

הכי זול להפטר ממנה". האחוזות הגדולות, המושבות באופן כזה לחברה, אנו מוסרים לפועלים הכפריים העובדים אותן עכשיו בהיותם מאורגנים בקבוצות שתופיות, להשתמש בהן תחת השגח החברה; את תנאי המסירה אי אפשר עוד לדעת עכשיו. בכל אופן כאן כבר הוכשרה דיה הפיכת הייצור הרכושני לייצור חברתי ואפשר להגשי מה תיכף כמו, למשל, בבתי החרשת של קרופ או אצל האדון שטום. ודוגמת הקבוצות החקלאיות האלה תוכיח גם לחקלאים הזעירים ואולי גם לאי־אלו מבעלי הקרקעות הגדולים את יתרון הייצור המשותף. (שם)

נגיד ברור: בזמן של אמונות־תפלות הנוצרות על ידי כל המצב הכלכלי של האכר, חנוכו, אופן חייו המובדל, הנתמך על ידי העתונות הבורגנית ובעלי הקרקעות הגדולים, יכולים אנו רק אז להטות תיכף על צדנו את המון החקלאים הזעירים אם בכונה נבטיח להם מה שאין בידנו למלאות. היינו: עלינו להבטיח לא רק לשמור על רכושם בכל האופנים מן הכחות הכלכליים המהרסים, אלא גם להסיר מהם את עולם הכבד; להפוך את החוכר לבעל קרקע בן חורין ולשלם במקום בעל הקרקע את חובותיו. אלמלי יכולנו לעשות זאת, אז היינו באים שוב אל אותו המצב, אשר ממנו התפתח בהכרח המצב הנוכחי. לא היינו משחררים את האכר, אלא היינו מרחיקים מעט את יום מפלתו.

אבל אין זה לטובתנו לרכוש לנו את לב האכר למחר — אם לא נוכל למלאות את הבטחותינו — כדי שיאבד לנו למחרתים. האכר, המחכה, שאנו נשמור את נחלתו הננסית, לא יצלח לנו לחבר במפלגתנו, כמו גם האומן הזעיר השואף להשאר תמיד אומן. מקום האנשים האלה במחנה האנטישמיים. ילכו אליהם ויכריחום להבטיח להם להציל את תעשיתם הזעירה.

והיה כאשר יודע להם כונות אמרותיהם המזהירות ומה הם

הנגונים אשר ינגנו הכנורות אשר בצליליהם יהמו שמי האנטישמיים או אז יוכחו יותר ויותר שאנו, בהבטיחנו מעט ובבקשנו הצלה לכלם בדרך אחרת – אנו בכל זאת אנשים כנים יותר. (שם)

אחוזת האכר היא רק אמתלא, המרשה לרכושני להוציא מן השדה ריוח, רבית ורינטה ולתת לאכר למצוא בעצמו את שכר העבודה... קנין האחוזה בהיותו תלוי כעבד בדעת הרכושני, שכל התפתחותו הביאתהו לידי כך, הפכה רוב אוכלוסי האומה הצרפתית לטרוגלודיטים (שוכני מערות).

ששה עשר מיליונים אכרים (יחד עם הנשים והטף) דרים במאורות בעלות חלון אחד או שנים ובמקרה היותר טוב שלשה. (חלונות בבית – מעין חמשת החושים בשביל האדם). המשטר הבורגני, אשר בתחלת המאה התשע עשרה העמיד אצל האחוזה, שאך זה נולדה, את הממשלה בתור שומר ואשר השביח אותה בגפנים, נהפך לערפד המוצץ את דם לבבה, מוח ראשה ועצמותיה ומשליך אותה בכור האלכימי של הרכוש. קודקס נפוליון אינו אלא קודקס על דבר צבא עונשין, על דבר מכירה פומבית והחרמת הרכוש באונס. לארבעת מיליוני אביונים, ארחי ופרחי, פושעים וזונות הרשמיים בצרפת (עם הילדים) נספחים עוד חמשה מיליונים אנשים העומדים על סף הקבצנות ושהם קופאים מקור בכפר, או שהם נודדים תמיד עם בני ביתם וכליהם פעם מן הכפר אל העיר ופעם מן העיר אל הכפר. (18 Br 101 — 102)

הישוב הכפרי — כמעט שתי שלישיות של כל אוכלוסי צרפת – הוא רובא דרובא מאלה שנקראים בעלי קרקע בני חורין. הדור הראשון מהם, שהשתחרר חנם על ידי מהפכת 1789 מן המסים הפיאודליים, לא שלם כלום בעד הקרקע; אולם הדורות הבאים שלמו, בתור מחיר האדמה, את זה שאבותיהם, שהיו משועבדים

למחצה". היו משלמים בתור רינטה, מעשר, מס האדון וכו'. במדה זו שנתרבה מצד אחד הישוב ומצד שני חלוקת הקרקעות, בה במדה עלה מחיר האחוזות, כי בהתחלקותן רבתה הדרישה עליהן. ביחס זה שעלה המחיר, ששלם האכר בעד האחוזה — אחת היא אם קנה אותה באופן ישר, או שהיורשים האחרים רשמו אותה על שמו בתור רכוש, בו ביחס עלו בהכרח חובות האכר, כלומר, האפותיקאי. החוב, המוטל על הקרקע נקרא אפותיקאי — משכנתא על הקרקע. כמו שעל חלקות האדמה של ימי הבינים נצטברו „זכויות" — כן מצטברות על האחוזות החדשות אפותיקאות. מצד שני הוא, הקרקע, במשטר של אחוזות קטנות, מכשיר עבודה פשוט לבעליו. במדה שהאדמה מתחלקת לחלקים יותר קטנים, בה במדה פוחתת והולכת פוריותה. שמוש במכונות בעבודת האדמה, חוקת עבודה, השבחת הקרקע במדה מרובה, כגון תעול להשקאה ולהובלת המים וכו' — כל אלה נעשים מיום ליום לבלתי אפשריים, בשעה שההוצאות הבלתי פוריות על עבודת האדמה מתרבות במדה שחלקיה קטנים יותר. כל זה איננו תלוי בשאלה, אם יש לבעל האחוזה רכוש אם אין. אולם במדה שחלוקת הקרקע הולכת ונמשכת כן הולכים ונעשים השטח הזעיר של האדמה ומכשירי העבודה המצומצמים—ל כ ל הרכוש אשר לאכר; כן הולכת ופוחתת ההשתמשות ברכוש בחקלאות; כן נעשית והולכת בלתי מספיקה לאכר מדת האדמה, הכסף וההשכלה בכדי להשתמש במדעי החקלאות; כן הולכת ויורדת עבודת האדמה. לבסוף פוחתת ההכנסה הנקיה באותה דרגה שמתרבה השמוש הכללי. בדרגה זו עצמה שמשפחת האכר איננה יכולה, מהיותה קשורה אל אדמתה, לעסוק בענינים אחרים ובאותה שעה עצמה איננה יכולה למצוא מחיתה מאדמה זו. ובכן, באותה מדה עצמה שמתגדל הישוב — מתרבה חלוקת האדמה, מתיקר אופן העבודה, האדמה מפחיתה פוריותה, עבודת האדמה יורדת והאכר שוקע בחובות. מה שהיה מסובב נעשה בעתו לסבה, כל דור

מתחיל את חייו בתנאים קשים יותר ובלתי נוחים, איפותיקא מולידה איפותיקאות חדשות ובשעה שכבר אי אפשר לאכר למשכן את אחוזתו, כלומר, להכביד עליה עוד איפותיקאות הוא נופל בידי מלוה ברבית ומדת הרבית הולכת הלוך וגדל.

באופן כזה קרה, שהאכר הצרפתי נותן לרכושנים בתור רבית באיפותיקאות ובתור רבית בהלואות בלי משכנתא לא רק רינטה קרקעית, לא רק ריוח תעשיתי, במלה אחת, לא רק את הריוח הנקי, אלא גם חלק של שכר העבודה; שהוא ירד למדרגת החוכר האירלנדי וכל זה בתורת בעל קנין פרטי.

(K. in F. 88—89)

פרק ארבעה עשר

מהפכות המאה התשע עשרה באור ההשקפה המטריאליסטית

א. מהפכת פברואר 1848 בצרפת

מהפכת יולי 1830 בצרפת ושלטונו של לואי פיליפ. — האריס־טוקרטיה הממונית. — הבורגנות התעשיתית והבורגנות הזעירה. — המחסור בממון של המונרכיה משנת 1830. — יחס הסיעה הבורגנית שהשלטון בידה למלוה הממשלה. — ערך הבורסאות בצרפת המונרכית. — הנהגתה של האריסטו־קרטיה הממונית. — סבת מהפכת פברואר 1848. — שנות הבצורת והמשבר באנגליה שהתחיל בשנת 1846. הבורגנות האופוזיציונית מנהלת תעמולה נגד שלטון בכפה של האריס־טוקרטיה הממונית.— מפלת לואי פילים והממשלה הזמנית.— תפקיד הפרוליטריון במהפכת פברואר 1848. — הכרזת הריפובליקה נעשתה תחת לחץ הפרוליטריון הפריזאי.

אחרי מהפכת יולי אמר הבנקאי הליברלי לפיט לסנדקאי שלו ההרצוג האורליאני, בלוותו אותו בתהלוכתו הטריאומפלית ב־Hotel de Ville:

„מעכשיו תבוא מלכות הבנקאים".

לפיט גלה את סוד המהפכה.

בימי לואי פיליפ משלה לא כל הבורגנות הצרפתית, אלא רק שכבה אחת שלה: הבנקאים, נסיכי הבורסה, מלכי הרכבות,

בעלי מכרות הפחמים וברזל, בעלי יערות וחלק מבעלי הקרקעות הגדולים המאוחדים אתם, כלומר האריסטוקרטיה הממונית. היא ישבה על כסא המלוכה, היא חקקה חוקים בבתי הנבחרים, היא חלקה משרות המלוכה, החל מתיק וזיר וכלה במשרד טבק.

בורגנות התעשיה בעצם היתה חלק מהאופוזיציה הרשמית, כלומר באי כוחה בבתי הנבחרים היו במעוט. אחרי המרידות בשנות 1832, 1834 ו־1839, שדוכאו בנחלי דם, חשבה ששלטונה על מעמד הפועלים מבוסס וקשתה עליה הלוך וקשה מנשוא הופעת שלטונה בכפה של האריסטוקרטיה הממונית שהלכה והתחצפה יותר ויותר וכן הלכה ונועזה האופוזיציה שלה. החרשן הרואני גְרַנֶדין, החרד הגדול ביותר לריאקציה הבורגנית באספה הלאומית המיסדת המחוקקת, היה בבית הנבחרים מתנגדו הנלהב ביותר של גִיזו. ליאון פושֶה, שהתפרסם אחר כך בנסיונות־השוא שלו להתרומם עד לתפקידו של גיזו בהתנגדות למהפכה הצרפתית, נהל בימי מלכותו האחרונים של לואי פיליפ מלחמה עתונית להגנת התעשיה ונגד הספסרות והממשלה הכרוכה אחריה. בסטינה הטיף נגד השיטה השולטת בשם העיר בורדו וכל עושי יין בצרפת:

הבורגנות הזעירה לכל חלקיה וכן גם האכרות הורחקו לגמרי מהשתתף בשלטון. לבסוף בשורותיה של האופוזיציה הרשמית, או לגמרי מחוץ ל־paus legal*), עמדו באי כוחם האידיאולוגיים של המעמדות הנזכרים ומגניהם: תלמידי חכמים, עורכי דין, רופאים וכו׳ בקצור האינטליגנציה שלהם.

המחסור הממוני העמיד את המונרכיה מיולי מתחילתה כפופה ותלויה בבורגנות הגדולה, ותלותה בבורגנות הגדולה מצדה היא נעשתה לה למקור לא אכזב של מחסור ממוני. אין להכניע את

*) Paus legal (המדינה הכשרה) — כך נקרא בימי לואי פיליפ מעוט מבוטל של בוחרים בעלי זכויות מיוחדות. — המתרגם.

ההנהלה הממלכתית לעניני הייצור הלאומי כל עוד לא נקבע המאזן בתקציב, מאזן ההוצאות של הממשלה והכנסותיה. ואיך לקבוע את המאזן הזה מבלי להקניט את עמודי התוך שהממשלה נשענת עליהם; איך לעשות זאת מבלי להגביל את הוצאותיה של הממשלה, מבלי לנקוט בשיטה חדשה של מכס ומסים, כלומר מבלי להטיל חלק גדול ממשא המסים על כתפי הבורגנות הגדולה?

חובותיה של הממשלה, להפך, הביאו תועלת לסיעת הבורגנות שהשלטון היה בידיה. שחקקה חוקים בבתי הנבחרים הגרעון הממלכתי היה דוקא הדבר העיקרי שבספסרותה והחשוב שבמקורות התעשרותה. שנה שנה וגרעונה החדש. אחרי כל חמש שנים מלוה חדש. וכל מלוה חדש נתן בידי האריסטוקרטיה הממונית מקרה חדש לעשוק את הממשלה; בהיותה תמיד עומדת באופן מלאכותי על סף פשיטת רגל היתה לווה מידי הבנקאים בתנאים לא טובים עד מאד. חוץ לזה היה כל מלוה חדש נותן את האפשרות לעשוק את הקהל אשר השקיע את ממונו ברינטה ממלכתית. לעשוק אותו באמצעות פעולות בורסיות, שסודותיהן היו גלויים לממשלה ולרוב אשר בבתי הנבחרים. זה הכלל, המצב הרעוע של האשראי הממלכתי וידיעת סודותיה של הממשלה נתנו לבנקאים ולשותפיהם בבתי הנבחרים ועל כסא המלוכה את היכולת לגרום לתנודות פתאומיות בשער שטרי המלוכה, דבר שהביא תמיד להריסת המון רכושנים קטנים ולהתעשרות מהירה אגדתית של הספסרים הגדולים. הגרעון היה באופן ישר לטובת הסיעה השולטת של הבורגנות. לפיכך אין כל פלא שההוצאות הבלתי רגילות של הממשלה בשנים האחרונות למלכותו של לואי פיליפ עלו על ההוצאות הבלתי רגילות שבזמנו של נפוליאון, עלו עליהן יותר מפי שנים; הן בלעו בכל שנה כמעט 400 מיליונות פרנק בשעה שכל האכספורט של צרפת היה מגיע באופן ממוצע לסכום של 750 מיליונות פרנק בשנה. הסכומים העצומים אשר עברו באופן כזה דרך ידי הממשלה נתנו חוץ מזה עילה לקבלניות ולקניות של רמאות, בזבוזים וגנבות

מכל המינים. עשיקת המדינה שנעשתה במדה גדולה במלוות, נשנתה במדה קטנה בקבלניות ממלכתיות. בעליונים היו הנבחרים עוסקים בעסקיהם עם הממשלה ובתחתונים היו הסוחרים הפרטיים מחלקים את רווחיהם עם מוסדות יחידים.

באותה מדה עצמה של המלוות, ובדרך כלל של הוצאות המלוכה, נצל המעמד השליט גם את סלילת מסילות הברזל. בתי הנבחרים היו מטילים את הנטל העיקרי של ההוצאות על המלוכה ולאריסטוקרטיה הממונית המספסרת ערבו את פירות הזהב. זכורות עוד השערוריות בבתי הנבחרים כשנתגלה במקרה שכל צירי הרוב יחד עם חלק הוזירים היו מעונינים כבעלי מניות באותן מסילות הברזל, אשר כמחוקקים הכריחו את הממלכה לקנות על חשבונה.

להפך, הריפורמה הקטנה ביותר בעניני ממונות נתקבלה בהתנגדות הבנקאים... האם אפשר היה להרשות לממשלה למעט מקורות הכנסותיה אשר מהן נפרעת הרבית על החוב שלה ההולך תמיד הלוך וגדל?

המונרכיה היולית לא היתה אלא חברת מניות לנצול העושר הלאומי של צרפת; הדיוידנדים שלה נחלקו בין הוזירים, בתי הנבחרים, 240,000 הבוחרים ומשרתיהם. לואי היה המנהל של החברה הזאת, רוברט מקר*) על כסא מלוכה. השיטה הזאת העמידה תמיד בסכנה עניני המסחר, התעשיה, החקלאות, בנית אניות, עניני בורגנות התעשיה, אשר בימי יולי כתבה על דגלה „ממשלה זולה".

מכיון שהאריסטוקרטיה הממונית חקקה חוקים, נהלה את המדינה וברשותה נמצאו כל ענפי הממלכה המאורגנים, בכחה למעשה ובעזרת העתונות החזיקה בידה את דעת הקהל, הרי בכל

*) רוברט מקר—גבור קומדיה צרפתית אחת שנקראה בשמו (1834) ושורה של קריקטורות של דומיה. צלמו של עסקן רמאי, העוסק ביסוד עסקים פורחים באויר.

הספירות, מחצר המלך עד המרתף האחרון, היתה שוררת אותה שחיתות המדות, אותה רמאות מחוצפת, אותה תשוקה להתעשרות לא על ידי ייצור אלא על ידי שליחת יד בכיסו של חברו להוציא ממנו את ממונו; וביחוד בשדרות העליונות של החברה הבורגנית נתגלו ללא כל סיג וגדר התאוות החולניות והפריצות, אשר על כל שעל וצעד התנגשו אפילו בחוקים הבורגניים, ואשר בהן בקש העושר, שנרכש במשחק, את ספוקו, רדפו אחרי תענוגות בשרים נפסדים והזהב התבולל במדמנה ודם. על פי אמצעי ההתעשרות וכן גם על פי תענוגיה אין האריסטוקרטיה הממונית אלא שיבתו לתחיה של הלומפונפרוליטריאט בראש החברה הבורגנית.

הסיעות של הבורגנות הצרפתית שלא השתתפו בשלטון צעקו: „זנות!" והעם הרעים בקולו: „הלאה הגנבים הגדולים!" „הלאה הרוצחים!" כשהציגו בפומבי בשנת 1846 על הבמות הגבוהות ביותר של החברה הבורגנית אותם המחזות, אשר תמיד היו מדיחים את דלת העם אל בתי הזונות, אל בתי המחסה ובתי המשוגעים, הביאוה לספסל הנאשמים, לעבודת פרך ולגרדום. בורגנות התעשיה התרגזה על הפגיעה בעניניה, הבורגנות הזעירה נסערה מוסרית, הדמיון העממי התמרמר. פריז מלאה כתבי פלסתר Les Juifs rais de "l'epoque La dynastie Rotschild" אשר בחריפות פחות או יותר גדולה הוקיעו על עמוד הקלון את שלטון האריסטוקרטיה הפיננסית.

Rien pour la gloire! (אף פרוטה בשביל התהילה!) התהילה אינה מביאה כל תועלת! L'eapoix partout et toujours! (שלום ויהיה מה שיהיה!) המלחמה מורידה את שער השטרות המכניסים שלשה וארבעה למאה! הנה מה שכתבה צרפת הבורסאי על דגלה. המדיניות החיצונית שלה הביאה על כן לשורה של עלבונות לרגש הלאומי הצרפתי. ביחוד מצא את עצמו נעלב על ידי ספוח קרקוי לאויסטראך, מעשה שבו שלמה

תבוסת פולין וחלוקתה, ועל ידי זה שגיזו עמד באופן פעיל לצדה של הברית הקדושה במלחמת העצמאות של המחוזות הקטוליים של שווייץ (Sonderbundskrieg). נצחון הליברלים השוויצרים במלחמה המדומה הזאת הרים את רוח האופוזיציה הבורגנית אשר בצרפת, המרד העממי בפלירמו הראה את פעולתו על ההמון המשותק כמכת חשמל ועורר בו את זכרונותיו המהפכניים הגדולים וחשקו*). לבסוף החישו את התפרצותה של ההתמרמרות הכללית שני מאורעות כלליים עולמיים:

מחלת תפוחי האדמה והבצרות בשנות 1845 ו־1846 הגדילו את התסיסה הכללית בקרב העם. בשנת 1847 גרם היוקר בצרפת, כמו בכל הקונטיננט, להתנגשויות דמים. מהאי גיסא הלולה והנגא של האריסטוקרטיה הממונית אשר לא ידעה בושת ומאידך גיסא נלחם העם עלופת להם! בביוזנס הוציאו להורג את המשתתפים במרד הרעב ובפריס הצילה משפחת המלך מידי המשפט רמאים לא ידעו שבעה!

המאורע הכלכלי הגדול השני אשר החיש את התפרצותה של המהפכה היה המשבר הכללי במסחר ובתעשיה באנגליה. עוד בסתו בשנת 1845 בשרה את בואו המפלה הכללית של הספסרים במניות הרכבות; בשנת 1846 עצרה בעדו שורה של תופעות ממדרגה שניה כגון הבטול המקווה של מכסי הלחם; וסוף סוף התחולל המשבר בסתו 1847 על־ידי פשיטות הרגל של הסוחרים הגדולים בסחורות קולוניאליות בלונדון שמשכו אחריהן הריסת הבנקים לחקלאות וסגירת בתי חרושת בגלילי התעשיה

*) ספוח קרקוי לאויסטראך בהסכמתן של רוסיה ופרוסיה ב־11 בדצמבר 1846. Sonderbundskriege, בשווייץ מ־4 עד 28 בנובמבר 1847. מרד פלירמו ב־12 נובמבר 1848. בסוף ינואר הרעישו הניאופוליטנים את העיר תשעה ימים. (הערת אנגלס).

באנגליה. ועוד לא הספיקה השפעת התוצאות של המשבר הזה להגלות על הקונטיננט ובפברואר (1848) התחוללה המהפכה.

הנגף הכלכלי אשר נגף את המסחר ואת התעשיה עשה את השלטון בכפה של האריסטוקרטיה הממונית קשה מנשוא עוד יותר. הבורגנות האופוזיציונית עורכת בכל רחבי צרפת משתאות תעמולה לטובת הריפורמה של הבחירות כדי שהיא תקבל רוב בבית הנבחרים ולהרחיק את המיניסטריום של הבורסאים. בפריז משך אחריו המשבר בתעשיה עוד תוצאה אחת מיוחדת במינה: הוא השליך אל השוק הפנימי המון חרשתנים וסוחרים גדולים בשללו מהם את האפשרות לנהל עסקיהם בחוץ לארץ· הם יסדו פירמות גדולות שבהתחרותן הרסו בהמון את החנונים ובעלי מכלת הזעירים, בזה מתבארות פשיטות הרגל הרבות בחלק זה של הבורגנות והנהגתה המהפכנית בימי פברואר. ידועים הדברים הברורים אשר ענו גיזו ובתי הנבחרים על דרישת הריפורמות, איך החליט לואי פיליפ למנות את המיניסטריום של בררו בשעה שכבר היה מאוחר מאד, איך הגיע הדבר להתנגשות בין העם והצבא, איך פרקה הגברדיה הלאומית בהנהגתה הפסיבית את הצבא מנשקו והמונרכיה שקמה ביולי היתה מוכרחה לפנות מקומה לממשלה הזמנית.

בממשלה הזמנית, שקמה על בריקדות פברואר, השתתפו בעל כרחן הרבה מפלגות אשר חלקו ביניהן את שלל נצחונן. היא לא יכלה להיות אחרת מאשר פשרה בין מעמדות שונים, אשר בכוחות מאוחדים מגרו את המונרכיה של יולי, אבל עניניהם הם היו מתנגדים זה לזה. הרוב הגדול שלה היה מבאי כוח הבורגנות. לידריו רולן ופלוקון היו באי כוח הבורגנות הריפובליקנית הזעירה, הבורגנות הריפובליקנית היתה מיוצגת על ידי עוזרי העתון „נסיאונל״, האופוזיציה לדינסטיה – קרמיה, דיופון, ד׳ ליערוש וכו׳. למעמד הפועלים היו שני באי כוח: לואי בלן ואלבר. לבסוף

למרטין שאליבא דאמת לא הציג בממשלה הזמנית איזה שהוא אינטרס ריאלי של מעמד מסוים: הוא היה — המהפכה הפברוארית עצמה. ההתקוממות הכללית עם ההשליות שלה, הפיטנות שלה עם תוכנה הדמיוני ואמרות נבובות. אגב, על פי מצבו והשקפותיו שייך בא כוח זה של המהפכה הפברוארית לבורגנות.

אם פריז, הודות לרכוז המדיני, מושלת בכל צרפת הרי הפועלים ברגעי סערות מהפכניות הם מושלי פריז. הצעד הראשון של הממשלה הזמנית היה הנסיון להפטר מההשפעה היתרה של פועלי פריז על ידי פניה באפילציה מפריז שכורת הנצחון לצרפת הפכחית. למרטין ערער על זכות גבורי הבריקדות על הכרזת ריפובליקה; את זאת, היה אומר, יכול לעשות רק הרוב של האומה הצרפתית. צריך להמתין עד אחרי הצבעתה. אין לפרוליטריון הפריזאי להכתים את נצחונו בגזלת השלטון לעצמו; הבורגנות מתירה לפרוליטריון רק גזלה אחת: גזלת המלחמה.

בצהרים ב־25 בפברואר עדיין לא הוכרזה הריפובליקה, לעומת זאת כבר היו כל תיקי המיניסטרים מחולקים בין יסודות הבורגנות של הממשלה הזמנית וגינירלים, בנקאים ועורכי דין מ„נסיאונל". אך הפועלים החליטו לא לתת לרמות את עצמם כמו בשנת 1830. מוכנים היו לחדש את המלחמה ולהשיג הכרזת ריפובליקה בכוח הנשק. עם בשורה זו בפיו הלך רספאיל ל־Hotel de Ville. הוא פקד בשם הפרוליטריון הפריזאיעל הממשלה הזמנית להכריז ריפובליקה: „אם במשך שעתים לא יעשו זאת — הודיע רספאיל — אשוב הנה בראש מאתים אלף איש". גויות החילים שנפלו במלחמת אחים לא הספיקו עדיין להפיג את חומן האחרון, הבריקדות עדין לא פורקו, הפועלים עדיין לא התפרקו מזיינם, והכוח היחידי אשר אפשר היה להציג נגדם היתה הגברדיה הלאומית. בתנאים כאלה

נעלמו לפתע פתאום הדעות על דבר הפקחות הממשלתית ומצפנות המשפטית של הממשלה הזמנית. עוד קודם שעברו שתי השעות הופיעו על קירות פריז המלים ההיסטוריות הענקיות.

Republique francaise! Liberté, Egelité, Fraternité

הריפובליקה הצרפתית! חרות, שויון ואחוה!

עם הכרזת הריפובליקה על יסוד זכות הבחירה הכל־כללית נעלם גם הזכרון בדבר המטרות המוגבלות והנמוקים אשר הדיחו את הבורגנות מאחרי המהפכה הפברואָרית. במקום סיעות אחדות של הבורגנות נפתח פתח להשתתפות בשלטון לכל המעמדות של החברה הצרפתית והם הוכרחו לעזוב את התאים, האולם והעליה ולהופיע כנפשות פועלות על במת המהפכה...

בהכריחו את הממשלה הזמנית ועל ידה — את כל צרפת לקבל את הריפובליקה הופיע הפרוליטריון בראש וראשונה כגורם עצמאי, אבל יחד עם זה הוא העיר למלחמה נגד עצמו את כל צרפת הבורגנית. הוא כבש רק שדה למלחמה בעד שחרורו המהפכני אבל בשום אופן לא את השחרור עצמו. להפך, המהפכה הפברואָרית היתה מחויבת בימים הראשונים להשלים את שלטון הבורגנות: יחד עם האריסטוקרטיה הממונית נפתחו שערי השלטון לכל המעמדות העשירים.

(K. M. K. in F.)

ב. גרמניה בפרוס המהפכה בשנת 1848

מצב המעמדות בגרמניה בתחילת המאה ה־XIX. — האצילים הפיאודלים והבורגנות החלשה. — העדר מרכזים מסחריים ותעשיתיים. — ההנחות החמריות מצד הממלכות הכבות לטובת הבורגנות. — מצב העירוניים ויחסם אל המשטר הקיים. — מצב הפועלים במחצית הראשונה של המאה ה־XIX. — האכרים בגרמניה, מצבם ויחסם אל המהפכה.

חלוקת המעמדות השונים באוכלוסין, המהוים את היסוד לארגונים מדיניים, היתה בגרמניה מורכבת יותר מאשר בכל ארץ

אחרת. בשעה שבאנגליה ובצרפת השמידה הבורגנות החזקה והעשירה, המרוכזת בכרכים גדולים וביחוד בעיר המלוכה, את הפיאודליות לגמרי או, לכל הפחות, כבאנגליה, המעיטה אותה עד שנשארו ממנה רק צורות אחדות פחותות ערך,—שמרה בגרמניה האצילות הפיאודלית על חלק גדול מזכויותיה העתיקות. שיטת הבעלות הפיאודלית על הקרקע שלטה כמעט בכל מקום ומקום. בעלי האחוזות שמרו אפילו על תפקידי בית דין ביחס לאכרים שלהם, באבוד להם הזכויות המדיניות המיוחדות והזכות לנהל את הקיסר בעצותיהם שמרו כמעט על כל שלטונם מימות הבינים באכרים יושבי אחוזותיהם ועל הזכות המיוחדת להיות פטורים מכל מס. הפיאודליות היתה במקום אחד חזקה מאשר בשני, אבל אף במקום אחד, חוץ מעבר להריהן שמאלה, לא בוטלה לגמרי. האצילות הפיאודלית הזאת – שמספרה היה אז גדול מאד ומקצתה עשירה למדי – נחשבה רשמית למעמד הראשי במדינה. ממנה יצאו פקידי הממשלה הגבוהים וכמעט באופן מונופולי היו שייכות לה כל משרות הקצינים בצבא.

הבורגנות בגרמניה לא היתה עשירה כל כך כמו בצרפת או באנגליה. הכנסת מניעי קיטור והביכור של התעשיה האנגלית שהתפשט בה מאד הרס את התעשיה הגרמנית הישנה. הקבולות החדשות ביותר, שהונהגו אי־שם בשעתה של שיטת נפוליון הקונטינטלית, יצא שכרן בהפסד הקבולות הישנות ולא היה בכוחן להקנות לתעשיה הגרמנית חשיבות כזו שתהא חזקה למדי להפנות תשומת לב יתרה לצרכיה בעל כרחה של הממשלה, אשר עינה צרה בכל עושר והשפעה מחוץ לאצילות. צרפת הצילה בנצחון רב את המנופקטורה של משי במשך חמשים שנות מהפכות ומלחמות ובגרמניה במשך אותן השנים כמעט אבד לחלוטין הייצור של הפשתן. חוץ מזה היו בגרמניה מחוזות תעשיה לא רבים ונמצאו בטבורה של המדינה באופן שבשביל אכספורט

ואימפורט היו מוכרחים להשתמש בנמלים זרים – של הולנד או בלגיה – ובגלל זה לא היו לחרשתניב כל ענינים כלליים לערי החוף של ים הצפון ושל ים הבלטי. המחוזות הללו לא יכלו – וזה חשוב מאד – ליצור מרכזים מסחריים ותעשיתיים כעין פריז וליאון, לונדון ומנשסטר. פיגור זה של התעשיה הגרמנית הרבה סבות לו, אבל גם שתים מהן דיות לבארו: ראשית, המצב הגיאוגרפי הבלתי נוח של המדינה מפאת היותה רחוקה מאוקינוס האטלנטי, שנעשה לראש הדרכים לסחר העולם; ושנית, המלחמות התדירות אשר גרמניה היתה לוקחת חלק בהן או שנעשו מהמאה השש עשרה על אדמתה. חוסר המונים, ביחוד המונים מרוכזים צפופים, עצר בעד הבורגנות הגרמנית להשיג שלטון מדיני, אשר בו משתמשת הבורגנות האנגלית משנת 1688 והבורגנות הצרפתית כבשה אותו לעצמה בשנת 1789.

אף־על־פי־כן החל משנת 1815 גדל והלך תמיד עשרה של הבורגנות ואתו גם ערכה המדיני. הממשלות היו נאלצות למרות רצונן להתחשב, לכל הפחות, עם עניניה החיוניים החמריים. אפשר להגיד בבטחון מלא, שכל קורטוב של השפעה מדינית, שנתן בתקופות מ־1815–1830, ומן 1830 עד 1840 לבורגנות מטעם הקונסטיטוציות של המדינות הקטנות וניטל ממנה שוב בתקופות הבינים של ריאקציה, אוזן בהנחה מעשית מתאימה. אחרי כל מפלה מדינית של הבורגנות בא נצחונה בשטח התחוקה המסחרית. למכס המגן הפרוסי משנת 1818 וליסוד ברית המכס נודעה חשיבות יתרה מצד הסוחרים והחרשתנים מאשר לזכות המפוקפקת להביע במורשן של איזו מדינה קטנה אי־אימון לוזירים אשר לרוב רק צחקו לו.

בגלל גידול עשרה והרחבת המסחר הגיעה הבורגנות לנקודה זו, אשר להתפתחותה ממנה והלאה עמדו לשטן התנאים המדיניים של גרמניה. החלוקה האו־לית של המדינה בין שלשים וששה

מלכים ששאיפותיהם והשקפותיהם שונות, כבלי הפיאודליות שהעיקו על המשק הכפרי ועל המסחר הקשור בו, הכנעת כל עניניה לאפיטרופסותה הטרחנית של הפקידות הבורית והחצופה — כל זאת השפיע לרע על עניניה החשובים ביותר של הבורגנות, בעוד שהרחבת ברית המכס וחזוקה, הכנסת הקיטור, גידול התחרות על השוק הפנימי — כל הסבות הללו קרבו ביניהם את המעמדות המסחריים של ממשלות ומחוזות שונים. כאיש אחד עמדו על הגנת עניניהם הכלליים ודכזו יותר את כוחותיהם. התוצאה הטבעית מזה היתה, שכל אלה שלא היו שבעי רצון נספחו למחנה האופוזיציה הליברלית ואחרי זה — התוצאה מעוטרת הנצחון של ההתנגשות הרצינית הראשונה של הבורגנות הגרמנית בעד השלטון המדיני. השנוי שחל אפשר ליחס לשנת 1840, מאז שהבורגנות הפרוסית התיצבה בראש התנועה הבורגנית הגרמנית.

ואשר להמון העם, אשר לא היה שייך לא לאצילות ולא לבורגנות, הרי היה מורכב בערים מעירוניים זעירים ומפועלים ובכפרים—מאכרים.

מעמד העירונות הזעירה בגרמניה מספרו גדול מאד, עקב ההתפתחות החלשה של הרכושנים והחרשתנים הגדולים במדינה זו. בערים הגדולות רוב מנינו של הישוב הוא עירוניים זעירים, ובעירות הקטנות — כמעט כל הישוב, משום שאין מתנגדים עשירים מהם ואין השפעות חזקות יותר. המעמד הזה, שחשיבות יתירה נודעת לו עכשיו בכל מדינה ובכל מהפכה, חשוב ביותר בגרמניה, אשר שם מלא במהפכה האחרונה את התפקיד המכריע. מצב־הבינים שלו בין הרכושנים הגדולים, הסוחרים והחרשתנים, כלומר בין עצם הבורגנות ובין הפרולטריון — מגדיר את אפיו. הוא שואף לתפוס מקומה של הראשונה, אך כל אי־הצלחה קטנה ביותר הודפת אותו לתוך שורותיו של האחרון. במדינות מונרכיות

ופיאודליות זקוקה העירונות הזעירה למען קיומה בלקוחות החצר והאריסטוקרטיה. אבדת לקוחות כזו — בכוחה להחריב את הרוב הגדול של המעמד הזה. גדוד צבא, מוסדות המחוז, בית דין על כל מחלקותיו מהוים לעתים קרובות בעירות היסוד לפרנסת תושביהן.

טול מהן את המוסדות הללו והסוחרים הזעירים, החיטים, הסנדלרים, הנגרים יעמדו בפני הרס. ככה הם מרחפים תמיד בין התקוה להכנס בשורת המעמדות האמידים לבין הפחד להתגלגל בפרוליטריון או אפילו בקבצנים; בין התקוה לזכות בחלק של השתתפות בעניני צבור ולנצל את זה לטובתם לבין הפחד להעיר עליהם על ידי אופוזיציה בלתי מוצלחת את חמת השלטונות אשר בידם פרנסתו ובכוחם לשללה ממנו. האמצעים שברשות המעמד הבינוני אינם גדולים וחולשת קנינו נמצאת ביחס הפוך למדתו. לפיכך אין המעמד הזה תקיף תמיד בדעתו. העירונות החלשה והנכנעת בזמנו של שלטון חזק פיאודלי או מונרכי נספחת אל הליברליזמוס בשעה שהבורגנות מתנשאית; כשרק כבשה זו האחרונה את השלטון מתחילות התקפות דימוקרטיות חזקות אצל העירוניים הזעירים, אבל סמוך לזה נמס לבם בקרבם מרוב פחד כשרק המעמד העומד מאחריהם, הפרוליטריון, מעז להתחיל בתנועה עצמאית.

מעמד הפועלים בגרמניה נופל בהתפתחותו החברתית והמדינית מהפועלים האנגליים והצרפתיים באותה מדה שהבורגנות הגרמנית נופלת מהבורגנות שבמדינות הנזכרות. כאדון כעבד. התפתחות תנאי הקיום של פרוליטריון חזק מרוכז ונאור הולכת יד ביד עם התפתחות תנאי הקיום של בורגנות רבה במספרה, עשירה, מרוכזת וכבירת כוח. לעולם אין תנועת מעמד הפועלים נעשית עצמאית ואינה נושאת אופי פרוליטרי גרידא כל עוד כל חלקי הבורגנות, ביחוד חלקה הפרוגרסיבי, לא כבשו את השלטון

המדיני ולא תקנו את המשטר הממלכתי בהתאם לצרכיהם. רק אז בא הרגע הזה: אז גומל הנגוד האיום לאין מפלט בין המעבידים והפועלים. לדחותו יותר כבר אי אפשר אז, לא יצלח עוד אז לרצות את הפועלים בתקוות כוזבות ובהבטחות שלעולם אין מקימים אותן; אז, סוף סוף, מתיצבה במלוא קומתה ובהירותה הפרובלימה הגדולה של המאה התשע עשרה — פרובלימת שחרור הפרוליטריון.

בגרמניה עסוק רוב נכר של פועלים שכירים לא אצל אותם נסיכי התעשיה, שטפוסים נהדרים מהם יצרה אנגליה, אלא אצל אומנים זעירים, שכל שיטת העסק אינו אלא שארית הפליטה מימי הבינים. ההבדל בין לורד מצמר גפן גדול ובין סנדלר עושה סנדלים או חיט לא גדול מההבדל הקים בין פועל מתעורר של בית חרשת אשר באיזו בבל של דורנו ובין שוליה רך לבב של נגר או חיט באיזו עירה שבמדינה, אשר לפי סדר חייהם ואמצעי עבודתם אינם נבדלים מחבריהם אשר חיו לפני חמש מאות שנה: העדר תנאי החיים החדישים ואופן הייצור החדיש מלוה טבעית, כמובן, גם בהעדר השאיפות החדישות; לפיכך אין פלא, אם החלק הגדול של הפועלים מהטיפוס הישן דרש עוד כעלות שחר המהפכה הקמת האיגוד המקצועי וההתאחדויות של בעלי המלאכה בעלי הזכויות המיוחדות שבימי הבינים. מכל מקום, בהשפעת מחוזות תעשיה אחדים אשר בהם היה קים משטר הייצור החדיש וכן גם מפאת חיי נדודים של פועלים רבים שעזרו לקרבה הדדית ביניהם ולהתפתחותם הרוחנית קם גרעין חזק של ידידות, אשר השאיפות בדבר שחרור כל המעמד היו בהרבה בהירות יותר והתאימו יותר לעובדות ההוה ולדרישות ההיסטוריות. אך היסודות הללו היו רק מעוט. אם רואים תנועה יותר זריזה בקרב הבורגנות משנת 1840 הרי תנועת מעמד הפועלים מתחילה מהתקוממות פועלי בתי החרשת בסילזיה וביהם בשנת 1844

לבסוף היה עוד מעמד גדול של אכרים, אשר יחד עם פועליהם הוו רוב נכר של העם, אבל מעמד זה נחלק לחלקים שונים. רואים אנו כאן ראשית כל אכרים אמידים, שברשותם חלקות אדמה פחות או יותר רחבות ומשתמשים בשרותם של פועלים שכירים. למעמד הזה, אשר עמד בין בעלי הקרקעות הגדולים הפטורים ממסים מצד אחד ובין אכרים זעירים ופועלים שכירים, מצד שני היתה המדיניות הטבעית ביותר — ברית עם הבורגנות העירונית האנטיפיאודלית. אחריהם יש לנו כאן אכרים בני חורין זעירים היושבים לרוב במדינות הריהן, שהפיאודליות בהן הוכתה מכה נצחת בידי המהפכה הצרפתית. אכרים זעירים עומדים ברשות עצמם כאלה אנו פוגשים גם במקומות אחדים של מדינות אחרות, אשר בהן עלה להם לפדות את חלקת אדמתם מהזכויות הפיאודליות שהיו רובצות עליה. אבל נכסי האכרים האלה היה חפשים והיו שייכים להם רק רשמית, כי לרוב היו עמוסים איפותיקאות רבות ובתנאים קשים כאלה, שלמעשה היה בעל הקרקע לא האכר אלא המלוה שהלוה את הכסף. שלישית, כאן היו אכרים משועבדים פיאודליים עדיין, אשר לא קל היה לנשלם מעל אדמתם, שהיו חייבים לשלם רינטה נצחית או למלאות לטובת הבעלים הפיאודליים כמות ידועה של עבודה. למעמד זה שייכים פועלים חקלאיים; מצבם באחוזות גדולות אחדות היה אותו המצב שבו נתונים הבריהם באנגליה; בכל אופן הם חיו ומתו עבדי אדוניהם, עניים ורעבים למחצה. שלושת המעמדות מתושבי הכפרים הנזכרים, אכרים זעירים חפשים, אכרים משועבדים פיאודליים ופועלים כפריים עד המהפכה לא הוגיעו את מוחם מעולם במדיניות; אבל ברור, שהמהפכה גלתה לפניהם דרך חדשה, מלאה סכויים מזהירים. היא הבטיחה לכל אחד מהמעמדות האלה טובות מסוימות ואפשר היה לקוות שכולם יספחו לאט לאט אליה כשרק התנועה תהא בעצם מהלכה. אבל

יחד עם זה ברור והוכח על ידי ההיסטוריה של מדינות זמננו, שהישוב החקלאי לעולם אינו יכול להתחיל בהצלחה תנועה עצמאית. כי מפוזר הוא על שטח גדול ורחב ידים, וקשה מאד לאחד חלק גדול מהמעמד הזה לשם עבודה מאורגנת כללית. לאכרות נחוצה דחיפה ראשונה מצד הישוב העירוני המרוכז הנאור והזריז ביותר.

(K. M. R. u. K. in G.)

פרק חמשה עשר

והיה באחרית הימים

מה חדש מרכס בתורת החברה.—מה בין מהפכה בורגנית למהפכה הסוציאלית עתידה.—עתידה של החברה על פי הסוציאליות המדעית.—מטריאליות מדומה ומטריאליות מדעית·—האסטדיות של החברה השתפנית·—באסטדיה הראשונה מן ההכרח שיהיו בה חסרונות המשטר הרכושני. — רק באסטדיה השניה תבוא החלוקה עפ״י הסיסמה: מכל אחד לפי כשרונו, לכל אחד כל צרכיו·

ואשר אלי לא לי הכבוד של גלוי המעמדות בחברה הנוכחית, ולא של גלוי המלחמה אשר ביניהם. ההיסטוריונים הבורגניים תארו זמן רב לפני את התפתחותה ההיסטורית של מלחמה זו וחכמי הכלכלה האזרחיים נתנו את הנתוח הכלכלי של המעמדות.

מה שהעליתי חדש בחקירותי הוא זה שהוכחתי: א) כי קיום המעמדות קשור רק בצורות היסטוריות מסוימות של מלחמה, הטבועות בהתפתחות הייצור; ב) כי מלחמת המעמדות מוליכה בעל כרחה לדיקטטורה של הפרולטריון וג) כי דיקטטורה זו עצמה תהא רק מעבר לבטולם של כל המעמדות והקמת משטר חברה כזה שלא יהיה

בין מקום לחלוקה למעמדות. עמי הארצות, הכופרים לא רק במלחמה אלא בעצם קיום המעמדות, מוכיחים רק את זה, שהם, מבלי תשומת הלב להתמרמרותם הגדולה, ההומנית לכאורה, חושבים את התנאים החברתיים, שעליהם מבוסס שלטון הבורגנות, לתוצאה האחרונה של ההיסטוריה; non plus ultra שהם אינם אלא משרתי הבורגנות. וגדולה תועבת ההתרפסות שלהם במדה שקטנה יכלתם להבין אפילו את ההכרחיות הנשגבה העוברת של המשטר הבורגני.

(ממכתבו של מרכס לווידומיר מיום 5.III.1852)

בין שנות 1848—1851 נדמה שהועלתה מקברה רוחה של המהפכה הגדולה (בצרפת); מרה „הריפובליקאי בכסיות צהובות" התחפש לבלאי הזקני האונטורן המגונה חבש את מגבעת הברזל של נפוליון וברגע המהפכני הזה, העם, שכולו כאילו היה חדור רצון להחיש את פעמי ההיסטוריה של התפתחותו העצמית, ראה את עצמו לפתע פתאם נתון בתנאי הזמן שעבר זה כבר. למרבה ההשליה מופיעים התאריכים הישנים, שבון השנים הישן, השמות הישנים, קמים לתחיה צוי המלך הישנים שהיו עד עכשיו נחלת דורשי ישנות, מופיעים מעילי השרד הישנים שנחשבו זה מכבר אכולי עש.

אז יקרה לאומה כמקרה האנגלי המשוגע אצל בלמי. נדמה לו כאילו הוא חי בתקופת ה„פרעה"־ים וימים תמימים הוא מתאונן שעליו לעבוד במכרות הזהב אשר בכוש. ברי לו שהושלך לבור הכלא אשר חומה בצורה מסביב לו, ממעל לו אור עששית שמן. בעקבותיו מאחוריו מתהלך תמיד השוטר ובידו שבט נוגשים; כל מבואיו ומוצאיו של בור הכלא נשמרים בידי ברברים שכורים, אשר לא רק שאינם יודעים את שפתם של עובדי הפרך, אלא גם ביניהם לבין עצמם אינם יודעים לספר, כי אינם שומעים איש את שפת רעהו. „וכל זה עושים לי, לי האנגלי בן החורין, כאילו נולדתי לשם זה שאכרה זהב ל„פרעה"ים העתיקים"; מתאונן המשוגע, והאומה הצרפתית נאנחת: „כדי לשלם חובותיה של משפחת הבונפרטים". האנגלי

כשהוא בריא אינו יכול להשתחרר ממחשבת הרדיפה אחרי הבצע והצרפתים, אפילו בשעה של מהפכה לא יכלו להשתחרר מזכרונות התקופה של נפוליון כמו שהוכיחו הבחירות בעשירי בדצמבר, בעצם שלהבתה של המלחמה המהפכנית התחילו להתגעגע על החיים הקודמים. וכתשובה לזה בא השני לדצמבר 1851 *). כיום יש להם לא רק הקריקטורה של נפוליון הראשון, לא! נפוליון הראשון עצמו שב אליהם, אלא ששרטוטי פניו מזויפים ומדויקים בהתאם לכל המצב הקריקטורי אשר בזמן הזה.

המהפכה הסוציאלית במאה התשע עשרה אינה יכולה לשאול פיטנות מן העבר: הפיטנות שלה היא פיטנות העתיד. היא גם אינה יכולה להתחיל קודם שיהרס הזוהר של הפולחן התפל אשר לימים עברו. המהפכות הקודמות היו זקוקות לזכרונות היסטוריים, משום שדרוש היה לטשטש את כונתן האמתית. מהפכת המאה התשע עשרה תשאיר למתים לטפל במתים ותצעד ישר להגשמת מטרותיה. קודם שלטה הצורה בתוכן וכיום שולט התוכן בצורה.

מהפכת פברואר היתה התקפה פתאומית מוצלחת על החברה הישנה. העם יצר ממנה מאורע היסטורי שלם אשר בו מתחילה ארה חדשה. בשני בדצמבר הרס האוֹנטורן הזריז במשחק מוצלח את כל ההשגים של מאורעות פברואר. נדמה שהתמוטטו, לא המונרכיה, אלא עצם היסודות של הנצחונות הליברליים של הבורגנות. המדינה שבה אל הצורות הנושנות ביותר: לשלטון המחוצף של החרב ובגדי הכהונה. כך עונה על ההתנפלות הנועזה שבפברואר 1848 המהפכה שבדצמבר 1851. התשובה היא מעין השאלה, מכל מקום פרק הזמן בין 1848—1851 לא עבר בלי תועלת לחברה. החברה הצרפתית בלכתה בטימפו מהפכני מהיר למדה שורה שלמה של שעורים טובים וקנתה לעצמה מלאי [illegible]

*) ב־10 בדצמבר 1848 נבחר לואי בונפרטון רודנו של נפוליון הראשון לנשיא הרפובליקה הצרפתית [illegible] ב־2 בדצמבר 1851 הכריז את עצמו [illegible]

גדול של נסיון. אילו הלכה התפתחותה בדרך של שלום, בדרך למופת, ואילו השעורים הללו ומלאי זה של נסיון היו קודמים לימי פברואר, כי אז נעלה מעל כל ספק שהימים האלה לא היו בהחלט אותו הזעזוע השטחי אשר למעשה היה כך, נדמה, שאחרי מהפכת פברואר שבה החברה למצב שהיה לפני המהפכה. אליבא דאמת דרוש לה רק זמן, כדי להתכונן למהפכה חדשה רצינית של ימינו. לשם מהפכה זו צריך עדיין את התנאים להכשיר, היחסים החברתיים להבשל, המצב להקבע. ההצלחות של המהפכות הבורגניות הנפלאות, ההיסטוריה שלהן מלאה אפקטים. האנשים והדברים מלאי זוהר ועצמה; התלהבות — הוא מצב רוח של כל אחד ואחד מדי יום ביומו. אלא שמומנטים מתוחים אלה אין דרכם להמשך ימים רבים, מהר מאד הם מגיעים לשיא גבהם ואחר כך מרגישה החברה את עצמה כביום אסרו־חג, כל עוד לא נתנה לעצמה בקרירות ובפכחות דין וחשבון מהשגי הזעזוע שעבר עליה. להפך, המהפכות הפרולטריות במאה התשע עשרה תמיד מבקרות את עצמן, תמיד מתעכבות בהתקפותיהן קדימה, לפעמים נסוגות אחור למרחק רב, כדי להתחיל שוב מההתחלה, בנתנן לצחוק ולקלסה את החציות, החולשה והדלות של הנסיונות הראשונים אשר בהם, נדמה, הפילו את מתנגדן רק לשם כך, שבנגעו באדמה יאסף כוחות מחדש ויתיצב נגדן בתקיפות מחודשת; הן נסוגות אחור בהבהלן מפני עוצם המטרות שלהן עצמן, עד אותם הימים, שלא תיצורנה מסביבן סביבה, אשר תעשה כל נסיגה לבלתי אפשרית והתנאים עצמם יאמרו: Hic Rhodus, hic salta (*‏ (18 Br.)

להשקפה המטריאליסטית על ההיסטוריה ישנם עכשיו הרבה ידידים כאלה, שלהם היא משמשת רק אמתלא לא ללמוד לגמרי היסטוריה. על המרכסיסטים הצרפתים בסוף שנות השבעים של המאה התשע עשרה אמר פעם מרכס:

„רק אחת ידוע לי, שאני איני מרכסיסט".

*) כאן רודוס, כאן קפוץ! כלומר, כאן הראה את יכלתך!

הנה גם בעתון «Volks Tribune» הופיע מאמר, הדן בשאלת החלוקה של המצרכים בחברה העתידה, אם תהא על פי כמות העבודה או באופן אחר? נגשו לשאלה זו באופן מטריאליסטי מאד בנגוד לאמרות אידיאולוגיות ידועות על הצדק. אבל פלא הוא איך זה לא עלה על דעת מישהו, שסדר החלוקה תלוי יסודית בכמות המצרכים העומדים להחלק, וכמות זו, מובן, משתנית יחד עם קדמת הייצור וארגון החברה, משמע שגם סדר החלוקה עלול להשתנות. אך, כנראה, אצל כל הלוקחים חלק בדיון זה מצטירת החברה הסוציאליסטית כדבר קבוע ומתמיד, הקים לעד מבלי להשתנות, ולא כדבר המשתנה תמיד ומתקדם. ומשום כך מחויב לדעתם להיות בחברה סדר חלוקה מסוים קבוע. אבל אליבא דאמת אפשר רק: א) לנסות למצוא סדר חלוקה אשר בו אפשר יהיה להתחיל וב) להתאמץ למצוא את הדרך הכללית בה תלך ההתפתחות הבאה.

אך על זה אין בכל המאמר אף מלה.

בשביל הרבה מן הסופרים הצעירים בגרמניה הנה המלה „מטריאליסט" בכלל אמרה פשוטה אשר מדביקים אותה לדברים שונים מבלי כל מאמץ להמשיך לחקור בהם, כלומר מדביקים את האטיקטה הזאת וחושבים שבזה נגמר הכל. אבל תפיסתנו אנו בחיים היא בעיקר מבוא לחקירה ולא מנוף לקונסטרוקציה דוגמת תורת היגל. חיבים להתחיל ללמוד מחדש את כל ההיסטוריה. צריך לחקור בפרוטרט את תנאי הקיום של סדרי חברה שונים קודם שבאים להסיק מהם השקפה מדינית, משפטית־פרטית, אסתיטית, פילוסופית, דתית וכו'. במובן זה נעשה מעט מאד עד היום, כי מעטים מאד האנשים אשר עסקו בזה. כאן דרושה עזרת המונים, כי השדה גדול עד לאין סוף ומי שרוצה לעבוד בכובד ראש יכול ליצור הרבה ולהצטין.

במקום זה משמשת הפרזיאולוגיה של המטריאליות ההיס־טורית (והכל אפשר ליצור בפרזה) לגרמנים רבים מהדור הצעיר

רק לשם זה שבהקדם האפשרי יסדרו בשיטה את ידיעותיהם המעטות מאד ביחס בהיסטוריה (ההיסטוריה הכלכלית עודנה בחתוליה) ולהמשיך את דרכם באומץ לב...

אחד השרותים הגדולים ביותר ששרת לנו החוק נגד הסוציאליסטים הוא — ששחרר אותנו מטרחנותו של הסטודנט הגרמני עם קרום סוציאליסטי. עכשיו אנו כבר די חזקים עד להתגבר גם על הסטודנט הגרמני ההולך הלוך ורב... מה מעט עושים הסופרים הצעירים אשר נספחו למפלגה כדי ללמוד לדעת תורת הכלכלה, ההיסטוריה הכלכלית, ההיסטוריה של המסחר והתעשיה, החקלאות ומשטרי החברה. כמה יודעים על מאורֵר יותר משמו. עזות העתונאי צריכה להתגבר על הכל ואמנם היא מתגברת. פעמים קרובות עושים הם הכל כך כאילו סבורים הם, האדונים האלה, שלפועלים מותר להגיש מכל אשר יעלה המזלג. לו ידעו מה נפלו בעיני מרכס חבוריו הטובים ביותר בכדי להגישם לפועלים. מה גדול היה בעיניו החטא להציע לפועלים לא את המשובח ביותר. סומכני כולי על הפועלים שלנו ורק עליהם אחרי אשר עמדו עד להפליא בנסיון שנתנסו בו בשנת 1878. ככל מפלגה גדולה שגו גם הם בפרטים בודדים של מהלך ההתפתחות, גם אפשר ששגיאותיהם גדולות מאד. ההמונים לומדים רק מהתוצאות של שגיאותיהם הם, מהנסיונות הנעשים בהם עצמם. אבל את כל זה נשוא נשא קל יותר מאשר בכל מקום אחר, משום שהנוער שלנו הוא באמת בריא וחזק, וחוץ לזה משום שברלין, שספק הוא אם כל כך מהר תשתחרר מברליניות המיוחדת שלה, היא לנו מרכז רק מהצד הפורמלי, כמו לונדון ולא כפריז בצרפת. לעתים קרובות כעסתי על הפועלים הצרפתיים או האנגליים (אף על פי שהבינותי סבת שגיאותיהם) ועל הגרמנים משנת 1870—אף פעם; אמנם היה מה לכעוס על אנשים בודדים אשר דברו בשמם,

אבל לעולם לא על ההמונים, אשר תמיד התיצבו על הדרך הנכונה. מוכן אני להתערב שלעולם לא יגרמו לכעס.

(מכתב אינגלס לקונרד שמיד מן 5.8.90)

בתוך החברה הקומוניסטית, המיוסדת על שיכותם של כלי הייצור לחברה, אין היצרנים מחליפים את היצורים זה עם זה; כמו כן אינה באה כאן העבודה, הכלולה ביצורים, בתורת ערכם של היצורים האלה, כתכונה החמרית שהם מכילים בקרבם. הן עכשיו — להפך מהחברה הרכושנית — עבודות היחידים נעשות לחלקי ההרכבה של העבודה החברתית לא בעקיפין אלא ישר. על דרך זו אין להגדרה „הכנסה מעבודה", — שיש להשליכה משום דו־הכונה שבה, — כל הגיון.

דבר לנו כאן עם חברה שתפנית לא באותה הצורה, אשר בה התפתחה ביסודה שלה, אלא, להפך, בזו שרק כרגע היא עדיין מגיחה מבטן החברה הרכושנית, זוה אומר, מחותלת ומכוסה בכל הצעיפים: — הכלכלי־המוסרי והשכלי — בכתמי החברה הישנה שממעיה היא יצאה. בהתאם לזה כל יצרן ויצרן מקבל מאת החברה חזרה, אחרי כל הנכיונות, בדיוק אותה הכמות שהוא נותן לה והוא הרי נותן לה את כמות העבודה האישית. כך, יום עבודה חברתי הוא סך־הכל של שעות עבודה אינדיבי־דואלית; זמן העבודה האינדיבידואלית של כל יצרן ויצרן הוא חלק יום העבודה החברתי שהוא המציא לה, חלקו בו. הוא מקבל מאת החברה שובר, שמסר לה כמות כזו וכזו עבודה (אחרי נכוי העבודה לטובת הקרנות החברתיות) ועל פיו הוא מקבל מהמחסנים החברתיים כמות מצרכים, העולה באותה כמות העבודה. כמה שנתן הוא עבודה לחברה בצורה אחת הוא מקבל אותה כמות חזרה בצורה אחרת.

כאן, ברור, שולט העקרון המזדהה עם אותו העקרון המפלס מחזור הסחורות במדה שזה האחרון הוא חלופי דברים שוים בערכם. התוכן והצורה נשתנו, משום שבתנאים שנשתנו אין אדם

יכול לתת שום דבר חוץ מעבודתו ומצד שני — אין שום דבר יכול להעשות קנינו הפרטי של היחיד חוץ ממצרכיו ההכרחיים של היחיד. אבל בנוגע לחלוקתם בין היצרנים היחידים הרי כאן שולט אותו העקרון השולט בשעת חלופי סחורות שוויות־ערך: כמות ידועה של עבודה בצורה אחת נחלפת בכמות שוה בצורה אחרת.

לפיכך עודנה כאן זכות שוה, מכל מקום על פי עקרונה, זכות בורגנית, אף על פי שאין כבר מחלוקת בין העקרון והמעשה, בעוד אשר בחלוף סחורות קים חלוף שווי ערכין רק בממוצע ולא בכל מקרה ומקרה.

מבלי תשומת לב לתהליך זה נתון עדין שווי הזכיות במסגרת בורגנית. זכות היצרנים מתאימה לעבודה שהומצאה: השויון כלול בשויון המודד — העבודה.

אבל אחד עולה על חברו בכוח או בשכל. נמצא שהוא ממציא באותו משך זמן יותר עבודה או שבכוחו להמשיך בעבודתו זמן יותר; והעבודה, כדי לשמש מודד צריכה להיות נמדדת באריכת הזמן או באינטנסיביות שלה, שאם לא כן היא פוסקת להיות מודד. שווי־זכות זה הנהו זכות בלתי שוה לעבודה בלתי שוה. הוא אינו מודה בכל הבדלי מעמד, כי כל אחד ואחד אינו אלא פועל ככל השאר, אבל הוא מודה בשתיקה באי־השויון הכשרוני וההכשרתי האישי כבזכות טבעית מיוחדת. לפיכך הוא לפי תכנו זכות־אי־שויון כמו כל זכות. על פי טבעה אפשרית לה לזכות להיות כלולה בשמוש במודד כללי; אבל אישים לא שוים (כי הם לא היו אישים שונים אלמלא היו לא שוים) יש להם מודד כללי רק בשעה שרואים אותם מתוך זוית אחת, כשתופסים אותם מצד אחד, — במקרה דידן, למשל, רק כפועלים ולא יותר בהסח הדעת מכל השאר. ואף זאת, פועל אחד נשוי וחברו רוָק, האחד אב ליותר בנים מאשר

השני וכו׳ וכו׳. נמצא שבכשרון עבודה שוה, זאת אומרת בחלק שוה באוצר המצרכים הכללי, האחד מקבל למעשה יותר מחברו, הוא עשיר ממנו וכו׳. כדי לסלק את כל החסרונות האלה צריך שהזכות תהא בלתי שוה.

אבל אין להמלט מהחסרונות האלה באסטדיה הראשונה של החברה השתפנית ברגע צאתה מהחברה הרכושנית אחרי חבלי לידה מרובים כאלה. לעולם אין הזכות עולה על הצורה הכלכלית וההתפתחות התרבותית של החברה הכרוכה בה.

ורק באסטדיה הגבוהה של החברה השתפנית, רק כשתעלם ההירכיה הגסה של האישים בחלוקת העבודה ואתה יחד הנגוד שבין העבודה הגופנית והעבודה הרוחנית; כשהעבודה עצמה תהפך לצורך חיוני ולא רק לאמצעי פרנסה; בשעה שיחד עם התפתחותה הכל־צדדית של האישיות יצמחו כוחות ייצור וכל מעיני עושר החברה יפכו בשפע רק אז יעָזב לגמרי חוג המבט הבורגני הצר והחברה תכתוב על דגלה:

„מכל אחד לפי כשרונו לכל אחד–כל צרכיו".

(K. M. Kr. d. l. P.)

באור הקצורים במראי המקומות

A. D. 1) Heren Eugen Duhrings Umwälznng der Wissenschafft. Von Fridrich Eugels. Dritte, durgesehene und vermehrte Auflage. Stnttgart 1894.

המהפכה במדע של י. דיורינג מאת פרידריך אנגלס, מהדורה שלישית עם הוספות ותקונים. שטוטגרט 1894. נכתב בשנות 1877–78. בקצור Anti-Duhring

E. d. P. 2) Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons «Philosophie des Eleuds» von Karl Marx. Deutsch von E. Bernstein nnd K. Kautsky. Mit Vorwort und Noten vou Fridrich Engels. Zweite Auflage. Stuttgart 1892.

דלות הפילוסופיה. תשובה על „פילוסופיה של הדלות" מאת פרודון. מאת קרל מרכס. תרגום לגרמנית מאת א. ברנשטין וק. קאוטסקי. עם הקדמה והערות מאת פ. אנגלס. מהדורה שניה שטוטגרט 1892. נכתב בשנות 1846–47.

E. ü. K. P. 3) Enthüllungen über den Kommunisten Prozess zu Köln von Karl Marx. Neuer Abdruck mit Einleitung von Fridrich Engels und Dokumenten. Hottingen—Zurich 1885.

גלויים בדבר משפט הקומוניסטים בקלן מאת ק. מרכס, מהדורה שניה עם הקדמת אנגלס ועם תעודות. גטינגן – ציוריך 1885. נכתב בשנת 1852.

K. M. 4) Das Kommunistische Manifest. Sechste deutsche Aufgabe, Berlin 1903.

המניפסט הקומוניסטי, המהדורה הגרמנית הששית ברלין 1903. (יצא בעברית בהוצאה ע"ש ברזילי).

K. in F. 5) Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850. von K. Marx. Abdruck aus der «Neuen Rheinischen Zeitung» Politisch-ökonomische Revue, Hamburg 1850 Mit Einleitung von Friedrich Engels. Berlin 1895.

מלחמת המעמדות בצרפת 1848 עד 1850 מאת ק. מרכס. העתקת מיוחדה מ„העתון החדש הריחני" השקפה מדינית כלכלית. המבורג 1850. עם מבוא מאת פרידריך אנגלס. נכתב בשנת 1850.

K. M. u F. E. (I II III) 6) Gesamelte Sehriften von K. Marx und F. Engels 1841 bis 1850.

Erster Band von März 1841 bis März 1844

Zweiter Band von Juli 1844 bis Nowember 1847.

Dritter Band von Mai 1848 bis Oktober 1850 Stuttgart 1902.

כל כתבי קרל מרכס ופרידריך אנגלס משנת 1841 עד שנת 1850.

הכרך הראשון ממרס 1841 עד מרס 1844.

הכרך השני מיולי 1844 עד נובמבר 1847

הכרך השלישי ממאי 1848 עד אוקטובר 1850 שטוטגרט 1902.

K.I; K.II; K.III 1; K.III 2

7) Das Kapitar, Kritik der Politische Ökonomie von Karl Marx.

K. I Erster Band Dritte Auflage 1883.

K. II Zweiter Band Zweite Auflage 1893

K. III 1 Dritter Band Erster Teil 1894
K III 2 Dritter Band Zweiter Teil 1894

K. I הרכוש, בקרת הכלכלה המדינית מאת קרל מרכס.
הרכוש, הכרך הראשון הוכן לדפוס במשך שנות 1865—1867.
K. II הרכוש, הכרך השני הוצאה שניה 1897 הוכן לדפוס
בידי מרכס בשנת 1878 הרכוש, הכרך השלישי 1894 נכתב
בשנות 1865 1864

K. III 1 הרכוש, כרך שלישי חלק ראשון 1894
K. III 2 הרכוש, כרך שלישי חלק שני 1894

L. F. 8) Ludwig Feurbach und Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. Von Friedrich Engels. Mit Anhang: Karl Marx über Feuerbach von Jahre 1845 Zweite Auflage Stuttgart 1895.

לודביג פייערבך וסופה של הפילוסופיה המופתית הגרמנית
מאת פרידריך אנגלס עם ההוספה: קרל מרכס על דבר פייערבך 1845.
מהדורה שני שטוטגרט 1894. נכתב בשנת 1885.

U. d. F. 9) Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats, Im Anschluss an Lewi's H. Morgan's Forschungen von Friedricd Engels. Secste Auflage. Stuttgart 1894.

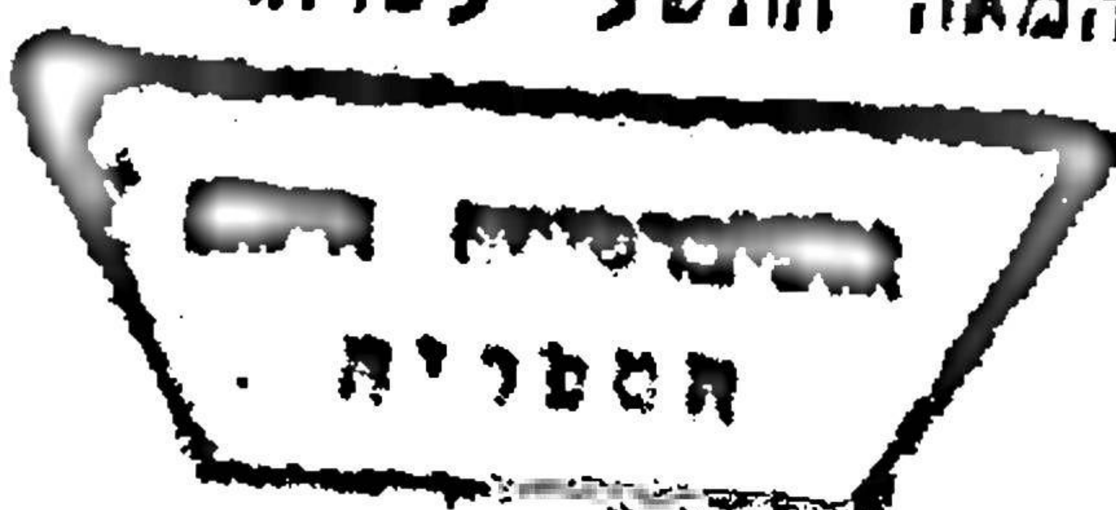
מוצא המשפחה, הקנין הפרטי והמדינה. בקשר עם החקירות
של לוי ה. מורגן. מאת פרידריך אנגלס מהדורה ששית, שטוטגרט
1894. נכתב בשנת 1884.

18 Br 10) Der Achtzente Brumaire des Louis Bonaparte von Karl Marx. 3 Auflage. Hamburg, 1885.

השמונה עשר בבריומר של לואי בונופרט. מאת קרל מרכס.
מהדורה שלישית, המבורג 1885. נכתב בשנת 1852.

Z. K. 11 Zur Kritik der Politischen Oekonomie. Von Karl Marx Erstes Heft. Berlin 1859.

לבקרת הכלכלה המדינית. חוברת א' מאת קרל מרכס
ברלין 1859. נכתב בשנות החמשים של המאה התשע עשרה.



ט

תקון טעויות

בעמוד 98

שורה 5 נדפס אחוד צריך להיות יחוד

" 7 " " " "

" 11 " של נשואי... " תקופת נשואי...

שורה 12 הגברים נשואי... צ״ל הגברים מנהגי התקופה של נשואי...

בעמוד 127

שורה 7 נדפס הטנין צ״ל הקנין